VECHEA EPISCOPIE A HOTINULUI

DE

Arhiereul Dr. VENIANIM POCITAN BÂRLĂDEANU
LOCOTENENT DE EPISCOP AL HUSILOR

Cu ilustrații și o hartă.

Extras din revista «*Biserica Ortodoxă Română*» pe 1932.

BIBLIOTECA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

BUCUREȘTI.
TIPOGRAFIA CĂRȚILOR BISERICEȘTI
1933.

www.digibuc.ro

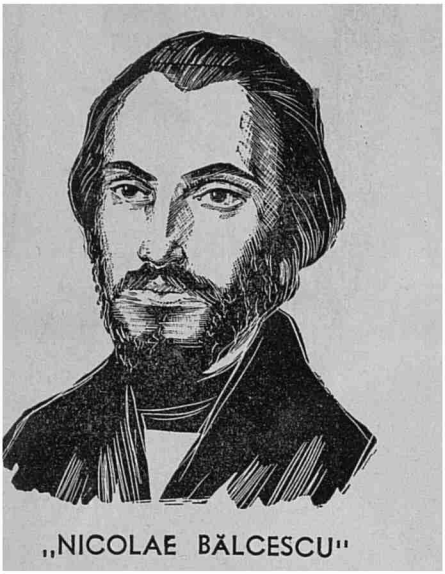

www.digibuc.ro

IN LOC DE PREFAŢĂ.

La extragerea în broşură a acestei lucrări, am fost îndemnat şi încurajat de către P. S. S. Visarion, *episcopul Hotinului, cunoscut tuturora ca sprijinitor al tipăririi multor lucrări de seamă.*

Găsesc astăzi prilejul de a-i mulţumi călduros pentru delicata atenţiune ce a avut întotdeauna faţă de persoana şi de lucrările mele şi rog pe bunul Dumnezeu ca să-l ţină sănătos, păstorind încă mulţi ani, cu demnitate şi cu acelaş spirit de jertfă, noua eparhie a Hotinului,---*ca un vrednic urmaş al aceluia ce a fost* Amfilohie Hotiniul.

AUTORUL.

www.digibuc.ro

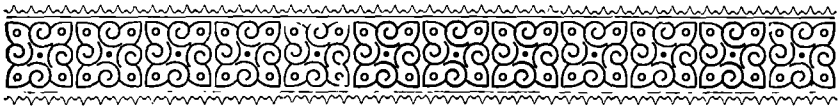

VECHEA EPISCOPIE A HOTINULUI.

I.

Sunt puţini cari ştiu că, la Hotin a fost odinioară reşedinţă episcopală. Aceasta nu atât din pricina adâncimii vremurilor, cât mai ales din faptul că episcopia aceasta a avut o foarte scurtă durată. Intr'adevăr, ea s'a ivit în zarea istoriei noastre bisericeşti naţionale întocmai ca un meteor, care se iveşte din întunerecul văzduhului, se înalţă, străluceşte o clipă, şi apoi se stânge, ascunzându-se sub perdeaua neantului de unde ieşise. Dar strălucirea aceia de o clipă a fost atât de puternică — prin personalitatea aceluia ce a fost *Amfilohie Hotiniul* — în cât a impus posterităţii, ca, de orice eparhie s'ar fi alipit mai târziu ţinutul Hotinului, a trebuit ca eparhia aceia să se întituleze: «Şi a Hotinului»; iar ierarhii cari o vor cârmuì, să poarte în titulatura lor şi numele ţinutului «Hotin». Aşa s'au întitulat mitropoliţii Proilavi, cari au cârmuit eparhia aceasta până la ocupaţia austriacă şi cea rusească, aşa s'au întitulat episcopii Rădăuţului, când Hotinul era alipit la acea eparhie; iar după trecerea Hotinului, împreună cu Basarabia întreagă, sub stăpânirea Ruşilor (1812), s'a întemeiat o eparhie nouă, numită: «A Chişinăului şi *Hotinului*». In sfârşit, atunci când Dumnezeu a rânduit ca Hotinul, cu întreaga Basarabie, să se alipească din nou la sânul patriei mame, noua eparhie care s'a întemeiat (1923), măcar că de astă dată cuprinde trei judeţe, — s'a numit tot cu numele său vechiu de: «Episcopia Hotinului».

Voind a schiţa «istoria vechii episcopii a Hotinului», mai înainte de a intra în subiect, cred că este necesar a face o scurtă privire asupra *cetăţii Hotinului,* a *târgului* şi a *ţinutului,* pentruca cetitorul să-şi poată face o ideie

www.digibuc.ro

cât mai deplină, asupra trecutului acestui colţ al Moldovei de sus, ai cărui locuitori au dus o viaţă destul de sbuciumată, din pricina vitregiei vremilor şi a împrejurărilor cu totul grele, prin care i-a fost dat să treacă!

1. **Cetatea.** Zidirea *cetăţii Hotinului* se perde în epoca nebuloasă legendară. Un cronicar polon, voind să ne arate vechimea ei, zice că s'a ridicat, încă depe când Dumnezeu cu Sf. Petre, umblau pe pământ. Din vechile cronici însă, aflăm că un voevod viteaz, *Ştefan* (cel bătrân), probabil soţul Muşatei, atras de bogăţia şi frumuseţea acestor locuri, coboară din Maramureş, pela mijlocul celei de a doua jumătăţi a veacului al XIV, şi pune început unui voevodat numit al *Sipeniţului*, între Prut şi Nistru, sub ocrotirea vremelnică a lui Cazimir cel Mare, craiul Poloniei.

Aici se afla, din vremuri uitate, un vad îndemânatec, pe care-l foloseau, atât oştile, cât şi negustorii, în drumul lor spre marea Neagră. Fiind o poartă mereu deschisă năvălirilor din afară, *Hotinul* îngrijora deopotrivă pe voevodul Ştefan al Sipeniţului, cât şi pe craiul Cazimir. De aceia, din interese strategice ale amândurora, dar mai ales ale lui Cazimir, căci «mai bine este a se apăra (cineva) de după păretele altuia decât după al său» — cum zice un cronicar moldovean—Cazimir pune la dispoziţie mijloacele trebuitoare lui Ştefan, pentru a întări vadul care înlesnea trecerea râului, pela *Hotin*. Astfel s'a pus începutul de întemeiere a cetăţii Hotinului.

Petru I Muşat (1375—1391), întemeietorul domniei Muşatinilor, pentru a-şi apăra ţara spre Nistru, întăreşte din nou cetatea *Hotinului* şi întemeiază cetatea Ţeţina. Roman I Muşat (1391 — 1394), fratele lui Petru, continuă opera înaintaşilor săi. Acesta fiind un domn războinic, lărgeşte hotarele ţării sale, izgonind pe Tătari peste Nistru şi până la marea Neagră, punând mâna şi pe cetăţile *Tighina* şi *Cetatea-Albă*, aşa că se întitula, cu fală: «Voevod mare, de sine stăpânitor, Domn ţării Moldovei, dela munţi şi până la ţărmurile mării».

Alexandru-cel-Bun (1400—1433) a fost un domn paşnic, evlavios şi înţelept. El intră în legături de prietenie cu Polonii, împrumutându-i cu 1000 de ruble de argint şi dându-le şi 5000 de călăreţi moldoveni, în frunte cu spătarul *Coman*, cari au făcut minuni de vitejie, în luptele

www.digibuc.ro

dela Marienburg împotriva Teutonilor. Pentru aceste ajutoare în bani şi armată, Polonii pun amanet Moldovenilor: Sniatinul, Colomeia şi Pocuţia. Se înţelege şi cu *Gedigold*, guvernatorul Poloniei, ca să-l ajute la întărirea *Cetăţii-Albe*, — poarta de intrare a duşmanilor, din spre răsărit. Mii de care se puseră în mişcare pentru a aduce materialul trebuitor, la întărirea acestei cetăţi, la care se zice că lucrau, zi şi noapte, nu mai puţin de 12.000 de lucrători, pentruca să o termine cât mai repede, până nu prinde de veste duşmanul [1]).

Tot atunci şi probabil că tot în tovărăşie cu Gedigold, întări Alexandru şi zidurile *cetăţii Hotinului*, unde aşeză un vameş, care ridica «brudina» pentru trecerea râului. Cunoscută fiind evlavia acestui domnitor moldovan, se presupune că tot el ar fi înălţat şi biserica din cetate, cu hramul «Sf. Nicolae», despre cari nu se ştie cine a construit-o [2]). Ea este însă în stilul vechilor biserici moldoveneşti, din acea vreme. La moartea sa (1 Ianuarie, 1433), Alexandru cel-Bun lasă Moldova puternică, bine organizată, cu o armată bine instruită, cu cetăţi întărite, cu multe ctitorii, cu târguri bine întemeiate şi oraşe înfloritoare.

Din nenorocire, fiii săi se sfâşie între dânşii, pentru domnie. Intr'o vreme, părea că s'au împăcat, împărţind moştenirea părintească în două: Ţara de *sus* şi ţara de *jos*. Ilieş-Vodă a luat ţara de sus, până la Hotin, cu reşedinţa la Suceava; iar Ştefan, ţara de jos, cu reşedinţa la Roman. Dar Ştefan, cel mai mic, setos de glorie şi înpulpat de Ioan Corvin, craiul Ungariei, la 1444, cu ajutoare dela Polonezi, năvăleşte la Suceava şi, prinzând pe fratele său mai mare Ilieş, îi scoate ochii, făcându-l incapabil de domnie. Ştefan rămâne singur domn peste Moldova întreagă, până la 1447, când şi el este ucis de mâna lui Roman, fiul lui Ilieş orbul, care răsbună pe tatăl său. Drept rasplată pentru ajutorul dat, Ştefan dăduse Polonilor *Hotinul*.

Când *Ştefan cel Mare* (1457 — 1504) s'a urcat pe tronul Moldovei, cea întâi faptă la care s'a gândit a fost, să smulgă *cetatea Hotinului* din stăpânirea Polonilor. Gă-

1. I. Nistor: Istoria Basarabiei, ed. II. Cernăuţi. 1923, p. 34 sqq
2. Ierod. Laurenţiu Busuioc, în „Episcopia Hotinului". 1925, Chişinău, p. 12–21.

www.digibuc.ro

sind motiv că aceştia oploşiseră la dânşii pe pribeagul Petru Aron, care nutrea speranţa ca să-şi recapete tronul, cu ajutorul lor, declară război Poloniei. Doi ani de zile a ţinut asediul cetăţii. Luptele au fost crâncene; dar, în cele din urmă oastea lui Ştefan a ieşit biruitoare. Prin tratatul de pace încheiat cu Cazimir, regele Poloniei, la *Overhelovăţ* (1459), se stipulează: Polonii renunţă la *Hotin*, care se întoarce iarăşi în patrimoniul Moldovei, dimpreună cu târgul, cu vama şi cu dreptul de pescuit în apele Nistrului. In schimb, dobândesc cale liberă de negoţ prin Moldova până la Mare şi se obligă a îndepărta depe teritoriul polon, pe pribeagul Petru Aron, care şi trece în Ardeal.

Ştefan-Vodă, intrând biruitor în cetate, aşează acolo *pârcălab* pe moşul său, *Vlaicu*, fratele mamei sale Oltea, dovadă de marea importanţă pe care o dădea el *Hotinului*. Apoi, după obiceiul său, dărui bravilor săi oşteni, averi şi moşii, răsplătind vitejia lor [1]).

Ştefan, dela începutul domniei sale, întăreşte graniţele Moldovei, cu cetăţi puternice de apărare şi anume: Dinspre răsărit, împrotiva Tătarilor: *Hotinul*, *Ţeţina* şi *Orhei*; pe aceasta din urmă o clădeşte, după biruinţa sa împrotiva Tatarilor, la *Lipnic* (1469), aşezând aici pârcălab pe *Gangur*. La apus: *Suceava*, *Neamţu* şi *Romanul*, împotriva Ungurilor şi Polonilor; către mează-zi: *Cetatea-Albă* şi *Chilia*, împrotiva Turcilor şi *Crăciuna*, cetatea de graniţă spre Muntenia, dela care o şi cucerise; iar spre mează-noapte, ridică din temelie, cetăţile: *Soroca*, la marginea ţării, «în buza puştilor duşmane», şi *Tighina* (Bender).

Turcii nu priviau cu ochi buni măsurile de strategie ale domnitorului Moldovei. De aceia caută pricină de război. Pricina se găsi uşor: Petru III Aron numit pribeagul (1455—1457), predecesorul lui Ştefan—pentru întâiaş dată între domnii Moldovei — dăduse Turcilor 2.000 de galbeni, trimişi prin logofătul Mihail, sub titlul de «haraciu». Găsind motiv că, nu li s'a plătit haracul, la sfârşitul anului 1474, o armată puternică de Turci, Tatari şi Munteni, conduşi de Radu III cel Frumos (1462-1474), în număr de peste 120.000 de ostaşi, sub comanda supremă a vestitului Soliman-Paşa, trece Dunărea. Ştefan-Vodă, cu o armată abea de 45.000 de viteji, se retrage la strâmtoare, lângă *Podul-Inalt* depe

1. I. Nistor: Istoria Basarabiei. op. cit. p. 70.

www.digibuc.ro

apa Racovățului (Jud. Vaslui), ascunzându-se în codri. Dar cum «codru-i frate cu românul», Ștefan împrăștie, în pădurile învecinate și pe dealuri, trâmbițași și toboșari numeroși. Când dușmanul a intrat la strâmtoare, Ștefan dă semnalul luptei. Sunetul trâmbițașilor și toboșarilor, din toate părțile deodată, făcea să clocotească văzduhul. Vrăjmașul crezându-se încercuit, o ia la fugă înapoi. Atunci oastea lui Ștefan se ia după dânșii, în strigăte și urlete sălbatece, și-i măcelărește, cu furie. De altfel, și natura pare că venise în ajutorul lui Ștefan. In ziua de 10 Ianuarie, 1475, când s'a dat lupta decisivă, a fost o pâclă groasă, de nu se vedea om cu om. Armatele marelui Soliman, in dezordine, fugărite și sfârtecate din urmă, se retrag spre Dunăre. Au luat vitejii lui Ștefan peste 100 de steaguri, ucigând cu nemiluita. Mulți Turci bogați, între cari și 4 *Pași,* au căzut în mâinile lui Ștefan. Au încercat ei să se răscumpere cu bani, dar Ștefan le-a răspuns: „Dacă sunteți așa de bogați, ce-ați venit să mai căutați în țara mea săracă?".

La Podu-Inalt a câștigat Ștefan-Vodă una dintre cele mai frumoase victorii ale sale, a cărei veste a ajuns până la urechile lui Uzun-Asan, șahul Persiei. După această biruință, scria el căpeteniilor creștinătății: „Facem cunoscut Măriilor Voastre că pela sf. Bobotează, de curând trecută, Turcul a trimis asupra noastră o mare oaste a sa de 120,000 de oameni, încă și pe Domnul Munteniei, cu toată puterea lui. Iar noi ne aruncarăm și merserăm împrotiva lor, *cu ajutorul lui Dumnezeu celui Atotputernic*, noi în fața dușmanilor creștinătății. Invinsu-i-am și i-am pus sub picioarele noastre și pe toți i-am răpus, cu tăișul sabiei, *pentru care lucru, Dumnezeu să fie lăudat*"!

După sfârșitul luptei, trei zile a stat cu oastea pe loc, în *rugăciuni și post*, de n'au luat în gura lor decât pâine și apă, socotind victoria „ca un dar a lui Dumnezeu" [1]).

Ștefan, întorcându-se la Suceava biruitor, a zidit biserica „Sf. Procopie" în satul Bădeuții și a început zidirea bisericii „Sf. Ioan Botezătorul" din Vaslui, făcându-și aici și *curți domnești* în care sta mai multă vreme, în cursul anului. Victoria marelui Ștefan, a produs mare durere și

1. Dr. I. Lupaș: Istoria Românilor, ed. V. București. 1929, p. 123.

www.digibuc.ro

amărăciune în sufletul sultanului Mahomed II, care a jurat că se va răsbuna.

Ştefan ştia ce-l aşteaptă. De aceia trimite din vreme soli, către domnitorii creştini din vecinătate, cărora le scria că Turcii vor cu orice preţ să ocupe *Moldova*, această *poartă a creştinătăţii*. Şi dacă această poartă ar fi perdută de mine, *toată creştinătatea ar fi ameninţată*. Deci, cerem prieteniilor voastre, să vă ridicaţi, fără preget, asupra duşmanului creştinătăţii, cât mai este timp. Noi, din această parte făgăduim, *pe credinţa noastră creştinească*, să stăm cu capul nostru şi să *luptăm până la moarte, pentru creştinătate*. Până şi dogelui Venéţiei, îi scria: „Înălţimea Ta! Te poţi gândi că aceste două locuri sunt toată Moldova, că aceste cetăţi *Chilia şi Cetatea Albă*, *sunt un zid pentru ţara Ungurească şi ţara leşească*". Dar solii lui Ştefan s'au întors înapoi numai cu promisiuni vagi [1].

Intr'adevăr, nici un an nu s'a împlinit, şi iată că, Mahomed II, în vara anului 1476, porni, în fruntea unei armate puternice de 200.000 de Turci şi 30.000 de Tătari, ca să răzbune cutezanţa ghiaurilor Moldoveni şi să salveze renumele oştirii sale. Marele Ştefan Vodă îşi pune nădejdea în Dumnezeu şi în braţul vânjos al vitejilor săi, şi le ieşi înainte la Dunăre, după ce-şi *asigurase familia sa, în cetatea Hotinului*. Pe când însă luptà la Dunăre, se pomeneşte deodată cu o oaste tătărască care voia a-l înconjura pela spate. Pe Tătari i-a fugărit peste Nistru, apoi, înconjurat de vitejii săi, a început a se retrage în Moldova de sus, aşteptându-i la *Valea-albă*, care s'a numit în urmă *Războeni*, unde s'a dat cea mai crâncenă luptă din tot trecutul Moldovei, la 26 Iulie (1476). Moldovenii n'au fost învinşi cu puterea armelor, ci «stropşiţi de mulţimea Turcilor». Floarea nobilimei moldovene a rămas pe câmpul de luptă, căci dintre ţărani, mulţi fuseseră sloboziţi, ca să-şi apere satele lor, de jafurile Tătarilor năprasnici. Insuşi Ştefan, abea a scăpat din învălmăşeală, retrăgându-se spre munţi, în locuri ascunse. O veche tradiţie ne spune că, după această înfrângere, Ştefan obosit şi rănit, s'ar fi repezit într'o noapte la cetatea Neamţului, unde era ascunsă mama sa, cerându-i

1. Ierod. Laurenţiu Busuioc. op. cit. p. 15.

www.digibuc.ro

adăpost. Dar mama sa, Oltea, n'ar fi voit să-i deschidă porţile, zicându-i:

Du-te la bătaie
Pentru ţară mori
Şi'ţi va fi mormântul
Incoronat de flori [1]).

Alte armate duşmane se îndreptară spre Suceava, prădându-o şi dându-i foc. Ajungând până la *Hotin*, asediul a durat mai multe zile, dar zidurile lui au rămas nepăsătoare. Vlăguite de luptă, slăbite de foame şi decimate de boale, oştile păgâne fură silite a se întoarce spre Dunăre, mulţumindu-se viteazul Mahomed cu un mic haraciu, pe care Ştefan se prinse a-l plăti Sultanului, pentru a dobândi liniştea ţării sale [2]). La 1484, Sultanul Baiazet, urmaşul lui Mahomed, cuceri Chilia şi Cetatea-Albă dela Moldoveni. *Hotinul* însă a rămas neînvins.

Sub Bogdan III (1504—1516), Polonii pustiesc Moldova, arzând oraşele: Cernăuţi, Dorohoi, Botoşani, Ştefăneşti şi *Hotin*. Ştefăniţă IV (1517—1527), fiul lui Bogdan, trecând Prutul peste Hotin, bate crunt pe Tătari. In această crâncenă bătălie, «mulţi Tătari au pierit şi mulţi în Prut s'au înecat şi în Ciuhuru s'au fost înglobat şi pre mulţi au prins, vii. Aşijdere şi pre doi *Mârzaci* mari, anume *Tamiş* şi *Bicaz*. Şi pre câţi au rămas, i-au gonit peste câmp, *tăindu-i şi săgetându-i* până la Nistru; fiind obosiţi caii lor, *mulţi în Nistru s'au înecat*. Numai Sultanul cu puţintei au scăpat, însă şi el rănit la cap». Acest Ştefăniţă Vodă, căzând «bolnav, la *Hotin*, au lăsat cuvânt că, *de se va săvârşi*, să nu puie pe altul la domnie, ci pe *Petru Măjearul*, ce l-au poreclit *Rareş*, după numele muierei ce au fost după alt bărbat, târgoveţ din Hârlău şi l-au chemat Rareş». In anul 1572, Ghenarie 14, «răposat-au Ştefan Vodă cel tânăr, feciorul lui Bogdan Vodă, în *cetatea Hotinului* şi cu cinste l-au îngropat în Putna» [3]). *Petru Rareş (1527-1538)*, în prima lui domnie, a mai mărit cetatea *Hotinului*, re-

1. Adevărul istoric, este altul. Mama sa murise la 1465; însă, prin sfaturile ce ştiuse a le da fiului său, când era în viaţă, sădise adânc în sufletul lui dragostea de ţară, până la jertfa vieţii sale.

2. După această înfrângere, scria el dogelui Veneţiei: „Eu şi curtea mea am făcut ce am putut şi s'a întâmplat ce v'am spus, ceia ce *cred că a fost voia lui Dumnezeu, ca să mă pedepsească pentru păcatele mele şi lăudat să fie numele lui*".

3. T. G. *Bulat:* Basarabia după Gr. Ureche (1646) în: *Arhivele Basarabiei*. 1929, nr. 1, p. 6—7. Comp. N. Iorga: Neamul românesc în Basarabia. Bucureşti, 1905.

www.digibuc.ro

pară zidurile vechi şi mai ridică altele noi, de piatră şi cărămidă roşie. El spori şi numărul paznicilor, încredinţând comanda cetăţii unui vestit pârcălab, *Ghinghea,* căruia îi dăruieşte şi «un loc pustiu la Ciuhur, în ţinutul Hotinului, pe ambele părţi ale Ciuhurului, care anume se chiamă *Rujinţi*» [1]). Trimiţând o armată în Ardeal, sub comanda lui *Grozav* vornicul, bate pe Nemţi la *Feldioara* (1529). Incercându-şi norocul şi împrotiva Polonilor, pentru Pocuţia, este bătut în două rânduri, la Gvozdiec şi la *Obertin* (22 August, 1531). La 1538 năvălesc în Moldova: Polonii, Turcii şi Tătarii. Petru Rareş, încolţit din toate părţile şi părăsit şi de boeri, este silit a apuca drumul pribegiei, în Ardeal, închizându-se în cetatea Ciceiul, până unde se furişase, îmbrăcat în haine de pescar. Turcii iau sudul Basarabiei, cu Tighina şi Cetatea-Albă, prefăcându-l în *raia*; iar Polonii *Cetatea Hotinului.* Ştefan V Lăcustă (1538-1540) însă—urmaşul lui Rareş—dobândeşte *Hotinul* printr'un tratat de comerţ cu Moldova. Alexandru IV Lăpuşneanu (1563—1568) a doua oară, ca să facă pe placul Turcilor, arde toate cetăţile Moldovei şi ucide pe boierii ţării, cu nemiluita; numai *Hotinul* l-au lăsat, ca să fie de apărare spre ţara leşească.

Bogdan IV, fiul lui Lăpuşneanu (1568—1572), văzând că-l împresoară vrăjmaşul său (Ioan Vodă Armeanul), i-a dat cale şi s'a dus la *Hotin.* O luptă urma să se dea între ei. Ioan Vodă «ştiind pe *Bogdan Vodă la Hotin,* că nu doarme, ci strânge oaste împrotiva lui, strâns'au şi el ţeara şi oaste turcească încă avea». In ajutorul lui Bogdan sosesc şi Leşii cari «s'au lăsat pe Prut în gios şi au trimis de *au adus puşcele dela Hotin,* şi s'au popogorît la Ştefăneşti».

Din pricina mulţimii Moldovenilor şi Turcilor lui Ioan Vodă (cel cumplit), Leşii se retrăgeau, «şi dacă au înserat, s'au pornit înapoi şi toată noaptea s'au dus. A doua zi, dacă au văzut Moldovenii că Leşii s'au dus înapoi, s'au slobozit după dânşii în goană, şi dacă i-au ajuns, în multe locuri *s'au bătut* (în Basarabia) şi mulţi, de ambele părţi, au perit: eară *a-i risipire,* n'au putut. Mai apoi, au silit *să-i spargă la trecătoare,* la Nistru, *sub cetatea Hotinului:*

1. I. Nistor: Istoria Basarabiei, op. cit. p. 103.

www.digibuc.ro

ce nice acolo n'au putut, că cetatea era pre mâna lor, ce-i apăra pre dânşii, eară pre Moldoveni reşchira» [1]).

La 1600, *Mihai Viteazul,* domnul Munteniei (1593—1601), înconjură *Hotinul*—unde se închisese Ieremia Movilă (1595—1606), cu familia Movileştilor toată şi cu credincoşii săi — dar, cu toată stăruinţa sa, nu-l putu cuceri [2]).

In luptele pentru domnie, cari au urmat între urmaşii lui Ieremia Movilă (1595—1606), fiul său, Constantin Movilă, dă *Hotinul* Poloniei, spre a-l ajuta să câştige tronul tatălui săi. Dar Turcii îl alungă depe tron (1611), cu toate că le dăduse 50.000 de galbeni, pentru menţinerea sa pe tronul Moldovei. Pe acea vreme, trăia la *Hotin* şi Petru Movilă, învăţatul mitropolit de mai târziu al Kievului. Radu Mihnea (1616—1619), dând ajutor Polonilor împrotiva Turcilor, Moldova dobândi în schimb iarăşi *Hotinul.* Urmaşul lui Mihnea, Gaspar Graţian (1619—1620), pune ca pârcălab la Hotin pe un om al său de încredere, italianul *Aniballe* din Pistoia. El se gândea să înceapă războiu cu Turcii, pentru a cuceri cetăţile moldoveneşti din mâinile lor, cu ajutorul Polonilor. Dar Polonii, nu numai că nu-i dau ajutor, ci-i iau şi *Hotinul,* din care alungă pe pârcălabul italian şi pun în locul lui pe hatmanul polonez *Zolchievschi.* In curând însă o armată de Turci şi Tătari înaintează spre Hotin şi-l încunjură. Zolchievschi, neputând a li se împotrivi, o luă la fugă. Dar un tătar pune mâna pe el şi-i retează capul. Vestea acestei întâmplări produse o mare mâhnire în rândurile Polonezilor. «Mai bine s'ar fi cufundat în pământ ţara acea a Moldovei, înainte de a fi intrat noi într'însa — scrie un conicar polonez—, căci niciodată coroana Poloniei, n'a suferit o mai mare înfrângere». Locul unde a fost ucis acest hatman este însemnat şi se vede şi astăzi în comuna Savea, jud. Soroca, nu departe de Nistru [3]). Armatele turco-tătăreşti intrară în *Hotin.* Dar în urma tratatului de pace încheiat

1. T. G. Bulat op. cit. p. 8.

2. Toţ la Hotin erau şi cei patru ierarhi ai Moldovei: Mitropolitul *Gheorghe; Agafton,* episcopul Romanului; *Teodosie Barbovschi* al Rădăuţului şi *Ioan I,* episcopul Huşilor. N. Iorga: Istoria Bisericii româneşti. Edit. 1908. I, p. 235.—Mihai avea cu dânsul pe *Dionisie Rali.* Vezi N. Iorga: Sfătuitorul bizantin al lui Mihai Viteazul: Mitropolitul *Dionisie Rali Paleologu,* în „Revista Istorică". V, Bucureşti. 1919.

3. Ierod. Laurenţiu Busuioc: „Scurtă privire istorică.., op. cit., p. 17;

www.digibuc.ro

la Hotin, de Alexandru V-lea Ilieş (1620—1622), nepotul lui Petru Rareş, în 9 Octomvrie, 1621, *Hotinul se alipeşte iarăşi Moldovei.* Sub Gheorghe III Duca a doua oară (1669—1672), venit pe tron cu bani grei daţi Turcilor, pe cari îi ceru în urmă dela locuitorii ţării; dar familiile Hânculeştilor, Orheienii şi Lăpuşnenii făcură răscoală, prădând ţinuturile Cernăuţului şi *Hotinului* [1]).

Infrângerea Turcilor la **Hotin**. Pe vremea domniei lui *Ştefan XI Petriceicu-Vodă* (1672—1674), izbucni un războiu între Turci şi Poloni. E drept că în ajutorul Polonilor au fost trimise şi câteva trupe de Moldoveni. Turcii, mai numeroşi, înfrâng oştile polone şi înaintând în inima ţării, o prădară până la Leow, ocupând Podolia cu vestita cetate a Cameniţii depe Nistru. Pe neaşteptate se îndreptară apoi spre *Hotin.* Petriceicu-Vodă, în faţa primejdiei, se înţelege cu Grigore Ghica (1672—1674), domnul Munteniei, ca amândoi să ajute, în ascuns, pe Poloni. O luptă sângeroasă se desfăşoară, *sub zidurile Hotinului,* între Turci şi Poloni, ajutaţi de armate Moldo-valache. Bătrâna cetate avu iarăşi prilejul să vadă — ca pe vremea lui Ştefan cel mare — rostogolindu-se înfrântă armata turcească, sub zidurile ei... «că alţii au dat în Nistru, alţi pe dinaintea cetăţii au căzut de stânci, de s'au sdrobit. Ruptu-s'a şi podul, în mijlocul Nistrului şi s'au înecat mulţi. Perit-au la 18.000 de Turci, umplutu-s'au Leşii şi Muntenii de averi dela Turci» [2]).

Şi aşa a mai răsuflat biata Moldovă, de puhoiul turcesc.

Căderea **Hotinului** *sub stăpânirea Turcilor.* Rusia amestecându-se în afacerile Poloniei; iar Turcii temându-se ca nu cumva Polonia să fie cucerită de Ruşi, le declară războiu. Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei (1710-1711), leagă soarta ţării sale de faima lui Petru-cel-mare, ţarul Ruşilor. Dar, în marea bătălie dela *Stălineşti,* lângă Prut, Ruşii, cu aliaţii lor, fiind bătuţi (1711), Cantemir Vodă, cu familia sa şi cu un număr de boieri Moldoveni, ca la o mie,

1. In vremea acestui domnitor,—ne spune cronicarul *Neculcea* — a plâns icoana maicii Domnului dela biserica mică de sub cetate „în cât se răsturnau lacrămile depe chipul icoanei, de le vedeau toţi oamenii... Şi de mirare eră a privi arătare şi semn ca acela, carele au fost semn *adevărat de peire* a mulţi creştini în ţara leşească şi începătura durerii şi stricarea ţării noastre; că de atunci, din an în an, tot rău şi amar de creştini, şi pustii au rămas locurile pe acolo".

2. I. Nistor. op. cit. p. 181.

www.digibuc.ro

între cari şi cronicarul Ioan Neculce, apucară calea pribegiei în Rusia, unde au fost primiţi bine, dar... ca în ţară străină [1]). In urma acestei înfrângeri, Moldova pierde şi ţinutul *Hotinului*, cu târgul şi cetatea lui vestită depe Nistru, care căzând în mâinile Turcilor, îl prefac în *raia* (popor de adunătură) (1712). Turcii şi Tătarii după victorie, năvălind în ţară, au făcut atâta pradă, încât târguri şi sate au rămas pustii de locuitori şi poporul român ajunsese ca sălbatecii în munţi şi ca cerşetori nemernici, fără hrană, purtându-se din loc în loc şi căutând scăparea vieţii [2]).

După ducerea lui Dimitrie Cantemir din Moldova, cu armia lui Petru cel Mare, în Rusia, ţara a rămas fără stăpân. Un paşă turc, *Kiurd-Paşa*, din oastea otomană, a luat frâiele ocârmuirii, cu dela sine putere, şi a stăpânit ţara, până când vizirul a numit caimacan pe *Lupu Vornicu*. Acesta însă, purtându-se ca duşman al ţării; iar nu ca patriot, a fost îndepărtat din scaun şi pus în fieră, a fost trimis în închisoare la Varna. In locul lui a fost rânduit *Ioan Mavrocordat*, care se găsea pe lângă vizir, la urdie. Acesta mergând la Iaşi, a început poporul a se aduna pela vetrele lor, de unde se afla ascuns şi a se linişti, simţind că va venì la domnie, fratele lui Ioan Mavrocordat, fostul domnitor *Nicolae Mavrocordat* a doua oară, ceia ce s'a şi întâmplat [3]). N. Mavrocordat, luând cârma domniei (1711-1715), au început a se linişti lucrurile. Aflând însă că Turcii vor să ia *Hotinul*, s'a întristat amar. «Au scris el la capi-chihai, ca să pue nevoinţă, cu tot felul de mijloace, ca să nu se facă aceasta; au scris şi la alţi prieteni, cu mare rugăminte, au scris şi la stăpâni, cu lacrimi şi câte socoteli le-au ştiut, toate le-au pomenit şi le-au arătat». Dar, în zadar au fost toate. Hotinul a fost luat; iar luarea Hotinului — zice Axente Uricarul —

1. Cum le-a fost pribegia, ne-o spune, cu un accent sfâşiitor de durere, un tânăr *hotinean*, fost şi el luptător în armata lui Petru cel mare: „Eu, nepoi şi moştenitor de sânge a lui Ştefan Vodă Petricelcu, eu, *nenorocitul fugar*, din ţara părinţilor, a moşilor şi a strămoşilor mei, care am fost odată *boer bogat*; iar acum *pribeag în ţară străină*, sărac şi lipsit în aşa fel, că nu poi, la bătrâneţele mele, nici chiar să las Dumnezeului meu o pomană şi jertfă vrednică de el. Făgăduesc că, dacă va da Dumnezeu ca Moldova sau *judeţul Hotin*, să scape de duşmanii Turci... voi zidi biserica „Sf. Gheorghe" din Dolinenii Hotinului"... I. Nistor, op. cit., p. 201.

2) Post. Manolaki Drăghiciu: *Istoria Moldovei* pe timp de 500 ani. Iaşii, 1857, II, p. 3.

3). Post. Manolaki Drăghiciu. op. cit. II, p. 3 sq.

www.digibuc.ro

«ca o rană țării au fost, multă slăbiciune și cădere i-au făcut».

Punând Turcii stăpânire pe Hotin, au început organizarea lui, după orânduelile lor. La cetate «surpă zidurile cele vechi, despre partea din lăuntru țării; iar despre cea din afară, atât le-au întărit, cu multe lucruri de tărie, precum atuncea se obișnuia, lărgindu-o mai mult de jumătate, încât au făcut-o vrednică a se socoti între cetățile cele de frunte ale veacului al XVIII-lea și *mai frumoasă decât toate cetățile Moldovei*» [1]).

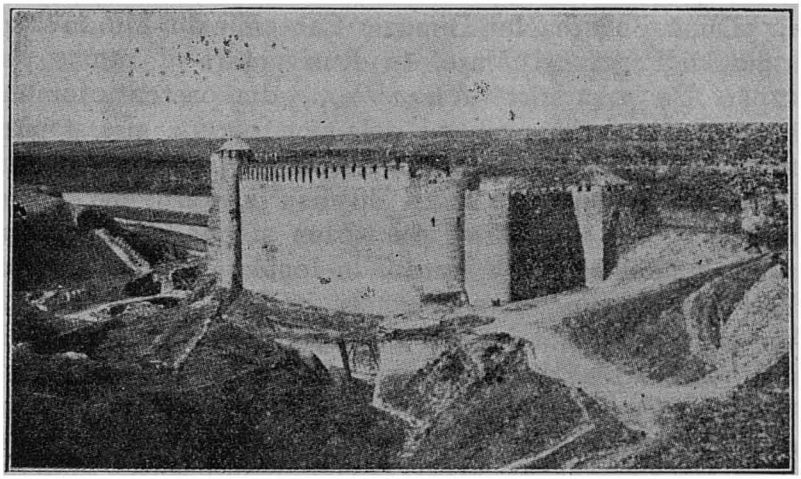

Cetatea Hotinului.

Ca *înfățișare,* ajunsese a fi cum am zis: «cea mai mare și mai frumoasă dintre cetățile Moldovei», după cum ne spune Dimitrie Cantemir.

Tot pe atunci, un scriitor francez (F. Brun) ne înfățisează descrierea cetății Hotinului în interior; așa: «Hotinul se află pe Nistru, sub al 50 gr. long. și 4 gr. lat., pe o cotitură din malul moldovenesc. In lăuntru cetății se află: O *veche biserică*, prefăcută în mecet (geamie); *casa* inspectorului transporturilor militare și căpetenia străjei grănițărești; apoi *căzărmile* artileriei și locuințele Imamului și Muezinului.

Această veche cetate, fusese clădită în chip cu totul iscusit și înțelept. In *rândul de jos,* erau magaziile, din cari,

1. Manolaki Drăghiciu, op. cit, I, p. 61. și vol. II, p. 7.

www.digibuc.ro

printr'o galerie de piatră, se putea ieşi în câmp. Pe nişte scări de minaret era urcarea spre încăperile frumoase ale garnizoanei. Se zice că altă dată, în aceste încăperi, fusese *haremul* paşei. In mijlocul citadelei, la o adâncime de 300 coţi, este o fântână în stâncă, cu apa adusă din Nistru....

Cetatea *nouă,* construită în afară de citadela veche,

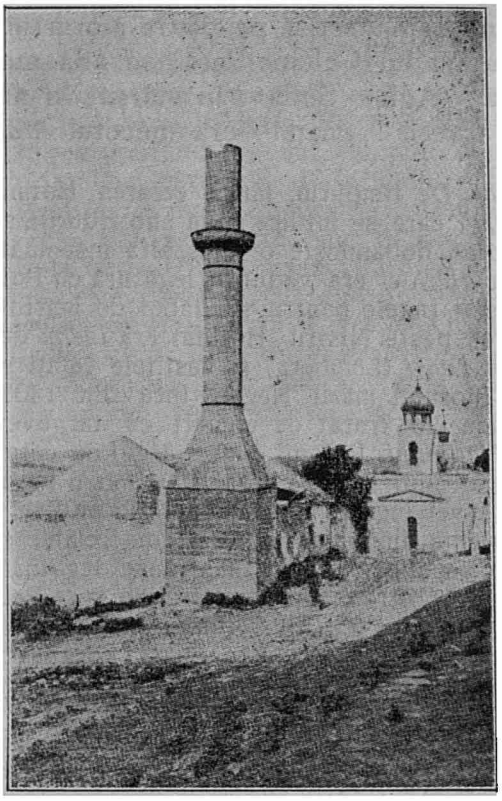

Minaretul şi Biserica creştină ortodoxă din cetatea Hotinului.

are patru porţi: *Poarta Constantinopolitană,* cea *timişoreană,* cea *din spre apă* şi cea *secretă.* In această cetate, din afară sunt două băi şi două mecete; iar în apropiere de poarta constantinopolitană, mai multe prăvălii. Mai încolo, spre citadelă, e baia; locuinţa Agăi ienicerilor; altă moschee şi cazarma ienicerilor; iar în fund, magazii cu pulbere. *Sus,* alături de poarta Stambulului, e seraiul Paşei şi, în faţa acestuia, locuinţa secretarului său. Peste drum de această casă, se află o foarte frumoasă şi bo-

www.digibuc.ro

gată *bae publică* a defterdarului Casim-Efendi; iar în faţa ei, este o *fântână* şi mormântul răposatei mame a Sultanului. Apoi *tribunalul* şi *cimitirul*, unde odihneşte Abdi-Paşa. Tot aci mai sunt înmormântaţi diferiţi defterdari şi alte căpetenii. In faţa porţii moscheii este locuinţa autorului, care în 1136 (era turcă), adecă 1723, a perdut acolo un fiu şi cu prilejul acestei nenorociri a alcătuit hronograma scrisă pe piatra mormântului. Nu departe de seraiul lui Culciuc-Paşa, se află mecetul, făcut din biserica «Aghia Sofia». In sfârşit, în afara întăriturilor—unde trăesc Lipcanii—era mecetul *Atac-Geamiri* [1].

2. *Târgul.* De timpuriu, lângă cetatea Hotinului, se întemeiază un *târg*, care se întinse până sub zidurile ei. Cu vremea, *târgul Hotinului*, dobândeşte o deosebită însemnătate, sub raportul *comercial*. Aici era vadul de legătură cu Polonia şi *vama*, unde se încasau taxele pentru schimbul de mărfuri şi *brudina*, pentru trecerea peste Nistru. Hotinul era *inelul* de legătură comercială între *Leow* (Lemberg) şi vestitele cetăţi greceşti şi genoveze depe litoralul mării Negre. Incă din 1408, Alexandru-cel-Bun încheie un tratat de comerţ cu târgoveţii din Leow. Chiar în faţa *Hotinului*, Polonii aveau târgul cu cetatea *Cameniţa*, rivală Hotinului, sub toate raporturile. Petru Rareş zicea: «Sau tu Cameneţule vei înghiţi Hotinul, ori Hotinul te va înghiţi pe tine». Din pricina importanţei sale comerciale, Iaşii, capitala Moldovei, din vechime, a fost în strânse legături cu Hotinul. Până astăzi este o stradă, spre bariera din spre Prut, pela Ţicău, căreia poporul îl zice: *Calea Hotinului* [2]. La Hotin se adunau, la o anumită dată, negustori din apus şi din răsărit, până şi din îndepărtatul Bizanţ, pentru schimb de mărfuri. Iarmaroacele dela Hotin erau vestite.

Reşedinţa domnească. Aici era şi reşedinţa domnească. Pitorescul locului atrăgea pe domnitorii Moldovei, să stea în anumite timpuri la Hotin; iar în vremi de războaie grele, se adăposteau în cetate. Aşa, Ştefan-cel-Mare, în vremea războiului cu Turcii dela Valea-Albă, îşi aşează familia la *Hotin*. Ştefăniţă-Vodă cel tânăr, feciorul lui Bogdan, s'a săvârşit în reşedinţa dela *Hotin* (1572), de unde l-au dus cu cinste şi l-au îngropat în ctitoria părinţilor săi, la mânăstirea Putna.

Bogdan IV, fiul Lăpuşneanului, rămânând orfan de tată de copil, a crescut sub epitropia mamei sale Ruxanda, soră cu D-na Chiajna, amândouă fete de ale lui Petru Rareş. El şi-a petrecut tinereţea mai mult la *Hotin*, unde era loc deschis; iar cetatea Hotinului era destul de puternică, pentru vremi grele.

---

1) Ierod. Laurenţiu Busuioc, op. cit. p. 19-20. Vezi foi aici: *Plan de la forteresse de Choczim en Moldavie.* 1769.

2. C. Erbiceanu în rev. „Biserica Ortodoxă Română", XXVII, p. 854 sqq.

www.digibuc.ro

Multă vreme, *Hotinul* a fost loc de odihnă a domnitorilor, a familiilor lor şi a boierilor Moldovei, înalţi sfetnici ai tronului. *Pecetea* Hotinului reprezentà un ostaş, cu o stea în dreapta şi alta în stânga, simbolul grănicerilor de hotare.

3. *Ţinutul Hotinului* a fost, din vechime, unul dintre cele mai bogate şi frumoase ţinuturi ale Moldovei. Scăldat de apa Nistrului, pe tot întinsul său, spre nord, locuitorii mărginaşi sunt îndestulaţi de peşte proaspăt, şi gustos. Câmpiile întinse sunt foarte fertile; iar codrii de fag sunt un adevărat dar al naturii, pe timpul verii, potolind arşiţa stepei, prin adierea vântului răcoritor şi aducerea ploilor la vreme; iar pe timpul iernii, un izvor de bogăţie, prin exploatarea lemnului, pentru nevoile populaţiei.

Reşedinţa este în oraşul Hotin. Pe vremea stăpânirii Moldovenilor, cârmuirea ţinutului era încredinţată unui stăpânitor numit *pârcălab*. Intâlnim pârcălabi ai Hotinului, încă din sec. al XIV-lea. Ştefan-cel-Mare, după zmulgerea Hotinului din mâinile Leşilor, aşează pârcălab pe moşul său, *Vlaicu*, fratele mamei sale Oltea. Aceasta ne arată câtă însemnătate dădea el Hotinului. Petru Rareş rânduieşte pârcălab la Hotin pe *Ghinghea*. Cel din urmă pârcălab moldovan al Hotinului a fost „vel căpitan Pătraşcu (1712)". Turcii numesc la Hotin un *paşă* „împrotiva aşezământului de pace ce făcură cu Leşii, în care s'au fost hotărît ca nici odinioară să nu fie oştire turcească în cetăţile Moldovei" [1]).

La *Hotin* se adunau, în cazuri de conflicte între locuitorii vecini, delegaţi ai craiului Poloniei şi ai domnilor Moldovei, spre judecarea celor cu strâmbătate dela margine şi spre împăcarea neînţelegerilor ce se iscau, între Leşi şi Moldoveni [2]).

Stema *veche* a Hotinului înfăţişa un pândaş de hotar. Turcii, după ocupaţie, fac o stemă nouă, înfăţişând *trei turnuri înalte* pe un câmp auriu. In vârful turnului din mijloc, era *semiluna*, de care atârnau două paloşe încrucişate [3]).

La 1826, Ruşii schimbă stema astfel: Pe un câmp auriu, o *cetate*, cu trei turnuri. Pe cele două turnuri lăturalnice fluturà câte un stindard turcesc; iar pe cel din mijloc o *semilună*. Deasupra semilunii două săbii încrucişate, cu ascuţişurile în jos; iar deasupra acestora o *cruce de argint*, în amintirea cuceririi acestei cetăţi de către oştile ruseşti [4]).

După ocuparea Hotinului de Turci, în 1715, s'a dat poruncă Paşei dela Hotin, ca să ia ţinutul *Hotinului* de sub ascultarea domniei Moldovei... şi au rânduit Neculai Vodă boeri, cari ştiau bine rândul Hotinului... şi s'au păgubit dintr'acel an ţara Moldovei de acel *minunat ţinut al* **Hotinului** şi au lipsit şi

1. Post. Manolaki Drăghiciu I. op. cit. p. 62.—La 1721, era Paşă la Hotin, *Abdul*. La 1762, *Mahomed-Paşa*; între 1763—1764, *Hamza-Paşa* şi *Abdi Paşa*. In 1768, era *Halil-Paşa* şi *Ieien Husein-Paşa*; în 1777, *Soliman-Paşa*; în 1786, *Ismail-Paşa*; în 1797, *Hasan-Paşa* şi cel din urmă, în 1803, *Cara-Mahmed-Paşa*. N. Iorga: Basarabia noastră. Bucureşti. 1912, p. 85.

2. I. Nistor: Istoria Basarabiei. op. cit. p. 72.

3. Ibidem. p. 202—204.

4. *Iustin St. Frăţiman*: Studiu contributiv la *Istoricul Mitropoliei Proilavia* (Brăila). Chişinău. 1923, p. 232.

www.digibuc.ro

pârcălabi deacolo" [1]). Sultanul voia ca să împreune şi ţinutul Sorocei la Hotin „spre a mări *raiaua Hotinului*"; dar domnitorul N. Mavrocordat s'a împrotivit „stăruind prin feluri de chipuri", ca să nu să răşluească din trupul Moldovei şi aşa a rămas „raiaua Hotinului, în hotarele sale de mai înainte" [2]). In schimb, Turcii ocupă şi ţinutul *Cernăuţilor*, din Prut încolo „ca să-l facă *ot olat*, zicând că tot de *Hotin* au fost [3]). La 1718, ei fac *delimitarea raialei Hotinului*, care era cam aceasta: „Incepând dela Serafineşti a se coborî în jos, au luat tot ţinutul Cernăuţilor până în Prut, unde e *târgul* Cernăuţilor, că numai târgul rămăsese în partea Moldovei, luând şi iarmaroacele". Acest lucru a dăinuit până la 1740, sub Grigore Ghica (1739-1741), a treia oară, când s'a restituit *raiaua Hotinului*, dar fără oraş. In oraş şedea Paşa „iară den afară n'avea treabă, măcar o palmă". Dar după un an, Tătarii Lipcani [4]), îl iau îndărăt. Din acest an (1741, Mai 18), este raportul lui Nicolo Erizzo către Dogele Veneţiei, care face menţiune „despre prefacerea din nou a *Hotinului* în paşalâc". Intre anii 1769—1774 Hotinul a fost ocupat de Ruşi, apoi a fost restituit iarăşi Turcilor, care-l stăpânesc până la 1806, când a fost redat Moldovei. In sfârşit, în urma tratatului dela Bucureşti (1812), Basarabia — din care făcea parte şi *Hotinul* — a fost răpită de Ruşi şi stăpânită, cel puţin partea de nord cu *Hotinul* până după războiul din 1914 — 1918, când întreg teritoriul dintre Prut şi Nistru a revenit în stăpânirea României întregite, pentru totdeauna.

4. *Locuitorii*. Vechii moldoveni, locuitori ai ţinutului Hotin s'au împuţinat în războaie şi s'au împrăştiat de frica invaziunilor; căci mult sânge moldovenesc s'a vărsat sub zidurile cetăţii Hotinului şi în tot ţinutul, pe timpul crâncenelor lupte cu Polonii, Tătarii, Ruşii şi Turcii. Aş putea zice că, n'a fost colţ de ţară mai sbuciumat ca *Hotinul*. După venirea Turcilor, jalea şi pustiirea s'a întins peste aceste locuri, rămânând pământurile nelucrate şi casele pustii. Pentru a umplea golurile şi a-şi lucra moşiile, Turcii au trebuit să aducă muncitori de prin Galiţia şi Polonia, cari au covârşit în multe sate, pe vechii locuitori cei ce mai rămăseseră. Spre sfârşitul veacului XVI, cei ce plătiau dările din ţinutul Hotinului erau ca la 2092 persoane; dintre cari 1984 ţărani, 77 boeri, 40 vătafi, 122 nemeşi şi 95 preoţi.

Sub raportul *împărţirii administrative*, Hotinul nu a avut aceiaş întindere. Aşa, de pildă, după răpirea Bucovinei (1775), în timpul delimitării ei de către Austriaci, aceştia au răşluit o

1. M. Cogălniceanu: Letopiseţi. II, p. 170.
2. Post. Manolaki Drăghiciu. op. cit. II, p. 7.
3. Ioan C. Băcilă: *Raiaua Hotinului*, în: Arhivele Basarabiei. I, 1929, No. 3, p. 47—49.—Comp. Alex. Lapedatu: Monumentele noastre istorice în lecturi ilustrate. Bucureşti, 1914, p. 114.
4. Dim. Cantemir spune că pe vremea Sultanului Mahomed al IV acest neam de Tătari au venit din *Lipcania* şi au fost aşezaţi în aceste părţi. Post. Manolachi Drăghiciu, II, op. cit. p. 62.

www.digibuc.ro

parte din pământ, spre Nistru. Dar şi după delimitarea Bucovinei, prin 1788, Austriacii au căutat să ia din ţinutul Hotinului, 5 sate [1]). După o statistică rusească din 1809, la Hotin erau: 3 târguri, 169 sate şi 13.076 locuitori [2]). După altă statistică din 1817, ţinutul Hotinului era împărţit în opt ocoale sau plăşi şi anume: I. *Nistrul de sus;* II. *Nistrul de jos;* III. *Ciuhurul;* IV. *Mijlocul;* V. *Prutul de jos;* VI. *Prutul de sus;* VII. *Ghilavăţul şi* VIII. *Başcovul.* In afară de oraşul *Hotin,* avea târgul *Bricenii,* Lipcanii şi 174 sate. Avea 240 de preoţi, 46 văduve de preoţi, 2 diaconi, 201 dascăli şi 155 de palamari, la o populaţiune de peste 20.000 de locuitori creştini ortodoxi, afară de câţiva Armeni [3]). Despre evrei nu se vorbeşte, dovadă că nu erau. Astăzi însă formează, în general, majoritatea populaţiei la oraşe şi s'au întins şi pela sate.

5. **Cârmuirea bisericească.** Din *vechime,* sub raportul cârmuirii bisericeşti, *ţinutul Hotinului* a făcut parte din cuprinsul episcopiei *Rădăuţilor,* înfiinţată de către *Alexandru-cel-Bun* (1400—1432), care a pus început de organizare Bisericii Moldovei. Ca *biserică catedrală* a acestei episcopii, a slujit vechea mânăstire din Rădăuţi, cea zidită în piatră, de către evlaviosul domnitor, *Bogdan I Voevod* (1349—1365), adevăratul întemeietor al Moldovei, care-şi avea capitala ţării la Rădăuţi. Ctitoria aceasta domnească a fost ridicată pe locul altei biserici vechi de lemn, mică şi îngustă, închinându-o sfântului ierarh *Nicolae* şi dându-i menirea, ca să fie nu numai catedrală, ci şi loc de înmormântare, pentru ctitor şi neamul său [4]). Aici a şi fost înmormântat Bogdan, la 1370. Biserica aceasta este cea mai veche ctitorie domnească din Bucovina. De acest centru bisericesc, fost la început scaun mitropolitan şi apoi rămas scaun *episcopal* (între 1408—1413), a atârnat *Hotinul,* până după cel dintâi deceniu al sec. al XVIII-lea.

După *căderea sub stăpânirea Turcilor* şi prefacerea lui în raia (1713), sub raportul *jurisdicţiunii bisericeşti,*

1. In anul 1788, luptându-se cu Turcii, Austriacii au ocupat *raiaua Hotinului* şi au făcut ridicări topografice. Căpitanul Hara *Von Otzellovitz,* face harta „*Militaerischer Aufnahms Brouillon von der* Chotyner Raja, *bestehend in* 29 *Sectionen aufgenommen während des Krieges mit der Pforte 1788,* Masstab 1: 28.800" Arhivele Basarabiei. 1929, No. 3, p. 49, nota 3.

2. T. G. Bulat: Arhivele Basarabiei, Chişinău. No. 1, 1929. p. 64,

3. Tudor Pamfile: Ţinutul Hotinului la 1817. Chişinău, 1920. Comp. Iustin St. Frăţiman: Studiu contributiv la Istoricul mitropoliei Proilavia (Brăila) Chişinău, 1923, p. 94 sqq.

4. D. Onciu: „Din istoria României", Bucureşti, 1906. p. 16. — Comp. Wickenhauser: „Geschichte des Bistums Radauz", Czernovitz, 1890,

www.digibuc.ro

Hotinul a fost scos de sub cârmuirea canonică seculară a episcopiei Rădăuţilor şi supus *mitropoliei Proilaviei,* care avea sub a sa conducere şi pe creştinii din *celelalte raiale,* precum şi pe cei din *Ucraina Hanului tătăresc*, până la căderea acestui Han sub stăpânirea rusească (1791)[1].

In trei rânduri scapă *Hotinul* de sub cârmuirea Proilavului şi anume: 1. între 1771—1774, când a fost întâi *ocupat de Ruşi*; 2. între 1788—1792, când a fost sub *ocupaţia austriacă,* şi al 3. între 1806—1812, când l-au ocupat Ruşii din nou.

Mitropoliţii Proilavi, în deobşte, cârmuiau acest ţinut *direct*, prin *epitropi* şi clerici, anume rânduiţi de dânşii. Alte ori, când găseau câte un candidat, o încredinţau unui episcop *propriu* al Hotinului; iar alte ori dădeau această sărcină *episcopilor Rădăuţului,* din vecinătate, fără îndoială, în înţelegere cu autorităţile politice. Aşa, vedem că, pela 1749, când mitropolit al Proilaviei era *Daniil* (1748—1773), episcopul Rădăuţilor, *Iacov I Putneanu,* a slobozit *carte pastorală,* către preoţii şi diaconii „din eparhia noastră la *raiaua Hotinului*", pentru adunarea pocloanelor vlădiceşti.

Intr'adevăr, iată ce scrie episcopul *Iacob I. Putneanu* (1745—1750), în *cartea sa pastorală,* din 8 Mai, 1749: «*Iacob, din mila lui Dumnezeu, episcop al Rădăuţului*». Moliftele noastre, preoţi şi diaconi, cari vă aflaţi locuitori, în *eparhia noastră, la raiaua Hotinului,* dar, milă, viaţă, pace, sănătate şi mântuire sufletească, vă poftim dela Dumnezeu atotputernicul; iar dela smerenia noastră, arhierească moliftă şi blagoslovenie vă trimitem.

«Iată văzând şi noi întâmplarea vremilor şi lipsa pâinii şi alte nevoi ce au fost întru aceşti ani, am lăsat şi noi de aţi odihnit moliftele voastre, despre *pocloanele* noastre şi despre alte cheltueli ce era de obicei de le daţi, care *odihnă* aţi avut-o în *trei ani.* Dar acum, iată, am socotit şi am trimis, ca să se strângă poclonul nostru, *pe acest an,* dela preoţii şi diaconii câte... pentru care nimeni împotrivă să nu se puie, ci fieşte carele să-şi de banii, la mâna trimisului nostru; iar pentru cari s'ar pune împotrivă şi nu ar vre, de bună voie, să de banii, iată că am

1. D. Dan: „Cronica episcopiei de Rădăuţi", Viena, 1912, p. 25—Comp. N. Iorga: „Neamul românesc din Bucovina", Bucureşti, p. 168 şi 185.

www.digibuc.ro

dat poruncă trimisului nostru, pe unii ca aceia să-i ie la izvod și să-i arăte la noi, și noi le vom trimite *catherisire* și lepădare de preoție. Așijderea am socotit și pentru osteneala și cheltuiala trimișilor noștri, *să le de toată biserica câte un leu.* Iar pentru leul acesta, veți căde, cu rugăminte, la poporiani, ca să de ei acest leu. Iată și *sfântul Mir* v'am trimis, întru blagoslovenie; așijdere și *antimisă,* la care biserică a fi rupt sau vechi, să de nou, și *cheltuiala Antimisului* iaste *doi lei.*

Pentru Protopopa *Vasile,* carele au fost *protopop la Hotin,* iată că l-am scos din protopopie și am dat *carte de protopopie* la mâna trimisului nostru, pre *cine a socoti, împreună și cu moliftele voastre,* să puie *protopopă.* Deci și moliftele voastre, la toate cele ce sunt poruncile noastre, să nu vă arătați protivitori, că unii ca aceia nu vor scăpa de pedeapsă. Aceasta acum și fiind sănătoși. U Rădăuți lit 7527—1749, Mai 8». Documentul acesta este caracteristic. El ne arată că mitropoliții Proilaviei, de a lor bună voe, lăsau cârmuirea acestei raiale pe seama episcopului de Rădăuți, care, cum vedem, strânge pocloanele dela preoți și diaconi, după *o păsuire de trei ani,* din cauza lipsei; trimite *Sf. Mir* și *Sf. Antimise,* schimbă pe protopopi și orânduește pe alții; în sfârșit, exercită toate trebile de conducere ale unui episcop eparhiot. Altfel nu se poate înțelege rostul acestei *cărți pastorale.*

II. Inființarea episcopiei Hotinului.

Puțin mai târziu dela această dată (1749), aflăm la *Hotin* o *episcopie aparte.* Mitropolit al Proilaviei era tot *Daniil* (1748-1773), care stărue pentru înființarea ei. Episcopia aceasta a fost, desigur, sufragană mitropoliei Proilaviei și, prin urmare, strâns legată de soarta ei. Se știe, că mitropolia Proilaviei nu a avut o viață statornică, ca celelalte eparhii, ci o existență efemeră, condiționată de împrejurările politice, în cari a luat ființă. Când Turcii erau stăpâni, mitropolia ființa; îndată însă ce erau alungați de Ruși sau de Austriaci, mitropolia se desființă. Exact aceiaș soartă a avut-o și episcopia Hotinului. Viața ei era în funcție de aceleași împrejurări politice ca și mitropolia Proilaviei, de care atârna canonicește. Ca urmare, și istoricul acestei episcopii tre-

www.digibuc.ro

bueşte a fi înţeles, în cadrul istoric al mitropoliei Proilaviei [1]).

Reşedinţa episcopală era în oraşul *Hotin*, unde şi paşa turcesc îşi avea centrul său de conducere politică. Nu se cunoaşte data înfiinţării ei. In tot cazul, după jumătatea sec. al XVIII-lea, îşi avea episcopul ei *propriu*. *Catedrala*

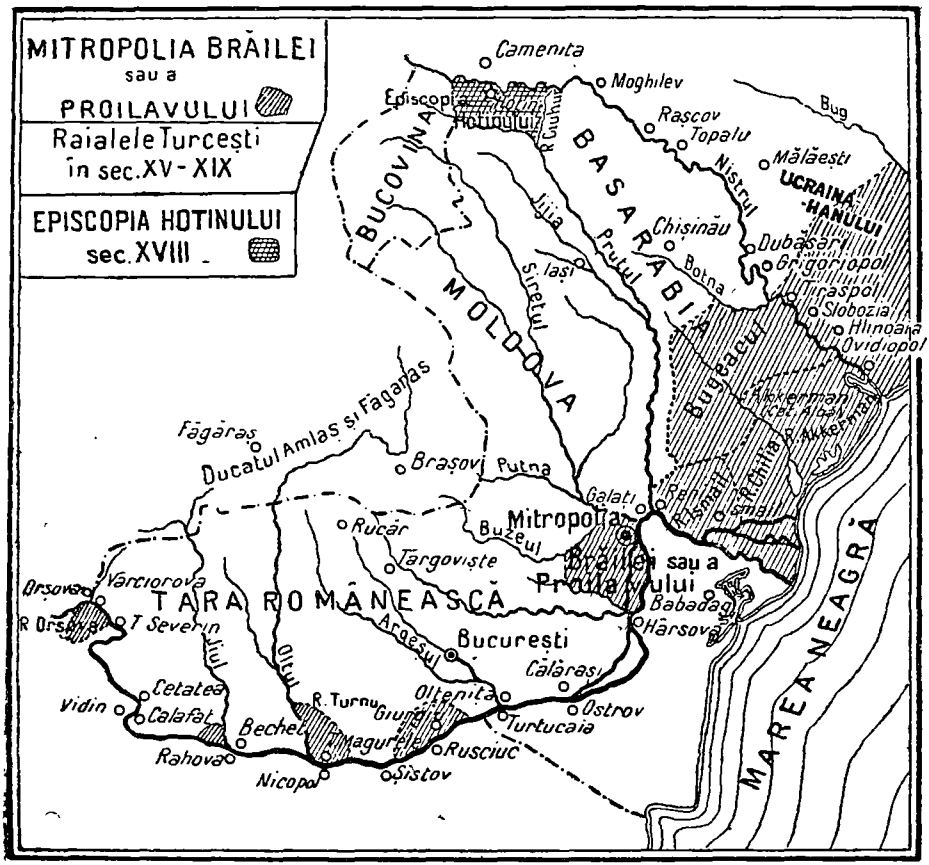

episcopală a fost la biserica «Sf. Nicolae» din Hotin, unde şi până astăzi localnicii, îţi arată *tronul* episcopului *Amfilohie* şi unde se mai păstrează nişte *ripide* arhiereşti [2]).

1. Vezi: Arhier. Dr. Venianim P. Bârlădeanu: *Istoria mitropoliei Proilaviei*, în revista: „Biserica ortodoxă română", Bucureşti. 1931.

2. Biserica „*Sf. Nicolae*", vechea mânăstire grecească, din suburbia Atachi de astăzi, nu se ştie când şi de către cine a fost zidită. După o tradiţie moştenită dela preotul acelei biserici, Nichifor Crucovschi (1799), ea ar fi de aceiaşi vechime cu cetatea. Alţii o atribue lui Ştefan cel mare. Ea este de piatră, în formă de cruce şi are asemănarea cu ctitoriile marelui Voevod al Moldovei. In veacul XVIII, a fost prefăcută în geamie, dar după alungarea Turcilor, a fost prefăcută iarăş în biserică creştină.

Notă. Astăzi, la Hotin, mai există: Biserica cu hramul: „Acoperemântul

www.digibuc.ro

Veşmintele şi alte odoare ce va mai fi avut, de sigur că au fost strămutate de Amfilohie la Iaşi, când s'a retras dela Hotin sau poate că le va fi luat cu el la schitul Zagavia, unde şi-a petrecut ultimele zile şi unde a şi murit. In gramata de hirotonie a preotului *Teodosie Zdanevici*, cu data de 5 Decemvrie 1772, Amfilohie zice: «L'am hirotonit, cu hirotonie desăvârşită.... *aici*, *în sfânta noastră episcopie*, *în Hotin*, *în biserica unde este hramul sfântului şi marelui Grigorie bogoslov*». Această biserică nu mai există astăzi, în Hotin; iar din cuvintele «în sfânta noastră episcopie», nu se înţelege biserica *catedrală* a episcopiei, ci se poate lua în înţelesul de *eparhia* Hotinului. Pricina pentru care nu săvârşise hirotonia în biserica catedrală cu hramul «Sf. Nicolae» nu se cunoaşte. E posibil că, în acea vreme catedrala era în reparaţie sau în ruină. Motivul înfiinţării acestei episcopii a fost *prea marea depărtare* a ţinutului Hotin de centrul conducerii spirituale a mitropoliţilor Proilavi, cari trebuiau să treacă peste eparhia Huşilor şi Iaşilor. Afară de aceasta, eparhia Proilaviei era prea întinsă, peste putinţă de cârmuit de un singur chiriarh, mai ales dacă vom avea în vedere căile de comunicaţie de pe atunci, croite prin locuri singuratice şi păduri imense, greu de străbătut şi de păzit de atacul bandiţilor de codru, la cari se mai adaugă modestele mijloace de transport, de cari vor fi putut dispune şi cari mijloace urmau a fi adunate dela o populaţiune creştină, sleită de avere, din pricina războaielor şi a jafurilor stăpânitorilor. Dar, din aşezarea unui episcop propriu, vlădicii Proilavei aşteptau şi oarecari interese personale. Candidaţii la episcopat plăteau mitropolitului oarecari sume de bani, pe cari şi ei căutau a-i aduna dela clerul şi poporul eparhiei ce i se încredinţa. Acest obicei era prea îndătinat în ţările supuse Turcilor. Dar, fiindcă episcopia Hotinului era prea mică şi populaţiunea ei stoarsă de biruri şi angarale, cu greu se găseau candidaţi la episcopat.

Maicii Domnului", *catedrala oraşului*, zidită din piatră, la 1869. De ea atârnă şi bisericile: *Sf. Alexandru* din cetate, zidită la 1863 din piatră şi *Sfinţii Impăraţi Constantin şi Elena*, clădită din lemn, pe temelie de piatră, la 1764, de evlaviosul logofăt *Constantin Tulomonov*; apoi biserica *Balamutovca*, cu hramul „Adormirea Maicii Domnului", zidită la 1894 din lemn. In total, *trei* biserici urbane, cu filialele lor.

www.digibuc.ro

III. **Prima ocupaţie rusească (1771—1774).**

La 1769, pe când era domnitor în Moldova, Grigore I. Calimah (1767—1769) a doua oară, izbucneşte un război între Ruşi şi Turci. Oştile turceşti trecând prin Moldova, spre graniţa rusească, furau, pradau, tot ce le sta în cale; iar populaţia îngrozită fugea în toate părţile. La 29 Iunie, Calimah a fost ucis de Turci şi înlocuit cu Constantin Mavrocordat (1769), a patra oară. Războiul se dădea la *Hotin,* unde Turcii au fost bătuţi, cu toată sforţarea comandantului Rumeli Vales. Ruşii, conduşi de generalul Galiţin, intrând în Hotin, au dat foc târgului, arzând totul, rămânând numai cetatea. Apoi, urmărind pe Turci, trec în Moldova. Mavrocordat, fuge cu oastea turcească spre Galaţi. Svonul apropierii Ruşilor de Iaşi a produs „o confuzie şi o groază nespusă în tot oraşul, de nu ştia fieşte care în ce parte de loc s'apuce". Nu erau deprinşi Moldovenii cu Ruşii, aceasta fiind cea dintâi ocupaţie a Ruşilor în Moldova. Când s'au apropiat de Iaşi, Mitropolitul Moldovei Gavriil Calimah, cu clerul şi cu boierii, le-a ieşit înainte, cale de un ceas, primindu-i cu pâine şi sare, după obiceiul pământului [1]). Populaţia s'a liniştit. Cârmuirea Moldovei o ia generalul Gorceacov.

După 2 ani (1771), oştile căzăceşti reuşesc să alunge pe Osmani din raialele lor, împingându-i în Balcani. Ruşii pun stăpânire pe teritoriile româneşti, smulse din mâinile Turcilor. Boierimea ambelor principate face câte o carte de închinăciune către împărăteasa *Caterina II*, prin care cer, nici mai mult nici mai puţin, decât *alipirea* ţărilor române către pravoslavnica împărăţie rusească. Mitropolitul Moldovei *Gavriil Calimah*, socotind soarta războiului hotărîtă, se pune în înţelegere cu Mitropolitul *Grigorie* al Ungro-Vlahiei şi hotărăsc: *desfiinţarea mitropoliei Proilaviei. Hotinul* a fost dat episcopului de Rădăuţi. Iată cum glăsueşte gramata mitropolitană, din 10 Ianuarie 1771: *Şi osebit de* **eparhia Hotinului,** *care s'a dat supt ocârmuirea frăţiei sale, episcopului de Rădăuţi,* **Kir Dosoftei,**

1. Post. Manolaki Drăghiciu. Istoria Moldovei, op. cit. II, p. 32 sgg.

www.digibuc.ro

toată cealaltă eparhie (a Proilaviei) să fie întru purtarea de grijă a numitului episcop de Huşi, *Kir Inochentie*. Această hotărîre o supune, spre aprobare, şi *Grafului Rumianţev* sau Romanţov. Inainte însă de a veni aprobarea, gramata fusese pusă în executare. Intr'adevăr, vedem că, din acest an (1771), Iulie 6, Dosoftei Herăscu, episcopul de Rădăuţi, îşi luase titlul: „Şi *al Hotinului*", în gramata de hirotonie a unui preot, anume Pavel, din satul *Hatna*, ţinutul Suceava, la biserica unde se cinsteşte şi se prăznueşte hramul: „Inălţarea Domnului nostru Iisus Hristos" [1]). La 25 Aprilie 1773, soseşte abea răspunsul grafului Rumianţev, care, printr'o scrisoare, aprobă *gramata* mitropolitului Gavriil Calimah, în ceia ce priveşte ţinuturile cari aparţinuseră mitropoliei Proilaviei. *Despre Hotin însă nu pomeneşte nimic* [2]). Se vede că secretarul său făcuse această omisiune, din scăpare de vedere, sau fusese altă pricină, rezolvându-se pe cale de înţelegere verbală. Nu putem admite însă ideia că Rumianţev ar fi fost de altă părere, numai în privinţa episcopiei Hotinului, căci atunci ar fi spus'o, în scrisoarea sa. E posibil că se gândise la vreun ierarh rus, pentru întreaga mitropolie a Proilaviei, implicit *Hotinul* şi de aceia a întârziat cu răspunsul, trecând peste doi ani de zile.

Mitropolitul Gavriil Calimah, după primirea acestei scrisori, face o *enciclică* către tot clerul şi poporul creştin pravoslavnic, din oraşele şi satele alipite la eparhia Huşilor, înştiinţându-i că, de acum înainte, vor fi sub supraveghierea episcopului acelei eparhii *Inochentie*. Despre *Hotin*, nici el nu spune nimic [3]).

Dintr'o *carte de blestem*, dată de Dosoftei al Rădăuţilor şi *Hotinului*, la 11 Decembrie, 1773, pentru o încălcare de loc a lui *Enachi Cantacuzino* din Cernăuţi, de către *Costea*, care fusese vameş în Cernăuţi, se vede că, la această dată, sub a sa oblăduire se afla şi „*episcopia Hotinului*" [4]).

La 1774, Iunie 10, se încheie pacea între Ruşi şi Turci, la *Cuciuc-Cainargi*. Stipulaţiunile păcii fiind în defavoarea Ruşilor, oştile muscăleşti au trebuit să se retragă

1. D. Dan: Cronica episcopiei de Rădăuţi: Viena, 1912, p. 228—9.
2. Frăţiman op. cit. p. 14.
3. Melchisedek: Chronica Huşilor I, op. cit. d. 315 sqq.
4. N. Iorga: Studii şi documente vol. VII, part. III-a. Bucureşti, 1904, p. 226, m. 72,

www.digibuc.ro

din ţinuturile luate din mâinile Turcilor, cari le ocupă din nou, reînfiinţând *raialele. Mitropolia Proilaviei s'a reînfiinţat* şi ea, având în cuprinsul ei şi *raiaua Hotinului.*

IV. *Ocupaţia Ruso-Austriacă.* La 1787, izbucneşte din nou război între Ruşi şi Turci. Austria trece de partea Rusiei. Teatrul războiului îl formează tot ţările române. Oştile Austriace, sub comanda principelui Friedrich Osias de Saxa-Coburg, înaintează în Moldova, ajungând la Iaşi. Domnitorul Alexandru Ipsilanti (1786—1787) fu prins şi trimis prizonier la Cernăuţi; iar cârmuirea ţării fu încredinţată unui *divan*, alcătuit din boieri, sub preşedenţia generalului austriac *Elmpt*[1]). Turcii îşi concentraseră trupele în jurul cetăţii Hotinului. Năvălind asupra Austriacilor, cu forţe militare puternice, îi siliră să se retragă în Bucovina. In locul divanului de boieri, aşezat de Austriaci, Turcii, înaintând spre Iaşi, pun domnitor peste Moldova pe *Manoil Ruset* (1788) sau Manoli Roset, boier din ţinutul Fălciului, care domni numai câteva luni[2]). Trecând şi Ruşii Nistrul, sub comanda generalului şef cneazul *Potemchin*, o parte din oştire s'a îndreptat spre Iaşi; iar prinţul de Coburg şi-a mutat comandamentul la Roman, cuprinzând tinuturile: Herţa, Dorohoi, Suceava, Neamţ şi Roman, ocârmuite de un triumvirat administrativ, alcătuit din generalul Enţeberg, baronul Hergelet şi logofătul Constantin Balş, cu reşedinţa la Roman.

Ruşii, intrând în Iaşi, au rânduit ca ocârmuitor pe senatorul *Lascarov,* cu divanul cnejiei Moldovei, în care divan boierii ce însemnau mai mult erau: Logofătul Iordachi Ghica şi vornicul *Nicolae Roznovanu.* Potemchin purta grijă numai pentru oşti. A rămas în memoria Ieşenilor petrecerile ce făcea acest favorit al Ecaterinei II, care a vărsat mult aur şi argint în ţările noastre. Ţinuta lui şi a statului său major „după îmbrăcămintea ce purta, fiind încărcaţi de aur şi de argint, pe toate cusuturile straelor, semăna mai mult a unui monarh oriental decât

1. Melchisedek: Chronica Huşilor... I, p. 366.

2. In trecere pela moşia lui din Fălciu, vizirul găzduise la dânsul. Fiindu-i recomandat de alţi boeri din Fălciu şi vizirul cunoscându-l, l-a numit Domn al Modovei. N'a apucat însă să ia sămile şi să fie întărit de Poartă, fiindcă, după puţine zile dela intrarea lui în Iaşi cu armia turcească, a murit, fiind înmormântat la biserica domnească, cu hramul „Sf. Nicolae" de lângă curte; aşa că domnia lui n'a ţinut decât 2—3 luni. Post. M. Drăghiciu, op. cit. II, p. 52—3.

www.digibuc.ro

a unui stat major militar". In suita lui, se afla şi generalul *Suvarov*, care se dovedi că erà general iscusit, după moartea lui Potemchin. Mult a avut să sufere poporul Moldovei din partea muscalilor, cari „ţineau calea oamenilor pe drum, îi dezbrăcau, îi stâlceau şi făceau multe necuviinţi pela case, de nici nu se pot povesti" [1]). Austriacii operau în nordul Moldovei.

La 10 Mai, 1788, oştile Austriace întărite, dau năvală asupra *Hotinului*, pe care-l înconjoară şi, după câteva asalturi, la 29 August, reuşesc să-l cuprindă. Inaintând victorioase, în scurtă vreme, curăţesc întreaga raia a Hotinului de ordiile turceşti şi, prin Octombrie (1788), pun stăpânire pe dânsa. Teritorul ocupat de Austriaci, se întindea între Prut şi Nistru; la apus se mărginea cu pârâul Răchitna, care forma graniţa spre Bucovina; iar spre răsărit mergea până la pârâul Ciuhurului, care se varsă în Prut, în faţa Ştefăneştilor. Pe lângă *Hotin*, cu cetatea sa, mai cuprindea şi 164 sate în jurul său [2]).

Acest teritoriu, la început a fost supus de Austriaci ocârmuirii militare, care avea de comandant şef pe *generalul Major Conto*, cu reşedinţa la Hotin. La 25 Noemvrie 1789, o trecură sub administraţia civilă a guvernului provincial din Galiţia, cu sediul la Lemberg; iar la 12 Decembrie a fost supusă administratorului districtului Bucovinei, cu reşedinţa la Cernăuţi, *Iosif Beck;* iar ca administrator *special*, cu reşedinţa la *Hotin*, fusese trimis dela administraţia centrală din Cernăuţi, căpitanul administrativ al raialei *Adler*.

Când noii stăpânitori au intrat în *Hotin*, din punctul de vedere *bisericesc*, au găsit o turmă părăsită de păstor. Mitropolitul *Chiril* al Proilaviei, de care ţinea şi raiaua Hotinului, avusese grija a se refugia din vreme la Dubasari, dincolo de Nistru, rămânând pe loc numai clerul pastoral, care îndura aceleaşi suferinţi ca şi poporul lor.

Şcoala. In toată raiaua Hotinului, se afla pe atunci o

1. Post Manolachi Drăghiciu, op. cit. II, p. 52–56.
2. D-r Simeon Reli: *Raiaua Hotinului* în timpul ocupaţiei Austriace şi legăturile ei bisericeşti cu episcopia Bucovinei. Cernăuţi. 1930, după acte oficiale din arhiva mitropoliei din Cernăuţi. p. 9. Comp. *N. Iorga:* Ceva despre ocupaţiunea austriacă în anii 1789–1791. Bucureşti 1911.

www.digibuc.ro

singură şcoală moldovenească, la *Hotin*, care avea 300 de şcolari, un număr considerabil. Ca dascăl, se găsea «*Ştefan dela Putna*, dascăl pentru învăţat copiii». Desigur că acest putnean era vre un fost şcolar al Academiei duhovnicesti, cea condusă de vestitul călugăr învăţat, arhimandritul Vartolomeu Măzăreanu. Şcoala aceasta trebue să fi fost *şcoala bisericească* depe lângă episcopie, înfiinţată şi patronată de către episcopul *Amfilohie* Hotiniul.

La venirea Austriacilor ca stăpânitori, de sigur că a fost prefăcută în *şcoală militară*, despre care pomeneşte Wickenhauser[1]), supusă calapodului şcolilor austriace şi aceloraşi norme, cum funcţiona pela 1789 şi şcoala din Coţmani. In şcolile acestea, organizate de *Anton de Marchi* «interimarul director al dascălilor, din Bucovina», se învăţa: *Cetirea* şi *scrisul* pe tratăşe, *catehismul mic*, după înţelegere, *ducerea de mână*, *ceaslovul*, *psaltirea*, *slovele nemţeşti*, *calculul* şi *Comenius*, împreună cu tălmăcire şi în sfârşit *limba Germană*[2]).

Sărmanul dascăl Ştefan dela Putna, neîmpăcându-se cu sistemul întrodus de Austriaci, a trecut graniţa şi s'a dus în Basarabia, unde se găsea pela 1790, ca «dascăl de copii», la o şcoală, poate şcoala domnească din Chişinău, unde scrie «Alexandria», cu toată cheltuiala negustorului *Donie*, din acest oraş[3]).

Biserici greceşti (ortodoxe), după documente, ştim că au fost *două* în *Hotin*: Una cu hramul «sf. ierarh Nicolae», fosta catedrală episcopală, şi alta cu hramul «sf. Grigorie teologul». Ambele însă fuseseră prefăcute în moscheie de către Turci, în a doua jumătate a veacului XVIII şi acum erau părăsite şi ruinate cu totul.

Biserici catolice nu erau, din cari pricină, noii stăpânitori ai Hotinului, de confesiune catolică, la început au fost siliţi a-şi face serviciile lor într'o casă particulară, amenajată în *capelă*. Mai pe urmă au transformat, după ritualul catolic, una dintre cele două biserici ortodoxe ruinate, poate chiar fosta catedrală episcopală, cu hramul

1. Die Mark Hotin unter Osterr. Herrschaft, p. 84.
2. N. Iorga: Istoria învăţământului românesc. Bucureşti, 1928, p. 129-130. Comp „Contribuţii la istoria învăţământului în ţară şi în străinătate (1780—1830)," în Anal. Acad. rom s. literară XXIX p. 138 sq.
3. St Ciobanu: „Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusească". Chişinău, 1923, p. 28 sq,

www.digibuc.ro

«Sf. Nicolae». Doi preoţi papistaşi, unul din Lemberg şi altul din Ardeal, fură aduşi şi aşezaţi aici, cu leafa lunară de 21 fl. şi 24 cr. şi cu locuinţa în natură, gratuită. Ei vor fi predat de sigur şi catehisul, la copiii din şcoala germană militară.

Populaţiunea ortodoxă din raiaua Hotinului fu alipită Bisericii Bucovinei (18 Octomvrie 1788), care-şi avea reşedinţa la Cernăuţi. Episcopul *Dosoftei Herăscu* (1750—1789), la poftirea guvernului, alcătui o *epistolă pastorală*, prin care îndeamnă turma sa duhovnicească la credincioşie şi supunere către M. S. Impăratul[1]).

Protopopul **Lazar Azachievici**. Ca protopop al Hotinului, îi fusese recomandat de însuşi Alteţa sa princiară *Principele de Saxa-Coburg*, un preot militar, *Lazăr Azachievici*, confesorul corpului de «Arnăuţi moldoveni», care 'şi câştigase mari merite militare, la asedierea cetăţii Hotinului. Dosoftei Herăscu, îl acceptă, bucuros, ca pe unul ce avea oarecare trecere pe lângă autorităţile austriace. Şi fiindcă în Hotin nu exista o biserică ortodoxă, mijloceşte către administraţia militară, ca să-i pună la dispoziţie, deocamdată, o casă particulară potrivită, aşezată pe un loc liber, pentru a deschide într'însa o *capelă* (paraclis), lângă care să se poată clădi apoi o *biserică* şi casă pentru protopop şi încă pentru un preot urban. Protopopul Lazăr Azachievici, îndată după numirea sa, se îngriji de alegerea unui loc pentru cimitir (ţintirim), pe care loc, episcopul Dosoftei îl avertizează, ca să se facă cu aprobarea, în scris, a cârmuirii politice. Îi mai dă sarcina ca să avizeze la strângerea mijloacelor băneşti, pentru ridicarea unei biserici. El însă, profitând pe deoparte de firea molatecă şi de starea de slăbiciune în care se afla Dosoftei, bătrân, bolnav şi pironit pe patul de moarte, pus în imposibilitate de a putea supraveghea cele ce se puteau petrece tocmai la Hotin; iar pe de altă parte de protecţiunea de care se bucura din partea stăpânirii austriace, nu se mulţumi numai cu titlul de «protopop al Hotinului», în care

1. Interesantă este şi semănătura şi *pecetea* episcopului *„Dosoftei* al Rădăuţului şi Hotinului". Pe pecete este înfăţişat „sfântul ierarh Nicolae", la *mijloc;* de o parte, biserica din *Rădăuţi;* iar de cealaltă, cea din *Hotin*. D. Dan: Cronica episc. de Rădăuţi. Viena, 1912, ilustraţia a 4-a dela sfârşit.

www.digibuc.ro

fusese numit, ci se erijează, cu dela sine putere, la demnitatea de *protopop-şef* (Ober protopop) al *raialei Hotinului;* iar pe protopopul Prutului, *Artemie Lemne*, îl făcu *vicar protopopesc* al raialei şi începu a săvârşi o serie de abuzuri. La 2 Fevruarie 1789, *Dosoftei Hărăscu* închise ochii pe veşnicie, obosit de greutatea vârstei, răspuns de boală şi de multe suferinţi pe cari le îndurase.

După dânsul veni *Daniil Vlahovici* (Apr. 1789—1822), sârb de origină, fost profesor la şcoala clericală din Suceava. Agreat de Austriaci, îndată ce urcă scaunul episcopal, fu invitat de guvern, ca să alcătuiască o *epistolă pastorală*, adresată clerului şi poporului drept-credincios din eparhia Hotinului, pentru «curmarea abuzurilor şi a superstiţiei». Această scrisoare a fost înaintată mai întâi guvernului, în 3 exemplare, pentru a obţine *placet regium*. La 7 Iulie 1790, i se restitue un exemplar, cu observarea ca să-i schimbe titulatura de «episcop al Bucovinei şi al Hotinului», numindu-se numai «administrator al raialei Hotinului, în afaceri spirituale», ceia ce Daniil şi făcu. Ridicat la treapta episcopală, prin favoarea guvernului austriac, Daniil nu făcu nimic pentru ridicarea bisericii Bucovinei, din starea de înjosire în care o aruncase noii stăpânitori. Ba lăsă şi şcoala clericală, unde fusese dascăl, să se desfiinţeze (1818); iar pentru raiaua Hotinului şi mai puţin. In schimb, protopopul Azachievici dispunea ca un paşă de soarta clerului şi a parohiilor. Aşa, la 10 Ianuarie, 1788, Azachievici, puţin timp după numirea sa ca protopop, cu dela sine putere, fără ştirea şi aprobarea episcopului Dosoftei, alcătueşte o *epistolă pastorală,* în româneşte, şi o adresează *tuturor pravoslavnicilor creştini, din raiaua Hotinului,* îndemnându-i, ca să jertfească câte 2 parale la mâna preoţilor, pentru a veni în ajutorul unui «*obraz cinstit din starea bisericească,* căzut în mare primejdie». Epistola bine chibzuită, este semnată; *Lazar Azachievici, Kezarocrăeştii Raia protopop*[1]). Banii s'au adunat dela preoţi de Azachievici, care şi 'i-a însuşit personal; căci persoana pentru care se adunaseră era imaginară.

Văzând că planul i-a reuşit, începe o serie întreagă de jafuri asupra preoţilor, făcând trafic cu parohiile şi

1. Dr. Simeon Reli. op. cit. p. 18—20.

www.digibuc.ro

uzând de toate mijloacele, pentru a-i stoarce de bani.

Aceste abuzuri s'au descoperit mai pe urmă, în următoarele împrejurări: Pela sfârşitul anului 1790, trupele austriace, retrăgându-se din raiaua Hotinului, spre Lemberg, Azachievici a plecat şi el, pe lângă unitatea sa, fără ştirea şi învoirea episcopului, păstrându-şi însă postul de protopop al raialei. Acolo a stat o lună întreagă, fără să scrie consistoriului sau episcopului său. La 10 Ianuarie, 1791, printr'un decret împărătesc, corpul Arnăuţilor moldoveni a fost dizolvat; iar Azachievici a fost pus în retragere. Când s'a văzut rămas pe dinafară, intervine către protectorii săi Austriaci, ca să stăruie pe lângă episcopul Daniil Vlahovici, ca, atunci, când se va ivi vreun post vacant de protopop în Bucovina, să-l numească pe dânsul, pentrucă — zicea guvernul galiţian — acesta numai din dragostea către Austriaci şi-a părăsit postul său de protopop, pe care-l ocupase în Moldova şi aici nu poate ocupa post în vreo eparhie sârbească, din pricină că nu ştie limba sârbească.

Aflând de această intervenţie, unii din preoţii din raia, cari fuseseseră mituiţi de Azachievici, făcură denunţuri către episcop, arătând abuzurile ce le săvârşise, în vremea când a stat protopop la dânşii. Aceasta o făcură ei mai mult de frică, ca să nu vină iarăşi pe capul lor.

Vlahovici, primind denunţurile, cere oficial, mai întâi căpitanului districtual al raialei, Adler, să cerceteze, «cu ce paşaport şi cu a cui învoire protopopul Lazăr Azachievici părăsise postul său, fără ştirea şi învoirea consistoriului episcopesc», vrând să-l pedepsească, în caz când s'ar întoarce înapoi. In acelaş timp, rânduieşte o comisiune mixtă de anchetă, alcătuită din *Atanasie Ioanovici*, asesor consistorial, din partea episcopului, *Adler*, căpitanul administrativ al raialei, ca reprezentant al guvernului şi *Const. Teleman*, ca grefier.

Această comisiune urma să meargă acum, la faţa locului, în raia şi să cerceteze faptele reclamate. La 16 Martie 1791, îşi începuse ancheta. Dela primele cercetări, încep a se desvălui mituiri şi diferite abuzuri, în sarcina protopopului Azachievici şi în parte a vicarului său Artemie Lemne[1]).

1. Iată câteva din acele mituiri şi abuzuri:

I. Dela parohul *Ioan Zamă* din satul *Hlinoaia*, ocolul Ciuhurului, protopopul L. Azachievici a luat nu mai puţin de 10 galbeni.

www.digibuc.ro

In Martie, comisiunea terminând cercetările, încheie dosarul şi-l înaintează episcopului. Acesta alcătueşte o adresă, pe care, la 30 Martie 1791, o înaintează guvernului provincial din Lemberg, drept răspuns la intervenirea lui de a-l numi pe Azachievici protopop, la vreo vacanţă în eparhia Bucovinei. Această adresă fiind o oglindă a stării de lucruri din acel timp, din raiaua Hotinului, o reproducem în întregime. Iată cuprinsul ei:

„Inaltul guvern al Ţării a binevoit a porunci Consistoriului, prin decretul din 29 Ianuarie a. c., să aibă în vedere plasarea într'un post de protopop, din districtul Bucovinei — când se va produce vacanţa unui astfel de loc, — a preotului militar, *Lazăr Azachievici*, care, *din dragoste*, pentru serviciul de dincoace, şi-a părăsit postul său de *protopop*, ce-l deţinuse mai înainte *în Moldova;* iar acum a rămas în disponibilitate, în urma desfiinţării corpului de armată de arnăuţi moldo-valah.

„Am aflat însă acuma că numitul *Azachievici* a trecut de la *religia armenească* [1]), *la cea de aici* (ortodoxă), a *fost de*

II. Pr. *Ioan Bârnov* din *Vetreanca*, ocolul Nistrului-de-sus, a dat protopopului *Moise Cumpăt*, 4 ducaţi şi mai pe urmă protopopului L. Azachievic 4 ducaţi, ca să fie lăsat pe loc, căci ei toţ voiau să-l mute în altă parte.

III. Pr. *Ioan Tăsloanu* din *Zalucie*, ocolul Prutului, a dat protopopului Azachievici 3 ducaţi, ca să nu-i mai aducă şi pe alt preot peste el, ci să rămâie tot singur ca şi până atunci.

IV. Pr. *Pavel Ştefanovici* din *Clişcăuţi* i-a dat lui Azachievici 4 galbeni, ca să nu-l mute la Hotin, ci să-l lase unde era.

V. Pr. *V. Găluşcă* din *Marginiţa* spune că Azachievici voia să aşeze pe lângă dânsul pe alt preot, *Mihail Halac*. I-a dat 3 ducaţi si l-a lăsat singur.

VI. Pr. *Mihail Holac* din *Noua-Suliţă de sus* spune că el fusese preot în Marginiţa. Venind Turcii şi ne mai putând suferi impilările lor, s'a dus în Moldova. La 1789, întorcându-se, a găsit preot pe V. Găluşcă, care n'a vrut să-l primească şi pe dânsul. S'a dus la Azachievici, care i-a pretins 8 galbeni, ca să-l pună la loc. „I-am dat 7 galbeni, zice el; iar al 8-lea, mi-a poruncit Azachievici, să-l dau protopopului *Lemne*". Sătenii însă n'au voit să-l primească înapoi pe Halac şi de aceia Azachievici l-a trimis la Noua-Suliţă de-sus, unde este şi acum.

VII. Pr. *Ioan Podgoreţchi* din *Lencăuţi*, nevrând să primească pe fiul său ca preot, care nu voia să se ducă la parohia lui din Rânceăuţi, fu pedepsit „cu gloabă", sub cuvânt că a făcut nedreptate fiului său.

VIII. Pr. *Gheorghe Ilişciuc* din *Peribicăuţi*, declară că a dat protopopului L. Azachievici, în 1789 o „vacă cu viţel", ca să nu-i trimită în parohie pe un al treilea preot.

IX. Pr. *Grigore Soviţchi* din *Balamutca*, spune că a dat lui Azachievici 2 ducaţi, ca să-l facă acolo preot, pe lângă altul.

X. Pr. *Dimitrie Braşovanu* din *Cotiţeu*, spune că a dat protopopului *Lemne* 1 ducat ca să capete această parohie.

XI. Pr. *Teodor Carp* din *Sărăuţii-de-sus* a dat protopopului *Lemne* 30 fl. turceşti şi o *catârcă*, în valoare de 20 fl. ca să-i ierte o pedeapsă de 60 fl.. pentrucă s'a bătut cu un ţăran etc. După Dr. Simeon Reli, op. cit. p. 21—25.

1). La Hotin a fost o veche comunitate armenească. Ei aveau acolo o biserică bogată, cu 12 băcănii. Biserica aceasta învechindu-se, se dărîmase şi arsese. Sultanul *Selim I*, la 1801, aprobase rezidirea ei. Dar, din diferite împrejurări, neputându-se rezidi la 1810, comunitatea armeană cere

www.digibuc.ro

două ori botezat şi de două ori hirotonit în preot şi că *n'a ocupat nici odată în Moldova funcţia de protopop*. Din potrivă, a rămas fără parohie şi fără nici o slujbă, din cauza purtării sale nepacinice; iar la izbucnirea războiului a fugit în Bucovina, de frica turcilor, împreună cu mai mulţi moldoveni, şi de aici a plecat apoi cu unul dintre *fraţii* săi, un *negustor armean*, în tabăra cezaro-crăiască de la Hotin, ca să facă negoţ. Acolo şi-a oferit el serviciile sale, *ca preot militar* (Feldkaplan), spre a sprijini astfel mai bine afacerile sale negustoreşti comune, câştigându-şi prin aceasta atestatul favorabil din partea comandamentului armatei. „De aceia nu s'a ezitat atunci, de a-l aşeza pe numitul Azachievici ca prim-protopop în *Hotin*, fiind recomandat ca un păstor sufletesc zelos.

„Dar împotriva nădejdii noastre, că numitul protopop îşi va face slujba după rânduială, am trebuit să aflăm, după plecarea sa a doua oară la armată, că el *a transferat pe preoţi, dintr'un loc în altul, în mod samavolnic, vânzând totodată parohiile*, cu câte 2, 3, şi mai mulţi ducaţi. Apoi, că *a împărţit bisericilor*, în chip cămătăresc, *pentru bani*, „*sf. Mir*", trimis de răpausatul episcop, ca să fie împărţit preoţilor *în mod gratuit* şi, în fine, că a cutezat să iscălească o *carte de milostenie*, redactată în forma de epistolă pastorală, pentru un *pretins arhimandrit*, căzut în închisoare; iar sumele colectate ca milostenie şi le-a oprit pentru sine.

„Totuşi, n'am voit să facem despre aceasta întrebuinţare oficială, ci, aflând că numitul Azachievici a plecat iarăşi la oaste, şi considerând deosebita recomandare a acestui protopop din partea comandantului armatei, am trecut totul sub tăcere, sperând că-şi va recunoaşte greşalele, le va regreta şi se va îndrepta după reîntoarcere.

„Dar, chiar îndată ce se întoarse la protopopiatul său, în toamna trecută, îndrăzni el să se îndrepte către acest consistoriu, cu nemăsurata cerere, de a fi numit şi aşezat *protopop superior* („Ober-Protopop") peste *întreaga raia*, ceiace de altfel „ însuşi episcopul, şi-şi puse chiar acest titlu, în mod arbitrar. Apoi călători prin întreaga raia, fără ştirea consistoriului şi a diregătoriei politice, convocând pe preoţi, vornicii şi bătrânii din mai multe sate şi încercând să stoarcă dela dânşii, certificate de bună purtare, scrise de mâna lor proprie; iar pe al doilea protopop, *Lemne*, să-l răstoarne şi să-l facă fără slujbă. La urmă *şi-a părăsit chiar şi serviciul*, plecând la Lemberg, fără ştirea şi învoirea consistoriului, spre a-şi înainta acolo, nişte pretinse plângeri.

„Spre a pune deci capăt acestor turburări, plângeri şi duşmănii, am fost siliţi, cu învoirea Kreisamtului (administraţiei

---

învoire dela comandantul rus *Lieders*, ca să înceapă zidirea, Lieders aprobă, cu condiţia ca să se refacă pe acelaş loc şi de aceiaşi mărime, lăţime şi înălţime, păstrându-se toată onestitatea, la refacerea ei. T. G. Bulat: *Biserica armeană din Hotin*, în „Arhivele Basarabiei" (1929).

www.digibuc.ro

districtuale), să trimitem o comisiune de cercetare, care a şi adeverit că numitul protopop a făcut, în adevăr negoţ, cu multe parohii, a luat *plată pentru înmpărţirea „sf. Mir“*, sub cuvânt de remuneraţie pentru osteneala sa; iar printr'o carte falsă de milostenie, pe numele unui arhimandrit, căzut în prinsoare, a adunat o sumă mare de bani. „Totodată s'a constatat că şi protopopul *Lemne* a luat mai mulţi ducaţi, ca gloabă, dela preoţii din parohii, prinzându-se astfel şi dânsul.

„Aceste pâri. împotriva lui *Azachievici, s'au aplanat*, după putinţă, *avându-se în vedere bunul său atestat, din partea comandamentului armatei* şi privindu-le, ca nişte greşeli, comise într'o ţară streină, unde nu le-am putut cerceta cu mai deamăruntul şi restabilind iarăşi liniştea, cât am putut“.

„Dar, fiindcă protopopii *Azachievici* şi *Lemne*, prin astfel de purtări, au perdut, cu desăvârşire, încrederea din partea noastră, făcându-se ambii suspecţi, în serviciul lor, *n'avem de gând, să-i îndepărtăm, din slujbele lor, în raia*, cât va mai dăinui. Dar, îi considerăm de neapţi, pentru a-i rândui, *ca protopopi, în Bucovina*, ca să nu ne atragem în viitor, eventualele urmări rele şi răspundere pentru aşezarea lor aici.

„Din motivele amintite mai sus, binevoiască deci, înaltul guvern al ţării a cunoaşte, că numitul *Azachievici* nu poate fi aşezat ca protopop aici în Bucovina“.

El însă a rămas şi mai departe în raia, până la plecarea Austriacilor, când se va fi retras împreună cu dânşii, ca să nu cadă în mâinile Turcilor, de frica cărora fugise în Austria.

Sfârşitul războiului. Retragerea Austriacilor din raiaua Hotinului.

Anul 1790 se începe cu prefaceri noi. Impăratul Iosif al II îşi dete sfârşitul la 28 Ianuarie, urmându-i la tron fratele său, Leopold II. Grosul armatelor Habsburgilor, cari suferiseră serioase înfrângeri din partea Turcilor, încep a se retrage din raia, fiind acum îndreptate spre frontul de Vest, unde izbucnirea revoluţiei franceze (1789) adusese oarecari îngrijorări. Până către sfârşitul anului (1790), se retraseră şi ultimele trupe de războiu, rămânând în raia numai personalul administrativ, cu o garnizoană de pază. La 1791, Austriacii se grăbesc a încheia pace cu Turcii, la *Şiştov*, rămânând lucrurile, aşa cum fuseseră mai înainte de război. Ruşii câştigaseră câteva victorii, fapt care le deteră curaj să mai continue luptele. Dar în 1792 încheiară şi ei pace cu Turcii, la *Iaşi*, câştigând cetatea *Okciacovului* de dincolo de *Nistru*, care fluviu devine de aci înainte, *linia de despărţire* între ambele împărăţii.

www.digibuc.ro

Austriacii continuară a admnistra *raiaua Hotinului* şi după încheierea păcii dela Iaşi. Abea pe la începutul anului 1793, baronul *Dicke,* comandantul austriac al Hotinului, predă cetatea în primirea funcţionarilor administrativi turceşti. Mai înainte însă avusese grijă ca să strângă, toate rămăşiţele de «biruri» ce mai rămăseseră neîncasate dela cler şi dela popor. Odată cu transportul proviziilor şi averea mişcătoare a Statului, încărcară şi multe obiecte de mare preţ: odoare, veştminte şi clopote jefuite de pe la biserici, pe cari le trimiseră parte la *Okopi* în Galiţia, parte la Cernăuţi, unde le depozitară la şeful bisericii catolice (dehantul) din Bucovina *Wenzel Keckert,* ca să le distribue, după trebuinţe; iar altele au fost duse la *Gura-Humorului* [1]).

La 26 fevruarie 1793, se retrag şi cei din urmă funcţionari austriaci din Hotin, luat acum iarăşi în stăpânire de Turci. Odată cu aceasta, se rupseră şi legăturile bisericeşti ale raialei *Hotinului* cu Biserica Bucovinei, trecând iarăşi sub conducerea duhovnicească a *mitropoliei Proilaviei,* cu care va îndura de aici înainte aceiaşi soartă, până la desfiinţarea ei.

V. *A treia ocupaţiune rusească* (1806—1812). La 1806, se iscă un nou război între Ruşi şi Turci, prin intrigile împăratului Napoleon I. Oştile ruseşti, sub comanda generalului Prozorovschi, intrând în Moldova, la 19 Noemvrie 1806, ocupară *cetatea Hotinului,* cu ţinutul ei, împlinindu-se vorbele vechiului cântec moldovenesc din această raia:

Hotine, Hotine,
Păzeşte-te ghine
Că Moscalul vine
Cu oastea spre tine [2]).

Teatrul războiului erau ţările române. Ruşii ocupară Principatele. Ipsilanti, care venise cu dânşii, a fost titluit Domn peste ambele principate, dar numai de formă; căci conducerea de fapt o avea Prozorovschi şi Cuşnicov. Vistiernic — slujba cea mai de seamă — a fost numit Iordachi Roset Rosnovanu, ispravnicul de Neamţ, care a condus vistieria, până la plecarea Ruşilor, cu o putere întocmai ca

1. *Wickenhauser* op. cit. p. 85.—şi Dr. Simeon Reli, op. cit. p. 29—30. Comp. *N. Iorga:* Histoire des Roumains de Bucovine de l'annexion autrichienne (1775—1914) Iaşi. 1917. Ibidem: Histoire des relations russo-roumaines. Iaşi. 1917 şi Românii de peste Nistru. Lămuriri pentru a-i ajuta în lupta lor. Iaşi. 1918.

2. *N. Iorga:* Neamul românesc în Basarabia. Bucureşti. 1905. p. 26, sq.

www.digibuc.ro

de Domn, de se cutremura Moldova, la porunca lui. După moartea lui Prozorovschi, care era tare bătrân, comanda oştilor ruseşti a luat-o, mai întâi Michelson, şi apoi marele general Kutusof, până la încheierea păcii.

Mult a suferit Moldova în timpul acestui război. Biruri grele s'au pus pe boeri ca şi pe cel din urmă locuitor. Dar havalelele cele mai grele, ca în toate războaiele dintre Turci şi Ruşi, erau *cărăuşiile* pentru aprovizionarea armatelor. Muscalii se purtau rău cu locuitorii şi chiar cu clerul. Pe lângă alte potlogării şi jafuri, aveau un nărav urât: Tăiau cozile la cai, ca să-şi facă sultanuri la coifuri, cum purtau pe atunci moscalii. Nu rămăsese un cal nesluţit în Moldova, decât doar acei din slujba armatei sau cari îi răscumpărau cu bani, după învoială. Era mare jaf în ţară. Pe lângă ruşi, se mai iviseră şi hoţi dintre Moldoveni, cari prădau lumea la drumul mare[1]).

Erau însă şi bani mulţi în ţară dela Ruşi. Aproape nu era văduvă, care lucra cu mâinile ca să se hrănească, care să nu aibă în legăturica sa, ruble şi carboave, păstrate pentru comând. Ţăranii se jucau cu galbenii; iar boerii cumpărau la moşii, făcând averi colosale. Atunci «au cumpărat toate moşiile clirosului din Bucovina, ce s'au vândut cu înjosite preţuri».

Războiul se desfăşura, cu mare furie. Rând pe rând, căzură în mâinile Ruşilor toate teritoriile dintre Nistru şi Dunăre, cari alcătuiseră *raialele* turceşti. După un an, Napoleon se împacă cu Ruşii, la *Tilsit* (1807), punând la cale, împărţirea între dânşii şi Austria a împărăţiei Otomane. Războiul se tărăgăneşte, dar cu şanse de izbândă de partea Ruşilor. Ambele principate sunt curăţite de or-

1. Vestit era banditul *Bujor*, care, ca om de treabă, se numise Ştefan Puşcaşu, originar din satul Orăşa, ţinutul Bacăului. Acesta îşi alesese 12 tovarăşi, „pe cari i-a chiiit el destoinici pentru asifel de treabă, şi prădau lumea, curţi boereşti şi târguri întregi, ziua mare. Odată a intrat, cu tovarăşii săi, toţi călări, în târgul Ştefăneşti, pe la amiază, şi au tras la căpetenia târgului Aici, adunând mai mulţi negustori fruntaşi, le-a cerut o sumă de 15.000 lei, în termen hotărît de trei ceasuri. Ei s'au aşezat la masă şi au chefuit cu lăutari, veselindu-se, fără nicio grijă. După ce au luat banii dela târgoveţi, au ieşit, fără să dea măcar o lovitură de băţ cuiva şi au plecat, mulţămind. Asemenea au făcut la Foleşti (Basarabia) şi în alte părţi. In cele din urmă, a fost prins, la Focşani, într'o bărbierie, unde, fără arme, se rădea, pentrucă, dela o vreme, mai părăsise poznele. A fost spânzurat pe movila Săranda dela Iarmaroc, unde femeia lui, în urmă, a făcut o bisericuţă, cu hramul „Sf. Nicolae". de pe şoseaua Socolii, spre pomenirea lui; „dar mai mult cu milă săvârşindu-se, decât cu bani dela Bujor". Postelnicul Manolachi Drăghici. op. cit. p. 80 sq.

www.digibuc.ro

diile păgâne. In anul 1811, Kutusof câştigă o mare victorie la Rusciuc, care sileşte pe Turci a încheia pace. La conferinţa păcii, adunată la $^{16}/_{28}$ Mai, 1812, la Bucureşti, Ruşii pretindeau Moldova întreagă. Napoleon se opune; iar Ruşii se mulţămesc cu Basarabia, cu *Hotinul*, până la Prut.

„După încheierea păcii, a început trecerea din Rusia prin Moldova, a Turcilor robiţi de Ruşi. Era o mare jale de privit. Un întreg popor, bătut de străinătate, flămând, gol şi fără de nici-o închipuire de iarnă, în timpul cel mai rău al anului, care nu samănă decât cu o colonie de sălbateci, strecurându-se pe acest pământ; unii având câte o cerguţă pe spate, alţii nimic şi mai toţi desculţi. Moldovenii însă, primindu-i la Prut—noua margine de hotar a Moldovei — cu ospitalitatea obicinuită lor, către toate naţiile, i-au hrănit cu îndestulare; i-au găzduit şi i-au îmbrăcat; puind mână dela mână, i-au ajutat, până au trecut Dunărea, ducându-i, cu toată mulţămirea, din conac în conac, cu trăsuri de prin sate“ [1]).

Alt moment de tristeţă a fost ziua fatală când a expirat termenul convenţiei, ca Moldovenii, să se aşeze fiecare în locul unde urmau să rămână definitiv, adecă unii în Basarabia şi alţii în Moldova. Ceasul acela a fost de mare plângere şi jale amară. Poporul, cu cârdurile, ca turmele de oi, încinsese ambele maluri ale Prutului, din Hotin şi până'n Dunăre, mergând săptămâni încheiate şi strângându-se de prin sate şi din târguri, cu luarea de „bună ziua“, dela părinţi, dela fraţi, dela rudenii şi dela prieteni, cu cari crescuseră şi vieţuiseră dimpreună, până în vremea aceia; iar acum trebuiau să se despartă, pentru totdeauna. Multe bocete se auzeau şi multe lacrimi s'au vărsat pe malurile Prutului. Multă vreme s'au ţinut minte acele momente de scârbă şi jălanie. Amărâţi au rămas cei din Basarabia, cari nu ştiau cum le va fi viaţa sub Ruşi, mai ales că nu uitaseră suferinţele îndurate dela dânşii, pe timpul ocupaţiei. Duminicele şi sărbătorile veneau la malul Prutului şi priveau cu duioşie, spre Moldova, că doar vor vedea pe cineva din cei iubiţi ai lor. Nezărind pe nimeni, îşi răcoreau sufletul îndurerat, cântând în disperare:

1. Post. M. Drăghiciu, op. cit. p. 79 şi 88.

www.digibuc.ro

Decât la Muscali chicam
Mai ghine mă spânzuram
Că ti bati, ti stâlcesti
Di-i grăesti moldovinesti.

Vai di neamul cel străin
Ii ca pomul lângă drum
Cine freci-l sburătuesie
Şi di crengi'l sărăceşie.

Oi-oi, sărmani de noi
Cum ni mână în convoi
Şi ni bati ca pi boi
Şi ne svântă în bătăi[1]).

Uneori uitau de stăpânirea rusească şi, despreţuind pe Muscalii cari păzeau graniţa, priveau, cu jale, Prutul în lung şi 'n lat, vărsându-şi pe dânsul, tot focul care ardea în sufletul lor, ca şi cum valurile lui ar fi fost singura piedică care-i despărţea de fraţii lor. Nu le-a lipsit însă niciodată nădejdea de a se vedea iarăşi împreună, cum se dovedeşte din cântecul lor:

Prutul ista ni disparti
Prutul ista n'ari moarti
Dar ne-om pune noi cândva
Şi, cu gura, l-om săca.

Cârmuirea Bisericească. După ce au intrat Ruşii în ţară şi au ocupat principatele, în 1808, au chiemat pe mitropolitul *Gavriil Bănulescu-Bodoni* dela eparhia Ecaterinoslaviei, cu reşedinţa la *Pultava*—ca şi oarecând pe Ambrozie Serebrenicov—şi l-au pus «Exarh» sau vechil, cum se zicea atunci, peste «Biserica Moldovei, Valahiei şi Basarabiei». Mitropolitului Veniamin Costachi, făcându-i-se multe neajunsuri şi prigoniri, de către senatorul rus Milaşevici, care fusese numit plenipotent în locul lui Serghie Cuşnicov «pentrucă neamul Costăchesc era supus unui blăstăm, precum spun în Rosia, după o învechită ură politică ce era asupra lui,—au fost silit a se trage din chiriarhie, în anul 1808 şi a se duce la mânăstirea Neamţului, locul metaniei sale, lăsând scaunul văduv». Tot aşa au procedat Ruşii şi cu mitropolitul Dosoftei din Muntenia. Pe mitropolitul *Chiril* al Proilaviei, care se întitula acum numai «al Hotinului», războiul îl apucă la Dubasari. Când Gavriil pleacă în Muntenia, spre a inspecta Biserica de acolo, la 10 Iulie 1810, între cei cari-l însoţeau era şi Chiril, precum şi arhimandritul Filotei dela mitropolia Moldovei, «ciracul» lui Veniamin Costachi. De aici se vede că Chiril era în graţiile lui Gavriil. De va

1. Vezi G. Madan: Cântece şi versuri alese. Bucureşti. 1904. Comp. Economul *Vasile Pocitan*: Biserica românească din Basarabia. Bucureşti 1914. p. 38.

www.digibuc.ro

fi avut el şi vreo însărcinare bisericească, în vremea ocupaţiei ruseşti, nu ştim.

După încheierea păcii (1812), Gavriil retrăgându-se în Basarabia, la Chişinău, în urma propunerii sale, se înfiinţează eparhia Chişinăului şi *Hotinului*, cu titlul de *mitropolie* şi *exarhie*, zicând, în referatul său, între altele, «având în vedere că'n *Chişinău* s'a aşezat autoritatea ocârmuitoare; iar *în Hotin a fost altă dată episcop* **eparhiot**». Această eparhie a fost încredinţată lui Gavriil, dându-i-se şi titlurile de mai sus, pentru *meritele sale*, către pravoslavnica împărăţie a Rusiei. Intr'adevăr, Gavriil fusese mitropolit al Chicovului, al Ecaterinoslaviei, al Moldovei în 1792 şi în urmă, între 1808—1812, mitropolit şi *exarh* peste întreaga Biserică română.

Ca vicar, îşi ia pe arhiereul *Dimitrie Sutima* «al Tighinei şi Cetăţii-Albe». Data înfiinţării acestei eparhii se socoteşte: *21 August, 1813*, când ţarul Rusiei *Alexandru* aprobă referatul Sf. Sinod, cu apostilul: *Aşa va fi.* **Alexandru.** *Teplit, 21 August. 1813*[1]). Toţi ierarhii, urmaşi ai lui Gavriil, au purtat titlul: «Al Chişinăului şi al *Hotinului*».

VI.

Episcopii Hotinului.

I. *Antim* (Amfim). Cel întâi episcop al Hotinului a fost un oarecare Antim sau Amfim[2]). Era de origină lipovenească, care însă se întorsese la ortodoxie. Fusese ridicat la rangul de *arhiepiscop* al întregei ortodoxii (?!), de către soborul din Slava-rusă (Dobrogia). Reşedinţa lui era în satul *Vietreanca*, lângă Hotin şi se silea a întoarce pe lipoveni din rătăcirile lor[3]). Iată ce zice, în scurt, gramata lui de avansare:

1. C. N. Tomescu în: Arhivele Basarabiei. 1929, I, No. 1, p. 32—42.
2. Frăţiman op. cit. p. 62-65 îi zice Amfim; iar în gramata p. 294-5, *Antim*.
3. Din scrisorile pe care le trimisese *Antim* mitropolitului Moldovei, *Iocov I Putneanu* (1750—1758), cu care era în corespondenţă, extragem următoarele: Am primit scrisoarea P. S. V. trimisă nouă smiriţilor şi din ea am cunoscut principiul legăturii frăţeşti şi cel mai dintâi principiu al ucenicilor lui Hristos ...*dintru aceasta vor cunoaşte toţi, că sunteţi ucenici ai mei, de veţi avea dragoste întru voi*... Avem de mult dorinţă a vă vedea pe P. S. V., dar suntem împiedecaţi de Satana, până în ziua de astăzi. Arată că a mai fost un episcop *Luca*, dela curtea majestăţii sale împărăteşti, care s'a pogorât printre Lipoveni, voind a-i întoarce la ortodoxie, cu blândeţă. Dela acest

www.digibuc.ro

„Cu mila lui Dumnezeu, smeritul *Antim*, arhiepiscopul în-
„tregei pravoslavii.
„Iubitorul de Dumnezeu episcop *Teodosie* al *Cubanului* şi
„al *Terecului*.
„După harul, darul şi puterea prea sfântului şi începăto-
„rului de viaţă Duh", care este dată nouă dela însuşi, dela marele arhiereu, Domnul nostru Iisus Hristos, prin sfinţii şi sfin-

---

episcop, când era în cucernicie, primise şi el hirotonie în toate treptele, începând dela egumen şi sfârşind la episcop. Episcopul acesta, bărbat *tare în învăţătură; iar în credinţă schimbător*, îşi schimbase numele în *Aftinoghen*. Neputând răbda superstiţiile lipoveneşti şi temându-se de puternica mână împărătească, a trecut la biscupii romano-catolici, la cari trăeşte astăzi ca un mirean, ne mai lucrând cele arhiereşti. Acest Aftinoghen, după alte informaţii, mai pe urmă a fugit în *Kameneţ-Podolsc* şi, lipsindu-se de treapta de episcop, a primit schizma catoliceascâ şi înscriindu-se într'o garnizoană de soldaţi s'a făcut căpitan şi este în *Kracov* unde locueşte cu femea şi copiii săi.

Despre *lipoveni* zice că nu sunt *eretici*, ci s'au despărţit de biserica velico-rusă, numai prin *deosebiri gramaticeşti* şi *oarecari obiceiuri externe*, cari sunt socotite de ei ca ceva sfânt şi de mare însemnătate. Fiindcă sunt proşti şi nu au în jurul lor oameni învăţaţi şi cuminţi, dânşii, deosebirile lor cu biserica velico-rusă, le socotesc ca *dogmă* şi nu vor să se unească cu biserica rusă, într'o turmă (cuvântătoare).

Episcopii ruşi au fost de părere să-i aducă la unire cu sila şi, prin aceasta, mai mult i-au îndepărtat, până la aceia că ei, fugind de pătimiri şi pedepse, şi-au părăsit patria, fugind în alte ţări. Insă urmând apostolului Pavel, carele cu cei neputincioşi a fost ca un neputincios, el s'a alăturat de ei, ca şi Luca care-l hirotonise, ca să-i îndrepteze, cu blândeţe. Arată suferinţele ce a avut dela dânşii, pentru care a primit buna credinţă a bisericii răsăritene. Când a voit să se ducă din Cuban în Ciubărci, şi-au bătut joc de dânsul şi mai că nu l-au ucis; dar avuţia i-a luat-o toată. Să roagă ca preoţii săi să aibă voie a lucra cele sfinte în mitropolia Moldovei, între lipoveni; iar răzvrătiţilor popi şi călugări şi altor samavolnici să le fie opriţi. In sfârşit, să fie dat smereniei noastre voie a veni la oamenii noştri, din mitropolia voastră, ca să-i cercetăm şi să-i învăţăm legile lui Dumnezeu şi desăvârşirii creştineşti şi să ne cereţi nouă deslegări pentru toate acestea, dela luminatul vostru cneaz. Pentru toate acestea, noi, smeriţii, ne vom ruga lui Dumnezeu, pentru Măria sa, asemenea şi pentru Prea sfinţia Voastră.

In altă scrisoare (raport) din 30 Iunie 1756, Antim scrie mitropolitului Iacov: Ştiut este P. S. V. că în mitropolia voastră se găsesc mulţi *lipoveni* şi se chiamă creştini de credinţă greacă, cari s'au depărtat dela patriarhi, mitropoliţi, arhiepiscopi, episcopi şi dela tot clerul bisericesc cel adevărat. Ei nu primesc toate tainele, ci numai pe unile. Au popi din cei fugari din Velicorosia şi din alte eparhii, cari au fost caterisiţi de arhiereii lor, răspopiţi şi foarte bruţi, fără de minte şi fără ştiinţă de carte. Despre aceştia am scris şi lui *Daniil*, mitropolitul Proilaviei şi patriarhului *Chiril* din Constantinopole.

Aceşti popi sunt primiţi la ei de alt popă, care a venit mai înainte, la aceşti mojici, punându-l să anatematizeze mai întâi pe toţi arhiereii bisericii răsăritene, pe cari-i numesc eretici. Numai de dânşii zic că sunt pravoslavnici şi numai la ei s'a împlinit făgăduinţa lui Hristos: *Iată eu, cu voi sunt, până la sfârşitul veacului*.

Pe creştinii ortodoxi ce trec la ei, îi botează din nou; iar pe alţii îi ung cu mir, care mir la ei nu a fost niciodată, şi-i cunună din nou. Astfel de popi cari botează din nou sunt în mitropolia Voastră *Macarie*, popă negru la Zamostia şi Socolinţi; apoi popa *Ivan Andreev*, *Pafnutie*, popa-negru Nicolae din Câmpu-lung şi *Avramie*, care este *socotit de dânşii ca un patriarh*, din pricina bătrâneţelor sale. Aceştia s'au sfătuit să ridice o biserică în *Câmpulung*. Ştie P. S. V. despre asta? Stăruiţi pe lângă marele gospodar să nu le aproabe.

www.digibuc.ro

ţitorii lui apostoli şi a lor locţiitori şi după dânşii mergători, cari au trecut unul dela altul, trecând chiar până la noi, după sfatul soborului întreg... am ales pe acest evlavios episcop *Antim* al Cubanului şi al *raialei Hotinului*, ca *arhiepiscop*, ca să fie el mai mare episcop *supraveghetor* şi dregător *al Bisericii ortodoxe de ritul grecesc*, a credinţii ortodoxe, vechii ortodoxe tradiţiuni... să aibă cinste şi *tron de arhiepiscop* şi după obiceiul

Dacă cumva cer dela P. S. V. să facă *biserică* sau alceva, să-i întrebaţi dacă au învoirea smereniei noastre. Şi de vor cleveti asupra-mi să nu-i credeţi; fiindcă ei sunt vicleni; iar prea sfinţia Voastră, cu mare greutate va înţelege viclenia lor. Şi să nu le daţi voe să boteze de 2—3 pe fiecare an sau să cunune sau să fundă călugări şi călugăriţe. Nu cu ei, ci cu smerenia noastră să aveţi P. S. V. legături de dragoste şi frăţie, pentru toate să ne scrieţi. Anul 7264/1756 Iunie 30 zile. *Smirennyi Anfim arhiepiskop Kubanskii i Hotinskia Ray lipoven.*

* * *

Dintr'un raport al *Colegiului afacerilor străine* către *sf. Sinod* din Petrograd, spicuim: Rezidentul rusesc din Turcia raportează că Ruşii din Cuban şi din Moldova schizmatici (răscolnici) s'au îngrijit de hirotonia unui episcop, în care scop s'au dus mai întâi la mitropolitul care locueşte în *Crimea* şi la arhiereul valah, care trăieşte în mânăstirea aşa numită *Huşi*, însă aceştia nu l-au hirotonit. In urmă s'au dus la mitropolitul grecesc *Daniil*, care trăieşte, pe Dunăre, în mânăstirea aşa numită *Renii*, acesta l'a hirotonit pe mult doritul lor episcop. Numele lui *Antinoghen* care locueşte la Vietrinca, lângă Hotin. La Cuban, acest ahiereu lipovenesc are numai un *arhimandrit* şi prin sate popi, în mare număr. Vice-guvernatorul dela Kiev, cercetând, află că Antinoghen—despre care raportase rezidentul — nu mai este la lipoveni şi că în locul lui este *Antim* pe care lipovenii nu-l recunosc. El trăeşte în *Vietreanca* unde are biserică în care slujeşte. Pe lângă dânsul sunt zece oameni, popi şi diaconi. El hirotoneşte popi şi diaconi pentru lipoveni.

Cercetând agentul rusesc şi la mitropolia Iaşilor, mitropolitul i-a arătat *cele două scrisori* şi a adăugat: In anul 1756, când Antim trimisese scrisorile mitropolitului de Iaşi, i-a arătat şi *gramata, potrivit căreia Antim a fost hirotonit arhiepiscop.* Despre *gramată* a zis că este *falsă*, căci, dacă ar fi originală, ar trebui scrisă în dialectul (?) grecesc. Mitropolitul a mai adăugat că a dat poruncă în toată eparhia sa, ca oriunde se va arăta Antim, să fie îndată prins şi legat şi să fie adus la Iaşi, cu scopul ca *să i se radă barba* şi să fie trimis, *în surghiun, unde se sfarmă sarea.*

Mitropolitul Iacov a mai vorbit agentului rusesc: „Nu poate fi drept că mitropolitul grecesc din Brăila să-l fi hirotonisit, pe acest amăgitor, ca arhiepiscop. Acest Daniil este om învăţat, constant şi destoinic de orice cinste; şi-i este încredinţată, după buna cuviinţă, această vestită eparhie; şi că dânsul să hirotonească pe acest amăgitor, la această vestită arhiepiscopie, aceasta nici de gândit nu se poate şi fără binecuvântarea patriarhului, mitropolitul nu poate hirotoni arhiepiscop, sub nici un chip". Iacov a mai adăugat despre Daniil: „Numitul mitropolit grecesc Daniil, în anul trecut, în luna lui Noemvrie, a fost în oraşul turcesc Bolgrad şi de acolo, unde şi pentru ce a mers şi unde este acum, sau poate este ucis de tâlhari pe drum, despre aceasta nu se ştie nimic la Iaşi" Agentul arată şi semnalmentele lui Antim: „De ani mijlociu, spătos, cu bărbia mică, amândouă nările rupte, faţa plină de coşuri, bun vorbitor". Dar şi sf. Sinod din Petrograd trimite un ucaz către mitropolitul din Kiev, Timotei, pentru ca să intre în relaţii cu mitropolitul Moldovei, cerându-i să ia măsuri în eparhia sa, spre *a stârpi arhieria lipovenească.* Sf. Sinod, în ucazul său, intre altele spune: Iar semnele acelui *Antim* sunt: *De statură mijlocie, spătos, faţa rotundă, cu coşuri, stricat de vărsat, nările de amândouă părţile rupte; a fost torturat, ochii sângeraţi, părul pe cap negru, lung, barba mică, de ani aproape 50*". Aceste note sunt după scriitorul rus *Melnicov Pecerschi*, pe când *Iustin Frăţiman* îl socoteşte pe *Antim* ca pe acel care a dat vieaţă episcopiei de Hotin. Vezi I. Frăţiman: *Studiu contributiv* la *Istoricul Mitropoliei Proilavia* (Brăila). Chişinău, 1923 p. 64 şi 294—307.

www.digibuc.ro

sfintei biserici a răsăritului... l'am înălţat şi l'am hirotonit (?) pre el la cea mai înaltă treaptă, treapta de *arhiepiscop al întregei ortodoxii* (?!), nu din biserica ce cade şi este prigonită de cele fără de Dumnezeu limbi şi de eretici, ci (din biserica) care, cu harul lui Hristos, este întărită şi după nemincinoasa lui, a Mântuitorului nostru Dumnezeu făgăduinţă, care a zis: *Iată eu cu voi sunt în toate zilele până la sfârşitul veacului* (Mat. XXVIII, 20). Deci, dator este dânsul, arhiepiscopul Antim, după făgăduinţa sa... să fie păzitorul sfintelor canoane şi să stee în păstrarea dumnezeeştilor pravile... ca nimic din ele să nu fie călcat şi lepădat, prin neţinere de minte... fiindcă toate aceste se vor cere dela el sub pedeapsă... şi să nu facă nicio siluire şi obijdă şi să nu iee bani... ca să nu se găsească el stricător al dumnezeeştilor porunci şi al canoanelor apostoliceşti, după canonul 4 (al) soborului al 7-lea ecumenic; şi fără sfatul episcopilor, cari vor fi sub mâna lui, să nu facă nimica, ci să puie, în fiecare an, cele mai trebuincioase lucruri, întregului sfânt sobor (spre cercetare), după cum pravila sfinţilor apostoli şi a sfinţilor părinţi, porunceşte. Spre încredinţarea a tot ce s'a scris aicea (este) scurta sobornicească gramată, cu mâinile iscălită şi cu pecetea pecetluită. Anul dela facerea lumii 7263 (1755), luna Aprilie în 20 zile. Iconomul bisericii catedrale preot-călugăr (ss) *Matei Burchin*.—Logofăt (ss) Preot-Călugăr *Iosif*.

Dacă ne uităm la această gramată, observăm mai întâi că, din antetul ei, ne pare că însuşi Antim a luat parte la avansarea sa, pe lângă episcopul Teodosie al Cubanului şi al Terecului. In al doilea rând, ea nu este semnată de soborul arhiereilor, spre a se şti câţi şi cine sunt, ci numai de iconomul bisericii catedrale şi de logofăt, ceia ce ne pune pe gânduri, dacă este autentică sau nu.

Din gramată, se mai constată, că Antim a fost orânduit *arhiepiscop*, cu misiunea de a apropia pe lipoveni, cu blândeţă, de Biserica ortodoxă. Cum că el ar fi avut sub supravegherea sa spirituală şi pe Moldovenii din *raiaua Hotinului*, aceasta nu se dovedeşte cu nimic. *El* spune, cum că ar fi primit dela mitropolitul *Daniil* al Proilaviei, dela arhiepiscopul *Ghedeon* din Crimeia şi dela duhovnicescul său părinte, proin episcopul *Misail* de Rădăuţi, binecuvântarea şi împlinirea sfinţeniei, cu punerea mâinilor şi cu rugăciunile lor, căpătând *întreaga putere de episcop*, cu iscălitura mâinilor lor. Comunica şi cu patriarhul Constantinopolului *Chiril* al V Caracalos şi cu mitropolitul Moldovei. Semnează: *Smirennji* Anfim *arhiepiskop Kubanskii i Chotinskiia Ray Lipoven*.

www.digibuc.ro

Arhiepiscopatul lui a fost de scurtă durată, căci, la 1759, Hotinul nu-l mai avea, se vede că murise. Raiaua Hotinului era acum administrată de Daniil al Proilaviei şi nu se vede de nicăeri, că în vremea păstoriei lui Antim, ar fi avut binecuvântare dela Daniil, spre a săvârşi sfinte slujbe, în raiaua Hotinului, ca vicar sau sufragan al său.

II. *Arhimandritul* **Neofit** *candidat de episcop al Hotinului.* Greu îi venea mitropolitului Daniil al Proilaviei ca să conducă şi eparhia Hotinului, care, de şi nu era mare, era însă prea departe de centrul administraţiei mitropolitane, şi căile de comunicaţie grele, mai ales pe acele timpuri de neliniște. De aceia, după moartea lui Antim, trimite la Hotin un epitrop mitropolitan, cari să gireze afacerile episcopiei, până la aflarea unui episcop titular. Intre anii 1765—66, pare că găsise pe un arhimandrit *Neofit,* efimeriu al bisericii Sf. Gheorghe din Bucureşti, către care se adresează cu următoarea scrisoare:

„Prea Cucernicului între ieromonahi, al nostru părinte Kir Neofit, har în Domnul".

Iată prea sfinţita episcopie a Hotinului, te chiamă, *mire al ei,* cu voia lui Dumnezeu, gândeşte-te cum *te-a propus Hotinul şi ai făgăduit.* De altmintrelea şi eu ţi-am răspuns că, dacă este voia lui Dumnezeu, se face.

Eu de atunci nu am dormit, ci am lucrat nu puţin, ca să duc la capăt acest plan; şi iată, cu voia lui Dumnezeu, a luat sfârşit, întru numele tău. Cu voia prea înalţatului Domn a toată Moldova, ca unul ce este vecin, am scris prea sfinţitului meu stăpân, Domn şi patriarh ecumenic, cu sfântul sobor al nostru al arhiereilor şi mi-au dat două acte: Unul *sinodic* şi altul *enconomastic,* deosebit de al patriarhului, pe numele sfinţiei tale, şi amândouă cu arghihal al prea sfinţitului către prea puternicul nostru împărat, care, să trăiască întru mulţi ani. Mi-a dat şi *beratul,* pe numele sfinţiei tale, cari sinete sunt către mine, ca să am orice voie şi îngăduirea sinodicească şi cea împărătească.

Şi iată, îţi trimit pe protopopul nostru, chir *Stanciu,* cu această bună veste, ca să te afle şi să te aducă către locurile noastre.

Am şi alt mitropolit, gata să te hirotonisim, cu voia lui Dumnezeu, şi *să te înaintăm în scaunul sfintei episcopii a Hotinului;* dacă se va face. Amin. Şi aceasta, să ştii sfinţia ta, că pentru alta nimic nu am făcut, decât că te-am socotit mai vrednic decât toţi vechii mei ajutori; mai cinstit şi mai venerabil, fiind în stare a păstori o turmă sufletească, ca unul ce eşti plin de grijă, neadormit şi harnic. Şi scopul meu este acesta, căutând numai pentru mântuirea sufletească, şi *nu la bani.*

Astăzi, fătul meu, mi-a dat în mână, două zeci şi două de

www.digibuc.ro

pungi gata, însă eu, cum am zis mai sus, nu mă uit la cele de faţă. Până acum, până să aduc la capăt acest plan, am cheltuit cinci pungi şi jumătate. Eu mi-am făcut datoria, după fagăduinţă, şi sfinţia ta eşti biruitor în scopul sfinţiei tale. Iată că fac epitrop pe dumnealui, marele retor Kir Hagi Spandoni şi trimit actul sinodal în mâinile sfinţiei sale, şi iată-l, precum şi catastiful curat al veniturilor şi cheltuelilor episcopiei, precum şi cele ce mi s'au dat în mână.

Şi, dacă poţi, fătul meu, aleargă şi nunteşte. Nu-ţi dă mâna (?), e ceasul potrivit, ca să-mi răspunzi. Cu Domnul şi să trăeşti, întru mulţi ani fericiţi.

16 Februarie, 1765. Al Brăilei *Daniil.*

(Adresa): Prea Cucernicului, prea învăţatului între ieromonahi, al nostru Domn *Neofit*, cu Rugăciune.

La Bucureşti, care se află în mânăstirea Sfântului Gheorghe efimeriu [1]).

Din această scrisoare se vede că fusese o înţelegere şi se schimbase o corespondenţă între mitropolitul Daniil al Proilaviei şi acest arhimandrit grec, efimeriu al bisericii Sf. Gheorghe din Bucureşti; că Neofit fusese „cerut" de către Hotineni, de sigur după propunerea şi recomandaţia lui Daniil; că Daniil, „lucrase nu puţin ca să aducă la bun sfârşit acest lucru". Avea şi „învoirea prea înălţatului Domn a toată Moldova, ca unul ce este vecin"; ceruse şi dobândise dela sinodul arhieresc al patriarhiei ecumenic un „act sinodal" şi unul „economiastic", deosebit de al patriarhului; iar dela Sultanul turcesc un «berat», cu scoaterea cărora cheltuise

1. N. Iorga: Analele Academiei Române, seria II, vol. XXVIII, memoriile soc.-literare, Bucureşti 1906, p. 186-190 textul original grecesc cu trad. româneşte. Reproduse şi de Sf. Berechet în „Biserica ort. română", 1925 p. 35 sq. Notă. In Bucureşti sunt două biserici, cu hramul Sf. Gheorghe: Una se numeşte „Sf. Gheorghe-*vechiu*, zidită la 1562 de Nedelcu Vornicul, unde a fost scaun arhieresc, reşedinţa mitropoliţilor, ca trei decenii, după ce s'au mutat dela Târgovişte, şi şcoală veche românească. Nu aici a fost Neofit efimeriu, ci la biserica „Sf. Gheorghe-*nou*", începută de Antonie Vodă dela Popeşti (1669–1672) şi isprăvită de Brâncoveanu. Aceasta se mai numeşte *grecească*, faţă de cealaltă *românească*. In al 7-lea an al domniei sale, C. Brâncoveanu măreşte mai întâi boţile dela uliţă (Prăvăliile), apoi face un rând de case egumeneşti şi un palat pentru patriarhul Ierusalimului, căci biserica aceasta era închinată Sf. Mormânt. Apoi începe biserica pe care o termină la 1707, fiind o adevărată podoabă de arhitectură sau, cum o numeşte Del Chiaro: *Una bellissima chiesa in onor di quel Santo Martire* (Gheorghie). La târnosirea acestei biserici, afară de arhiereii ţării, au luat parte nouă arhierei străini, în frunte cu *Hrisant*, patriarhul Ierusalimului; iar la masa care s'a dat, după târnosire, după obicei, fiecare arhiereu a găsit înaintea tacâmului său câte o năframă cu galbeni şi câte o mare medalie de aur, cu chipul lui Brâncoveanu. Aici, în casele acestei biserici, a fost până la secularizare, administraţia centrală a tuturor averilor Sf. Mormânt, din ţările române. G. I. Ionescu-Gion: Istoria Bucurescilor 1899, Bucuresci, p. 190 sqq.

www.digibuc.ro

(după obiceiul ce era pe atunci în împărăţia turcească) cinci pungi şi jumătate, din cele 25 pungi (oferite probabil de Neofit). Acum erau toate gata. Rânduise epitrop eparhiei Hotinului pe marele retor Kir Hagi Spandonide, ca să ţină locul până la venirea noului episcop. Actele de mai sus le trimite prin protopopul Stanciu, adăugând şi un catastif de veniturile şi cheltuielile episcopiei. Ii mai comunică că are gata şi pe alt mitropolit, spre a-l «hirotonisi şi aşeza în scaunul sfintei episcopii a Hotinului». Care era acel mitropolit, nu se spune în scrisoare. Daniil zice: «Pentru nimic alta nu am făcut... decât pentrucă te-am socotit mai vrednic decât toţi vechii mei ajutori... a păstori o turmă duhovnicească, ca unul ce eşti plin de grijă, neadormit şi harnic... gândindu-mă l-a mântuirea sufletească; iar nu la bani». Scrisoarea era hotărîtoare: «Dacă poţi, fătul meu, vino repede şi munceşte, nu-ţi dă mâna, e ceasul potrivit să-mi răspunzi. Neofit se răsgândeşte şi renunţă, să vede că «nu-i da mâna» sau şi-a făcut socoteala că ar fi nemerită oferta ce i se făcuse, mai în urmă, la 18 Mai, 1766, de către bogata comunitate grecească din Sibiu, care-l chiemase, ca să le fie *paroh,* decât conducerea sărmanei şi îndepărtatei episcopii a Hotinului. La 20 Martie 1767, Neofit este felicitat de către mitropolitul Ungro-Vlahiei, Grigorie, pentru noua sa situaţie.

Neofit era într'adevăr un cleric, vrednic de a fi înaintat la episcopat. Atât domnitorii, cât şi boerii îl preţuiau mult, pentru învăţătura, ca şi pentru viaţa sa cucernică. El este autorul unui «comentariu la gramatica lui Gazi» şi al unei «alegeri din psaltire» [1]). Intre alte lucruri rămase dela dânsele (lucru curios), găsim şi trei degetare dela trei doamne: A lui Const. Mavrocordat, a lui Scarlat Ghica şi al treilea dela vistiereasa Măgureanului Cantacuzino.

Dintr'o scrisoare din 15 Noemvrie 1796, adresată arhim. Partenie dela Curtea-de-Argeş, care ţinea locul episcopului Iosif, cel întâi episcop al Argeşului, se cunoaşte, că, după 30 ani, se gândea să se întoarcă iarăşi în Ţara românească, bătrân şi slăbănog, dorind a-şi afla un adăpost pe lângă episcopul Iosif, prietenul său. A rămas însă tot la Sibiu. La 10 Mai 1797, îşi face testamentul la Sibiu,

1. Bibliografia românească veche II, p, 190—1; scriitorii bisericeşti.

www.digibuc.ro

împărţindu-şi banii pe cari şi-i agonisise «la săracii creştini ortodocşi, la arhiereul locului, la efimeriul companiei, pentru clădirea bisericii companiei, la şcoala Companiei, la şcoala din Iosephstadt, la altă şcoală de afară, a răposatulni Ghedeon, şi la alte rude şi slugi ale sale, la orfani, la copiii orfani ai Saşilor etc. [1]). După aceasta îşi va fi dat obştescul sfârşit.

III. **Amfilohie.** (1767—1780). Este singurul episcop *român,* cunoscut sub numele de *Hotiniul.* Obârşia şi viaţa lui nu ne este cunoscută. D. Iorga îl socoteşte «probabil Putnean», ceia ce nu este exclus, ştiute fiind vechile legăturile între Hotin şi episcopia Rădăuţilor. Alţii îl cred «moldovean», poate chiar din Basarabia. Ceiace se ştie sigur este, că era un cleric învăţat, iubitor de cultură, călătorise prin ţări străine şi se silea, prin toate mijloacele, de a răspândi învăţătura de carte printre copiii fiilor săi duhovniceşti.

Dintr'o *scrisoare* adresată... «Celui întocma arhiereilor, marele arhimandrit al sfintei, dumnezeieştei şi împărăteştei Lavre Pecersky, Kiriu Kir *Zosima»,* cu data din 10 Ianuarie 1768, aflăm că Amfilohie fusese prin Rusia, zăbovindu-se şi pe la Kiev, unde s'a învrednicit să sărute sfintele moaşte cari «se află în sfintele peşteri ale Pecerscăi»; iar acum s'a învrednicit a fi cinstit cu *darul arhieresc,* cu voia şi ştirea *Patriarhului* Ţarigradului, prin mâinile a trei sfinţi arhierei, câteşi trei mitropoliţi: *Anania* al Sevastiei, *Parlenie* al Drîstorului şi *Daniil* al Brăilei, *stăpânul meu.* Aci se arată legătura sa canonică cu Patriarhul Constantinopolului, prin mitropolitul Proilaviei, care atârna direct de Patriarhul ecumenic. Păcat că nu se arată locul şi data hirotoniei. In tot cazul, nu trecuse multă vreme de atunci, act pe care îl aduce la cunoştinţă lui Zosima, prietenul său. Asupra cuvintelor *stăpânul meu,* s'a născut o discuţie aprinsă între istorici [2]). Bazaţi pe această titulatură, unii susţin că Amfilohie nu ar fi fost episcop *ti-*

1. Vezi: N. Iorga; Contribuţii la Istoria literaturii române în veacul al XVIII şi al XIX-lea. Bucureşti. 1906, p. 4—8. Tot aci vezi despre *Iosif,* primul episcop al Argeşului. Comp. Frăţiman, op. cit. p. 65—69.

2. Frăţiman, op. cit., p. 72 St. Berechet: „Biserica ortodoxă română", 1924, p. 709 sq. Comp. Dr. Simeon Reli: „Raiaua Hotinului în timpul ocupaţiunii austriace şi legăturile ei bisericeşti cu episcopia Bucovinei". Cernăuţi. 1930, p. 3.

www.digibuc.ro

tular al eparhiei Hotinului, ci numai *vicar* al mitropolitului Proilaviei.

Această din urmă părere ar fi avut cei mai mulţi aderenţi. Noi însă rămânem la părerea episcopului Melchisedec: că a fost episcop titular, supus mitropolitului său, numai cu legătura canonică, adică pomenindu-l la sfintele slujbe şi consultându-l în anumite împrejurări.

Era ceiace numim noi un *episcop sufragan* al cutărui mitropolit. Aceasta de altfel se înţelege din toate împrejurările în care se vorbeşte de raporturile sale cu mitropolitul său, care, fără îndoială, îi era stăpânul (δέσποτα) său canonic. Se mai dovedeşte aceasta şi din faptul că el semnează totdeauna: Amfilohie *episcop* Hotinului, având şi *pecete* cu numele său. Niciodată nu pomeneşte că ar fi numai *vicar*. Alegerea lui, pe numele eparhiei Hotinului, şi întreaga sa activitate este de episcop; iar nu de vicar, care nu poate sevârşi decât ce-i porunceşte episcopul sau mitropolitul său. Amfilohie, în afară de atârnarea canonică, era neatârnat ca oricare episcop. Apoi, la vremi de restrişte, el nu se retrage către mitropolitul său, ci-l vedem că stă la Iaşi şi la mânăstirea lui, Zagavia, de lângă Hârlău. Toate acestea ne arată că el era liber în mişcările sale şi nu era alipit pe lângă chiriarhul său, ca un vicar. Şi Gavriil Bănulescu-Bodoni îl numeşte *episcop eparhiot,* într'un referat al său[1]).

Vorbind despre *eparhia* sa, scrie: «Mi-au încredinţat această *puţină eparhie di păstorie,* a *roabei cetăţi a Hotinului,* întru care *oaia petrece dimpreună cu lupu...* fiind eparhie şi *datoare cu cinci mii de lei* din trecutele vremi, pentru birul stăpânitorilor». Aici Amfilohie destăinueşte lui Zosima că eparhia sa este *puţină,* adică în comparaţie cu mitropolia Proilaviei şi cu alte eparhii, cu deosebire cele din Rusia, cunoscute lui Zosima, cari cuprindeau teritorii imense. Cetatea Hotinului este numită *roabă,* din pricină că Hotinul, cu ţinutul său, devenise paşalâc turcesc. In eparhia aceasta, *oaia petrece dimpreună cu lupu,* asemănând pe musulmani cu *lupii,* faţă cu creştinii, *oile,* vrând să ne dea o icoană a luptelor ce se dădeau între musulmani şi creştinii ortodocşi, în cuprinsul eparhiei sale.

1. „Arhivele Basarabiei", Chişinău, 1929, I, Nr. 2, p. 40.

www.digibuc.ro

In sfârşit, îi scrie că, pe lângă altele este, şi *datoare cu cinci mii de lei din trecutele vremi, pentru birul stăpânitorilor*. Cine erau acei stăpânitori? De sigur, Turcii, sau poate şi mitropoliţii Proilaviei, cari puneau dări pe cler şi pe popor în folosul lor. Oricine ar fi fost, episcopia era datoare din trecut şi Amfilohie urma să plătească datoriile, afară, bine înţeles, de pungile de bani ce va fi oferit sau făgăduit şi el, chip şi fel pentru *scoaterea formelor*, după obiceiul turcesc, şi de cari sume de bani se vede că Neofit se speriase şi nu i-a mai trebuit episcopie.

Despre *persoana* sa, adaogă: «Şi eu fiind slab de chiverniseli, întru care petreceam şi mai 'nainte... şi acum neavând nicio afacere pentru celece se cuvine: *arhiereşti podoabe*, adecă sfinte vesminte, am năzuit la mila şi ajutorul sfinţiei tale, ca să te milostiveşti din cele ce vei fi având *mai vechi*, vr'o *mitră* i *trichele* i *veşminte* i cu ce te va lumina duhul sfânt şi pentru mila ce vei face milostivul Dumnezeu îţi va da mila cerească; iar noi vom avea datorie a pomeni prea cinstitul nume al sfinţiei tale, la toate slujbele noastre. Sărindar vom sluji, poruncind. Cu al cărui bun dar şi iubire de oameni i blagoslovenie Domnului să fie peste sfinţia ta, totdeauna şi in veci. Amin. Vlet: 1768, Ghen. 10., (ss) *Amfilohie episcop Hotinului*». Urmează *pecetea*, pe care este scris: *Amfilohie smerit episcop Hotinului*.

Scopul scrisorii se vede: Amfilohie fiind «slab la chiverniseli» şi *mai înainte* ca şi acum, se roagă de Zosima ca să-i dăruiască ceva *veşminte arhiereşti mai vechi*, mitră, trichele şi ce-l va lumina Duhul Sfânt; iar el făgăduieşte a-l pomeni la toate slujbele şi la poruncă slujind şi sărindar, după rânduielele bisericeşti.

După iscălitura cu pecete, urmează următorul *postscriptum*:

«Mai înştiinţez pe sfinţia ta şi mă rog că având noi *un după trup frati* ci l-am dat acum cinci an sunt, acolo la zugrăvie, în mânăstire în Pecerska, la zugravul Vartholomei, în şcoala mânăstirii şi mă rog milei sfinţiei tale, ca să nu-l treci cu vedere(a), când vei lua sama a(u)doară va hi învăţat, şi va hi pomenire sfinţiei sale»[1]).

1. Iustin Frăţiman, op. cit. p. 69—71.—Reprodusă şi de D. St. Berechet în „Bis. ort. română" pe 1925, p. 36.

www.digibuc.ro

Iată şi un frate al lui Amfilochie, care învăţa de cinci ani în şcoala de zugrăvie dela mânăstirea Pecersca de lângă Kiev, la zugravul Vartholomei. Aceasta ne arată că Amfilohie era în strânse raporturi cu Rusia, unde trimisese pe fratele său, care trebue să fi fost tot călugăr, ca să studieze arta de a zugrăvi.

Scrisoarea aceasta a fost scrisă în româneşte, de unde înţelegem că şi Zosima trebue să fi fost moldovan şi poate şi Vartholomei, căruia-i încredinţează pe fratele său.

Unde şi-a făcut studiile? Necunoscându-i-se viaţa, fiecare scriitor, care s'a ocupat de activitatea literară a lui Amfilohie, a căutat să-şi dea părerea unde a învăţat. Şi aşa aflăm pe unii susţinând că a învăţat în Polonia, pe alţii în Rusia, Italia etc. Părerea noastră este că primele studii le-a făcut la *mânăstire,* de unde şi-a însuşit limba curată a cărţilor noastre bisericeşti, acea limbă care, ca şi *bunul cel bun,* mergea în toate ţinuturile locuite de români şi era înţeleasă de toţi. Ca moldovan şi poate chiar basarabean, a fost firesc ca să presare pe ici-colea şi oarecari nuanţe dialectale, oarecari elemente locale. Aceste elemente însă dau limbii un colorit nou, o înfrumuseţează, dându-i o înfăţişare pitorească, care constitue o nuanţă caracteristică a lucrărilor sale.

Studiile căpătate în şcoala mânăstirii, mai în urmă şi le adânceşte, în ceeace priveşte *teologia,* în Rusia, la Academia spirituală din Kiev, înfiinţată de marele mitropolit român Petru Movilă. Acolo învăţase şi vestitul dascăl dela Putna, arhimandritul *Vartolomei Măzăreanu,* care se intitula: *Mădular al Academiceştii teologii a Kievului* şi mai în urmă *Gavril Bănulescu-Bodeni* şi alţi români. Aceasta se vădeşte din legăturile strânse şi cunoştinţele pe cari le avea la Kiev şi traducerea în româneşte a lucrărilor distinse de teologie ce se predase pe atunci la Academiile spirituale ruseşti.

Mai târziu pleacă în *Italia,* unde se îndeletniceşte cu studiul *ştiinţelor profane*, căci ce teologie ortodoxă putea învăţa din şcolile papistaşe? Aceasta se vede din operile pe cari le-a prelucrat din italieneşte şi din simpatia care-l lega de Italia[1]). Ca unul care respirase aerul Italiei şi se

1. D. Iorga crede că ar fi învăţat în Italia, ca bursier. Vezi: „Istoria învăţăm. românesc", Bucureşti, 1928. p. 96.

www.digibuc.ro

adăpase din cultura ei, ca un bun cunoscător al limbii italiene, în operile pe cari le traduce din această limbă, împrumută termeni de cultură, legaţi de ştiinţa Geografiei, a Aritmeticei, poate şi a Fizicii şi Istoriei. Cu alte cuvinte, după ce împodobise limba cu elemente pitoreşti nouă, acum o îmbogăţeşte şi cu termeni ştiinţifici.

Este caracteristic faptul acesta. Când cultura şi întreaga viaţă intelectuală a Moldovei era încă legată de răsărit, clericul ortodox, călugărul Amfilohie, apucă calea apusului, dornic să cunoască Italia. După ce se adapă din cultura ei şi se înarmează cu cunoştinţa limbii, se întoarce în Moldova, cu sufletul plin de frumuseţile ţării, scăldate de valurile Mediteranei, dar şi cu ideia latinităţii crescută în inima sa, pe care mai pe urmă o strecoară la sfârşitul Aritmeticii, mirându-se cum de s'au putut păstra atâta vreme la noi, prin câte năvăliri străine am trecut, urmele civilizaţiunii romane.

Ca o imagine vie a ţării sale, aşezată între răsărit şi apus, Amfilohie păstrează echilibrul, stând în legătură cu cel dintâi, în ceiace priveşte *teologia*, şi cu cel de al doilea, în ce priveşte *ştiinţa profană*. Dela Ruşi, traduce «*Gramatica teologhicească*», luată după textul latin; iar din apus traduce şi prelucrează din limba italiană cărţile de ştiinţă profană: *Aritmetica* şi *Geografia*. In religie cu răsăritul, în ştiinţă cu apusul. Aşa a ştiut să cumpănească lucrurile Amfilochie.

Din strădania muncii sale intelectuale şi din călătoriile sale prin ţări străine, el îşi adunase o bogată comoară sufletească. Pentru timpul său, a fost un bărbat erudit. Cunoştea, pe lângă limbile clasice: greaca, latina şi poate slavona, următoarele limbi moderne: rusească, italienească, şi poate ceva franţuzeşte şi polona. Adâncise studiile teologice şi pe cele pozitive, fiind totodată şi un distins filolog, cum se vede din operile sale.

Amfilohie *episcop al Hotinului* (1767). Din scrisoarea adresată arhim. Zosima, din mânăstirea Pecersca de lângă Kiev, se vede că la data scrisorii: *10 Ianuarie 1768*, Amfilohie era hirotonit episcop al Hotinului şi cerea veşminte arhiereşti, mitră, trichere etc. dela Zosima. Socotind că 10 Ianuarie este la începutul anului 1768 şi judecând că trebue să fi trecut un timp dela hirotonie până să se gândească, ca să scrie lui Zosima ca să-i dăruiască veş-

www.digibuc.ro

minte mai vechi arhierești, putem socoti data hirotoniei sale, cel puțin spre sfârșitul anului 1767. Cari sunt împrejurările cari-l aduc să fie episcop acestei *mici*, *roabe* și *datoare* episcopii, nu le cunoaștem. Credem însă că, după capacitatea și pregătirea sa, ar fi meritat o soartă mai bună.

Activitatea episcopală a lui Amfilohie este prea puțin cunoscută din pricină că nu avem la îndămână *arhiva* episcopiei Hotinului și nici lucrări publicații, din vremea păstoriei sale. Această arhivă — la desființarea episcopiei — cred că a fost transportată la reședința mitropoliei Proilaviei și mai pe urmă, cu arhiva mitropoliei, dusă la Constantinopole de către ultimul mitropolit proilav, dacă nu cumva va fi fost distrusă. Mai constatăm că, și în timpul când Amfilohie era episcop, făcea hirotonii, pentru Hotin, tot *Daniil* al Proilaviei, care și la 1769 se întitula și: «Al Hotinului», hirotonisind preot pe un oarecare *Dimitrie Cerneavschi*, «aici, în eparhia noastră, în târgușorul Căușani, în anul 1769, Fevruarie 27 zile; tot în eparhia noastră, satul *Securei*, pentru hramul *Acoperemântul prea sfintei Născătoarei de Dumnezeu*. Gramata de hirotonie este dată în *Tighina*, în anul Domnului 1769, luna Fevruarie în 27 zile. *Daniil* mitropolit».

Intre anii 1771-1774, când raiaua Hotinului era ocupată de ruși, și anume, spre sfârșitul anului 1772, găsim o *gramată de hirotonie*, dată de *Amfilohie al Hotinului*. Este gramata preotului *Teodosie Zdanevici*, care a fost hirotonit ceteț, ipodiacon, diacon și preot desăvârșit, «aici, în sfânta noastră episcopie, în *Hotin*, în *biserica* unde este *hramul* sfântului și marelui *Grigorie Bogoslovul*, pentru parohia din satul *Hlinoaia*, la biserica unde se prăznuește hramul sfântului marelui mucenic Dimitrie». Gramata are data: 1772 Decemvrie 5 și este semnată: *Amfilohie episcopu Hotinului*[1]). Aceasta este *singura* gramată, cunoscută până acum, pe numele lui Amfilohie Hotiniul. Din cuprinsul ei, se vede că el se afla, la această dată, la *Hotin*, unde a săvârșit sfânta slujbă și a hirotonit un preot «aici în sfânta noastră episcopie, în biserica unde este hramul sfântului și marelui Grigorie Bogoslovul». Deci el se socotește, *de drept*, episcop al Hotinului, de și eparhia aceasta fusese dată sub ocârmuirea episcopului

1. Iustin St. Frățiman. op. cit., p. 316 sq.

www.digibuc.ro

de Rădăuţi, încă dela începutul războiului (1771). Unde fusese până acum? Este probabil că fusese în Italia, de unde venise abea atunci, spre sfârşitul anului 1772. Intr'adevăr, pe o foaie albă, dela sfârşitul unei cărţi italiene, tipărită la Bassano, în 1760: «Il segretario principiante et istrutto, lettere moderne di d. Isidoro Nardi, Accademico Arcade, edizione novissima», se află următoarea notiţă: «Questo libricciolo intitolato col nome di Secretario principiante vien da parte nostra, comprato in Roma nel anno 1772 (ss) *Amfilohii episcop* Hotinului» — Această cărticică, întitulată în numele secretarului începător este cumparată de noi în Roma, în anul 1772. Amfilohie episcop (Hotinului [1]).

Când şi din ce împrejurări Amfilohie se retrage dela Hotin, nu cunoaştem. Dintr'o scrisoare a mitropolitului Ioachim al Proilaviei către Nichifor Teotoche, arhiepiscopul Slovenilor şi al Hersonului, cu privire la situaţia a doi preoţi: Moisei Nichitin şi Teodosie Zdanevici, cunoaştem că, la 23 Iulie 1780, Amfilohie se afla la Iaşi; iar episcopia Hotinului o administra *Ioanichie*, mitropolitul Proilaviei, care se întitula şi «al Hotinului» [2]). Aşa dar, la data aceasta, Amfilohie nu mai era episcop cârmuitor al eparhiei Hotinului, căci e numit «înaintaşul nostru». La 9 Decemvrie 1782, ia parte la ipopsifierea episcopului *Iacov Stamate* al Huşilor, împreună cu episcopul grec *Matei* al Mirelor şi cu *Leon Gheuca*, episcopul Romanului; iar a doua zi, la 10 Decemvrie, la hirotonirea lui, împreună cu aceiaşi episcopi, în *biserica catedrală a episcopiei de Huşi* [3]). Pela 1784-85, îl aflăm trecut la milele domneşti [4]). La 1787, stătea la schitul *Zagavia*, comuna Bădeni, jud. Iaşi, pe lângă stareţul Daniil. Dintr'o însemnare, pe care o găsim la Melchisedec, episcopul Romanului, aflăm că *Antonie*, fost episcop de Roman între 1787-1796, foarte rar liturghisea, de aceia adesea ori «chiema pe *Amfilohie* Hotineanul dela *Zagavia*, de liturghisea la episcopie, în locul său [5]). Prin urmare se ştia de toţi că-şi alesese locul de

1. N. Iorga: Ceva mai mult din viaţa noastră culturală şi literară în secolul al XIII-lea în Anal. Acad. rom. s. II vol. 38, Mem. istorice. p. 802 sq.
2. Frăţiman op. cit. p. 77—78.
3. Melchisedec: Chronica episcopiei Huşilor. op. cit. p. 345 Comp. C. Erbiceanu: Istoria mitropoliei Moldovei şi Sucevei. Bucureşti. 1888, p. 37.
4. N. Iorga: Studii şi documente. V. p. 61.
5. „Cronica Romanului şi a episcopiei de Roman", II, Bucureşti. 1875 p. 159.

www.digibuc.ro

retragere la *Zagavia*[1]). De aici venea adesea la Iaşi, pe lângă mitropolitul Iacov Stamati, la a căruia hirotonie ca episcop de Huşi luase parte şi care-l avea ca *mâna dreaptă* a sa. La Iaşi săvârşea felurite servicii bisericeşti, ca un *arhiereu titular,*[2]) şi se ocupa cu studiile, pe cari le desăvârşea la Zagavia, în liniştea mânăstirii şi la umbra zidurilor ei. La Zagavia şi-a petrecut el ultimele zile. Aici a închis ochii şi a fost înmormântat în cimitirul schitului. In ultimul timp, făcându-se cercetări la acest schit, s'a dat de mormântul său. Iată cum descrie un localnic — dacă cele spuse sunt adevărate—, cele aflate cu privire la mormântul lui Amfilohie: «Cercetând, cu atenţie, interiorul bisericii schitului Zagavia, am dat peste o nişă semicirculară, în peretele bisericii, în partea de nord a narteXului, în care se găseşte o lespede mormântală întreagă, lucrată din piatră obişnuită, de 1.10 pe o.56 m., având o inscripţie, destul de bine păstrată, şi alăturea de dânsa, o altă lespede, având numai antetul unei inscripţi. Amândouă lespezile sunt aşa fel aşezate încât fac impresia unei singure bucăţi. Supt lespedea întreagă, simplă, se găseşte înmormântat, cum arată inscripţia, arhimandritul Iustin:

Sub această piatră cioplită se odihneşte mutatul trup al arhimandritului Justin, carele au fost 24 ani protosinghel deplin schiturilor Zagavia şi Zberenilor, încă sporind şi moşia Prăjeni, precum toate vederate prin numitul câştigate, vii şi livezi înmulţite, cum tuturor sunt ştiute. In sfârşit, aici s'au odihnit, de urmaşi să fie pomenit. 1820 Fevruarie 15.

Sub cealaltă bucată de lespede se odihneşte tocmai episcopul Amfilohie. In adevăr, cealaltă bucată are ornamentaţiuni artistice. Afară de vrejuri şi elemente florale, observăm, în dreapta, crucea, şi deasupra ei, un cap de mort, şi în stânga, cârja arhierească şi deasupra mitra. Pe piatră se poate ceti antetul:

Moartea birueşte pre coroană, pre mitră şi pre toate ale omului.

Ornamentaţia şi această reflecţie filosofică ne arată că piatra aparţine mormântul unui arhiereu, care nu poate

1. *Pr. C. Bobulescu:* „Schitul *Zagavia*", în revista *Miron Costin*. VII, 1919 Chişinău p. 39—45, dă date interesante despre acest schit,

2. Şedinţele Sf. Sinod, sesiunea de toamnă, anul 1913, Bucureşti Tip. Cărţilor Bisericeşti 1914, p. 79.

www.digibuc.ro

fi altul decât Amfilohie. Cercetând cu atenţie cimitirul, am dat şi de o altă lespede, pe care se poate ceti:

....ilofie m-am numit ....hirotonisit.

Este, desigur, tot ce ne-a rămas din lespedea originală pusă la mormântul lui Amfilohie pela 1800, când el a murit.

Biserica din Zagavia este o biserică de piatră, zidită, cum arată inscripţia, la 31 Mai, 1830, în locul uneia vechi, de lemn din 1624, dărâmată. După o comunicare a locuitorului Vasile Cozma din Scobinţi, jud. Iaşi, în imediata vecinătate cu Zagavia, în vârstă de 125 ani, şi Justin şi *Amfilohie* au fost înmormântaţi în partea dreaptă din afara bisericii de lemn, care se află pe locul unde este astăzi cimitirul satului. După dărâmarea bisericii de lemn, trupurile lui Justin şi Amfilohie au fost desgropate de călugări şi transportate, cu pompă, în biserica nouă, într'un loc anume, adică în nişa de care am vorbit. Lui Justin, fiind ctitor al bisericii şi mort mai de curând, călugării i-au pus o lespede cu o inscripţie întreagă; iar lui Amfilohie, mort pe la 1800, o lespede mai mică, mai ales că exista una întreagă în cimitir[1]).

Activitatea culturală a lui Amfilohie.

Lucrările lui Amfilohie au atras atenţiunea multora dintre învăţatii noştri, din pricină că ele prezintă ceva caracteristic, ies din comun. De şi episcop, Amfilohie se ocupă mai mult cu opere laice decât cu cele bisericeşti sau, mai bine, scoate şi de unele şi de altele, după nevoile vremii[2]). Un fapt recunoscut de toţi este, că Amfilohie iubea cultura poporului şi spre acest ţel îşi îndreptează tota activitatea sa intelectuală. La Hotin era efor şi părinte sprijinitor al şcoalei ce era acolo. Pentru această şcoală şi pentru altele care începuseră a se înfiinţa prin oraşele şi târgurile din Moldova, Amfilohie pregăteşte cărţi didactice. Aceste cărţi, la început, au fost întrebuinţate în manuscris, vreme de un sfert de veac, şi numai mai târziu, trei din ele au fost tipărite şi întrebuinţate în şcoli, graţie sprijinului mitropolitului Iacob Stamate.

Lucrările lui Amfilohie sunt de 3 categori: 1. *tipărite;* 2. *manuscrise;* 3. *atribute lui.*

1. *Dumitru Axente,* preot în com. Bădeni, jud. Iaşi, în rev, *Critica* Iaşi, 1930, nr. 3—4, p. 205—206.

2. Un studiu asupra *limbii* în care a scris Amfilohie, vezi: Petre V. Haneş: Scriitorii Basarabeni. Bucureşti, 1920.

www.digibuc.ro

1. Lucrări tipărite.

1. «**Gramatica** /*Teologhiceasca*/ *scoasă în limba moldovenească.* /*de pe B(o)g(o)slovia lui Platon, Arhiepis*/*copul de Moscova și de pe alte cărți* /*bisericești.*/ *Pentru învățătura preoților și a tu*/*turor de obște pravoslavnici creștini.* /*Acum întăi tipărită, în zilele pre*/*luminatului, și pre înălțatului,* /*Domnului nostru,* **Alexandru**/ **Ioan Calimah Voevod.** /*Cu blagoslovenia, și toată cheltuiala*/ *Preosfinții sale, chiriu chir*: **Iacov**/ *Arhiepiscop și Mitropolit Moldaviei întru a preosfinției sale tipo*/*grafie, în Iași. 1795, Iunie 6. De Gherasim Ierodiacon*/ și de *Pavăl Petrov, tipografi*».

Pe dosul copertei este un tablou (icoană) de formă dreptunghiulară, cu două chenare : unul exterior, cu frunze pe loze, frumos dispuse; iar sus, la mijoc, are o mitră arhierească. Inăuntrul acestuia, se află un chenăraș, în care se cuprinde tabloul propriu zis. La mijlocul tabloului, într'un cerc oval, în forma de engolpion, este *Mântuitorul*, stând și binecuvântând sf. Disc, cu sf. Agneț pe el, și sf. Potir. La cele patru colțuri, începând de sus, se află: La dreapta sf. Iacov fratele Domnului după trup, poate ca semn de dragoste și recunoștință către patronul mitropolitului Moldovei, Iacov Stamate. La stânga sf. Vasile cel mare; iar jos, la cele două colțuri: Sf. Ioan Zlataust și sf. Grigorie Bogoslovul. Incepând de sus, printre chipurile de mai sus, scrie: «Eu sunt pânea vieții, care m'am pogorât din cer. Cela ce mănâncă trupul meu și bea sângele meu are viața vecilor și eu îl voi învia pe dânsul în ziua...» Pe 3 file următoare, nenumerotate se află:

Cuvânt înainte

Către cititoriu

Pravoslavnice cititoriu, toată scriptura cea însuflată de Dumnezeu, a să învăța foarte este de folos, iar mai ales aceasta, care să chiamă trâmbița cea bine răsunătoare a apostolilor, cu care au trâmbițat în toată lumea și au strâns pietri de mare preț, de au zidit *biserica*, căria au zis Mântuitorul, că nici odată ușile ei nu să vor stricà.

Pentru aceasta m'am îndemnat, de a scoate această cărticică, pre limba noastră moldovenească, pentru învățătura pravoslavnicii credință. Și m'am rugat preosfinției sale părintelui mitropolitului,

www.digibuc.ro

de o au dat în tipariu, şi *pentru uşurinţa de a se ţine minte*, am arătat în scurt, numai cele dintăi capete de porunci, care învăţindu-le acestea bine, dintru întâi, şi *întărindu-le în inimile lor*, cei ce vor învăţa, pre lesne vor înţelege, şi alte dovezi, de întărirea acestoraşi începuturi, când le vor învăţa mai pre larg. Şi măcar că acestea tot creştinul este dator de ale şti, dar mai vârtos cei ce voesc a să însărcina cu marele dar al preoţiei, negreşit trebue să ştie, toate acestea dintâi începătoare, capete de porunci, şi să le aibă bine în ţinerea de minte, una pentru când le vor ceti, ori le vor învăţa mai de larg, cu uşurinţă să le înţeleagă, după cum sau zis mai sus. Al doilea să să slujască de răspuns, celor ce-i întreabă. Al treilea pentru să ştie cum să înveţe pe altul, pravoslavnica credinţă.

Impărţitusau cărticica aceasta în trei părţi. *Intâi* pentru *cunoştinţa de fiinţa lui Dumnezeu. Adoilea* pentru *credinţa evangheliceasca*. Şi *al treilea*, pentru *cele zece porunci*, date prin table lui Moisi, că întru toate aceste împărţiri, sa cuprinde credinţa, nădejdea, dragostea.

Din care Domnul Dumnezeu, să stropască în inimile pravoslaviei voastre, picături de darul său spre a voastră învăţătură.

Smeritul între Arhierei, AMFILOHIE HOTINIUL.

Această prefaţă ocupă două pagini şi jumătate nenumerotate. Urmează pe alte trei pagini tot nenumerotate:

«**Scară** *de tot ceia ce să cuprinde în cartea aceasta*» şi anume: «*Partea întâi:* Pentru *cunoştinţa lui Dumnezeu*» are 20 de întrebări. *Partea a doua:* «Pentru *credinţa Evangheliei*» are 26 întrebări, dar unele rămâne a le formula profesorul. *Partea a tria:* Pentru *credinţa Legii* are trei întrebări. După aceasta urmează: «Tâlcuirea în scurt: Pentru Tatăl nostru». Apoi «pentru tatăl (?) lui Melhisedec, şi pentru preoţia lui» cu care se încheie. Toată lucrarea are 72 pagini, format 4. Se începe apoi *gramatica teologhicească* frumos tipărită, *cu litere cirilice negre, cu întrebări şi răspunsuri*. Iată, de exemplu:

«Intrebarea A. De unde trebueşte să se înceapă cunoştinţa lui Dumnezeu?

Răspuns: Dela cunoştinţa omului a însuşi pe sine».

Intrebarea a treia: «Dară după ce te cunoşti tu că eşti?

Răsp.: «De pe multe încredinţări, şi mai cu încredinţare, depe mijlocirea gândului, fiind că eu gândesc. Deci eu sânt».

I. Cine este Mesia?

R. Acela, al cărue cuvânt sau scris în Evanghelie

www.digibuc.ro

că vestit îl arată Apostolii, în scriptura această nouă, pre care iau strâns în numărul de: 12. Mesia care acum se chiamă Hs.

I. Dar apostolii aceştia cine sunt?

R. Aceştia sânt, pre carii D(a)v(i)d iau mărturisit zicând: In tot pământul au eşit vestirea lor, şi la margenile lumii graiurile lor (p. 16—17).

I. Cum se chiamă această adunare de apostoli?

R. Se chiamă biserică.

In pag. 66—69 se tălmăceşte pe scurt «Tatăl nostru», tot cu întrebări şi răspunsuri şi apoi se încheia cu preoţia lui Melchisedec (69—72) ca chip al preoţiei lui Hristos. La fine se adaugă: «Diortositor, şi purtător de grijă, Tipografiei fiind Kyr Inochente duhovnic, şi eclesiarh sfintei Mitropolii. Diacon Teodor Zeţariu. Sfârşit şi lui Dumnezeu laudă».

Lucrarea aceasta — cum arată chiar titlul ei — nu este o *traducere* pur şi simplu a cursului de *theologie al arhiepiscopului Platon* al Moscovei, ci este o compilaţie după acelaş curs, luat ca bază, şi *depe alte cărţi*. Cari sunt acele *alte cărţi*, nu ne spune. Se ştie că teologia lui Platon a fost scrisă în latineşte, de oarece şi cursurile la Academiile spirituale din Rusia, pe acele vremi, se făceau în limba latină. Deci de acest curs s'a folosit. Aceasta însă nu însemnează că Amfilohie nu ştia ruseşte, când cunoaştem strânsele legături pe cari le avea cu Kievul, unde probabil că-şi făcuse şi studiile.

A doua ediţie a acestei cărţi de teologie a lui Platon a apărut mai în urmă, însă de data acesta în *traducere*, sub următorul titlu: «Drept slăvitoare învăţătură [sau] cuprindere [a de Dumnezeu cuvântărei christianiceşti] a lui (Platon) Mitropolitul Moscovei. (Tălmăcită din limba nemţească în cea grecească) de D. Korai iar acum în cea românească (de smeritul) V[eniamin] K[ostaki], M[itropolit M[oldovei]. Cu toată cheltuiala Prea Cuvioşiei sale Arhimandrit al Râskâi (D. Isaie) spre folosul tinerimei româneşti. Sau dat la lumină în tipografia S[fintei] Mitrop[olii] a Iaşului (1839).

Cartea este tipărită cu litere cirilice, în 4⁰. Are la început, după copertă: *a)* O adresă a mitropolitului Veniamin către Arhim. Isaia. *b)* Un răspuns al arhim. Isaia

www.digibuc.ro

către mitropolitul Veniamin și *c)* O adresă a arhimandritului Ghermano, îndreptătorul și Inspectorul tipografiei, către iubitorii de cele sfinte și râvnitorii de luminare Rumâni.

Este tipărită cu litere negre. Are 4 foi nenumerotate și 218 numerotate. Se împarte în trei părți. La sfârșit are două adaosuri: *a)* O lucrare despre Melchisedec, scrisă de Platon mitropolitul și *b)* Răspuns al Inălțimei Sale. Pavel Petrovici, clirononul coroanei rusești, către mitropolitul Platon.

2. «*De obște Geografie / Pe limba moldovenească / scoasă de pe Geografie / lui Bufier, după / orânduiala care acum mai pre urmă s'au a- / șăzat în academie dela Parîzi. / Acum întâi tipărită: In zilele / Pre Luminatului, și Pre Inălțatului / Domnului nostru* **Alexandru Ioan Calimach V(oe)v(od,).** *Cu blagoslovenia, și cu toată cheltuia / la Preosfințitului Mitropolit a toată Moldavia. Chirio Chir:* **Iacov** */ întru a Preosfinției sale Tipografie, / în Sfânta Mitropolie, în Iași, / Let 1795 august: 22 / S'au tipărit de Ierodiacon Gherasim: / și de Pavel Petrov tipografi/*».

Pe verso copertei urmează îndată: «Cuvânt»

Către cetitoriu,

„Vestea care au eșit pentru această cărțulie, cu numele de Geografie de obște, nu numai în Franție, unde dintru întâi au așăzat orânduiala întru acest feliu, dar și întru alte locuri, și țări, s'au priimit ca un lucru ușor pentru învățătura geografică. Tâlcuindu-o în ființă fiește care țară pe asa limbă, care acum și întru a noastră a să da la lumină n'au lipsit, căci cu adevărat nu era cu putință, întru alt chip, a să da o orânduială mai cu ușurință, și mai cu lesnire pentru învățătura Geografiei, celor ce voesc a ști locurile de fiește care parte de a pământului. Impărății, țări, cetăți, munți și râuri, care se scriu aice de rând pentru folosința tinerilor de ale ține minte, care ince parte de loc este și ce nume are. Pe cât s'au putut până acum asă cunoaște, asupra acestui glob de pământ și apă. Nu după cum era întru acea mai denainte Geografie, întru care să cuprinde toate numele de țări, și locuri, întru niște varvare viersuri de poetichie, care în loc de a avea tineri agiutoriu, și folos, ei se însărcina de o greutate, cât de multe ori întâmplânduse la unii de a se desprinde acestea. Ei nu să mai grijea de altă rămășiță ce mai rămânea, rămâind ca și când sar lua o piatră depe o zugrăveală mozaicească, care altă nu ar fi putut să fie, fără decât tot chipul stricat.

Dar mai pe urmă cu purtarea de grije, și cu ajutoriul de

www.digibuc.ro

un ales matematic, şi plină de alte învăţături, sau curăţit şi sau îndreptat după chipul cum să vede, depe care închipuire, şi noi îndrăsnind am tălmăcito (istoriceşte), depe limba italienească, pe limba moldovenească, pentru însuşi globul pământului, iar învăţăturile cele pentru sfera cerească sau lăsat, până la vremea când vor îndemna alţii cu mai bună pricepere, de a închipui şi însuşi stera pe această limbă.

Şi macar că întru toate învăţăturile, întâi să învaţă ce este mai uşor, apoi să suie la cele mai grele, după cum şi întru aceasta, fiind dintru întâi Geografie, apoi cozmografie, fiindcă Geografie arată numai pentru pământ, iar kozmografie pentru toată lumea şi pentru aceasta întâi să se înveţe o parte, apoi toate părţile.

Deci iubite cetitoriu, primeşte această puţină, şi te învaţă, că pre urmă vei şti şi cel mult. Şi te las cu pace, că eu sunt de apururea rugătoriu către Dumnezeu pentru folosul pravoslaviei voastre. Smeritul între Arhierei **Amfilohie** *Hotiniul.*

Acest cuvânt ţine trei pagini (nenumerotate).

Dela pag. 4 începe un capitol: *Pentru izvodirea Geografiei,* care ţine tocmai 5 pagini (tot nenumerotate). In capitolul acesta se vorbeşte de „izvodirea“ şi dezvoltarea geografiei, care are diferite numiri: *Topografie* (descrierea locului); *Horografie* (descrierea satelor şi cetăţilor) şi *Geografie* (descrierea pământului), „care poate să se facă istoriceşte, filosofeşte şi matimaticeşte“.

Măsurarea pământului, după cât se ţine minte, a făcut-o mai întâi Alexandru Milisineanul, ucenicul lui Telete, care a trăit cu şase veacuri mai 'nainte de Hristos. Acesta măsurând pământul, l-au „închipuit într'un glob meşteşugos“. Puţină vreme după dânsul, „Aristagora dede la Cleomeni o tablă de spijă, întru care avea tipărită încunjurarea pământului cuprins, şi tăiet de mări şi râuri“.

„De o tablă asemenea să sluji şi Socrate, pentru ca să înfrunteze mândria Alţibiadii, îndemnându-o ca să caute întru aceasta Atinea, şi în Atinea a sale bogăţii, că, nici însemnate nu era. Căci că, şi însuşi Atinea era însemnată numai cu un punct“. Au mai măsurat pământul Nicon, craiul Egiptului, în trei ani, cercetând toată marginea Africii. Darie au căutat intrarea Indului şi toată marea Etiopiei, spre răsărit. Marele Alexandru aduse pe Calistene ca să măsoare trupurile cereşti; iar pe Diogene şi pe Betonie ca să scrie şi să măsoare călătoriile sale“. In cartea lumii (creaţiunea) numai de trei conti-

www.digibuc.ro

nente se vorbeşte: Europa, Asia şi Africa. „Se zice că, această (descriere grafică) carte ar fi a lui Aristotel.

Mai târziu şcoala Alexandrină de matematici, astronomie şi Geografie, cu ucenicii ei: Konon, Aristillo, Timocrat şi Eratostene „de iznoavă au măsurat pământul, după întoarcerea soarelui". Iuliu Cezar a măsurat toată împărăţia sa, în mile, cu osteneala lui Zonodox Theodor, Polielet şi Strabon. Supt Claudie, Ptolomeu Alexandreanul înseamnă depărtările în grade şi minute, după măsura lui Posedonie.

Descoperind „arapii" apoi „Pusola Magnetului" şi „Tilescopeo" (adecă vederea de departe) şi „Micrometro" şi „Orologhion", Apendolo (adecă cumpăna şi măsura ceasornicului) cu care măsoară timpul, dederă un alt înoit ajutoriu la învăţătura Geografiei, dar tot încă, necunoscută deplin".

Iar în anul 1736, pe vremea craiului franţuzesc Luigi, „după porunca crăeştii sale înălţimi, sau pornit doi Academici, dintru a sa crăiască academie, unul spre Ecfatore şi altul spre pol articu, pentru ca să însemneze chipul şi mărimea pământului, şi după multă osteneală... sau aflat că pământul nu era sfericu, adecă tocmai rotund, ci puţin lungăreţ cuprins între doi poli, şi, apoi *au fost de trebuinţe, de asă îndrepta toate cărţile geograficeşti,* măcar pentru obiceiul călătoriei depe mare". Şi iarăşi... s'au mai trimis „şi alţi doi, pentru mai bună încredinţare, la acelaş locuri, şi aflând asemenea, să nădăjdueşte că în scurtă vreme, această învăţătură, a fi cu totul de ispravă".

Urmează *scara* cuprinsului, pe alte trei pagini (nenum.); apoi începe textul paginat, dela 1—190. Paginele dela 190—204 cuprind o „tablă întru care se arată gradele de lungime, şi de lăţime" ale celor dintâi cetăţi, ţări, munţi şi râuri, încredinţate din academie Parijilor cu nume din Geografie veche şi nouă".

Localităţile sunt puse în ordinea alfabetică. Dela 204—211, este un „lexicon de oarecare nume din Geografia veche tâlmăcite cu numele Geografiei nouă".

Dela 211—216 se arată pentru „oare care erbi şi poame, de a cărora poame vin pela noi din ţări străine şi nu putem şti în ce feliu sunt acele sădiri şi din care parte a lumii vin", ca: Mirda (Mirsina), ceaiul, cuişoare,

www.digibuc.ro

canforma, cafea, cacao, chiperul, scorţişoara şi tămâia. Dela 217—219 se înşiră numerile arabe şi cele moldoveneşti (cu cirilice), până la un milion de milioane. Dela 220—227 se cuprinde: „Insemnare de domnii Moldaviei", cu data domniei lor dela Dragoş-Vodă 1352, „ce au descălecat ţara Moldaviei" şi până la Alexandru Calimach (1795—1799)[1]).

Lista aceasta a fost reprodusă şi de mitropolitul Iacov Stamate în „Psaltirea" tipărită la 1802. Paginile 228—230 cuprind un adaos „pentru oraşul Iaşului, scoasă din Geografie, alcătuită in oraşul Târnovii din Ungarie, la anul 1704, de Franţesc Smideg Geograf". Vorbind „despre Moldova" arată că, ca şi Ardealul, „are îndestulare de vii, pământul gras, hăleştee, munţi îmbogăţiţi cu aur şi argint, aşijderea şi păduri, pomătă multă, de tot feliu de dobitoace şi mulţime de miere, cai turceşti şi româneşti. Lung'mea de 35 de mile şi lăţimea de 28". Mai demult se numea „Dachie ripensască (sau alpestrasască), apoi... Gotia, iar de Unguri Cumania". Partea despre mează noapte pentru apa Moldovii, şi muntele Ceahlăului o numie Moldova, iară partea despre amiază zi, o numie Valahia de preste munţi, care până la anul 1449, da bir Leşilor, iar acum dă Turcului pe fieşte care an: 5800 galbeni italieneşti, cai 500 şi şoimi 300.

Norodul ţine legea grecească şi este supus patriarhului de Ţarigrad.

„Locul cel dintâi în Moldova se numeşte Iaşu, sau Iazu, care este Mitropolis (capitală) a tot Principatul". Iaşu şi-a luat numele dela Romani, căci aici Traian ar fi ridicat o curte (palat) pentru consulul roman şi pentru străji, „care se numea iazighesc, în care curte se număra 16.000 de odăi"; iar mai târziu 20.000 odăi, dar la 1460 a fost arsă de foc. Aici este scaunul arhiepiscopiei. La 1465 „Ştefan prinţipul" au rezidit curtea sau cetatea de iznoavă, numindu-să „Stefanoveţia". Dar iarăşi „din pricina focului sau prăpădit" şi mai târziu „nu sau numărat întru acel loc, mai mult decât 600 de odăi" (4—6). Al doilea oraş Socava (sau Suceava) nu departe de apa Si-

1. In exemplarul Academiei române, cercetat de mine, este adăugat scris frumos cu mâna, cu litere cirilice şi „Constantin Alexandru Ipsilanti 1799".

www.digibuc.ro

retului (sau Sretului) întru care mai cu deadins şăde voevodul Moldaviei".

La sfârşit se dau: „Diortositoriu şi purtătoriu de grije Tipografiei fiind Ieromonahul Kir Inochentie duhovnic şi eclesiarh Sfintei Mitropolii.

. Diacon Teodor şi Ioan aşăzători slovilor".

Lucrarea aceasta de 230 pagini format 4, ca şi cea de teologie, nu este o simplă traducere, ci o imitaţie, o prelucrare după Buffier. E o adaptare la ţara noastră. Incepe cu oarecari noţiuni generale despre împărţirea feţii pământului, apoi vorbeşte despre *Europa,* începând cu „împărăţia turcească", din care făceau parte şi ţările române.

Despre Moldova zice: „Moldova are al său Domn, care să numeşte voevod, are scaun târgul Eşului şi al Sucevei, dar fiind ţara închinată Turcilor, dă dajde.

Hotarele Moldovii se încep din vârful munţilor, despre apus, şi despre răsărit (era odată, cu marea neagră) iară acum cu bugeagul".

Bugeagul «să stăpâneşte de turc, cu trei cetăţi, care să află întrânsa, Smilul, Cetatea Albă şi Tighina, care de Turci se numesc Ismail, Akerman şi Bender. Această parte de Basarabie, odată era o parte de a Moldovii, după cum arată hrisoavele cele vechi şi semnul Bour, care este în poarta Cetăţii Albe, unde intră Nistru în marea neagră».

«Asemenea şi Ungrovlahia are al său Domn al căruia scaun este în Bucureşti, şi în Ploeşti, cu dajde la poarta Ţarigradului» (p. 12—13).

«Ţarigradul, care mai înainte se chema Vizantie, se zice că s'ar fi zidit de Pauzan, craiul Spartanilor, iară mai pe urmă, sau mărit de marele Costantin, căruia iau şi dat al său nume de Constantinopoli..... Acest scaun sau ţinut de Greci cala 1150 de ani» (p. 14).

Vorbind despre Italia, la pag. 209, zice: Cannea, acumu loculu asupra Osantului în ţinutulu Barului, unde zicu ca se află moaştele sfântului Nicolae. *Eu am fostu,* dară n'amu văzutu fără de câtu o piatră în mormântu şi apă ce izvorăşte dinu marea fiindu Barulu pe malul mării».

Partea a II tratează despre *Asia;* a treia despre *Africa,* a patra despre *America* şi apoi pentru locurile ce sau descoperit mai pe urmă, orânduiala globului, tabla gradelor etc.

www.digibuc.ro

Din titlul cărţii se vede că este «scoasă» după geografia lui Bufier, nu însă după textul francez, ci după cel italienesc[1]). Ea este alcătuită, «după rânduiala care mai acum pe urmă sa aşezat în Academie dela Parizi». Ce va să zică aceasta? Va să zică, după metoda nouă, adoptată în timpul din urmă la Academia din Paris. Metoda veche, a şcoalei iezuite din Port-Royal era ca Geografia să se predea în versuri. Aşa o alcătuise şi Amfilohie la început şi aşa s'a predat ea în şcolile româneşti, în manuscript, aproape un sfert de veac. La 1778, între alte studii, se preda la vestita şcoală dela mânăstirea Putna a lui Vartolomeu Măzăreanu şi *geografia lui Amfilohie.* Aceasta se dovedeşte dintr'un certificat al unui şcolar Bălăşescu[2]). Acum însă, când o dă în tipar, îi schimbă metoda şi o pune pe metoda nouă, în proză.

Această carte a adus mari servicii învăţământului românesc. Andreas Wolf ne spune că a fost tipărită în 1000 de exemplare şi răspândită pela şcoalele din diferite centre al Moldovei.

3. „**Elementi** / *arifmetice arătate* / *fireşti* / *Acum întâi tipărită în zilele* / *Pre Luminatului şi Pre* / *Inălţatului Domnului nostru* / **Alexandru Ioan Calimah** / **V(oe)v(o)d.** / *Cu blagoslovenie Preasfinţitului/Mitropolit al Moldaviei,/Chirio Chir* **Iacov,** *întru a* / *Preosfinţiei sale tipografie în* / *sfânta mitropolie, în Iaşi,* / *la let 1795, dechem. 11.* / *S'au tipărit De Gherasim Iera* / *diacon, şi de Pavel Petrov*".

Pe verso copertei imediat urmează o *predoslovie,* cu următorul cuprins: „Către cei din darul Sfântului Duh, fii sufleteşti, A sfintei Biserici cetitori.

Iubiţilor, cât de vechiu şi mai dintâi decât toate învăţăturile, voeşte ca să fie aceast mărit şi lăudat meşteşug şi învăţătură a numărării: că Elinii l-au numit aritmetiki adică: ştiinţa numărării, după cum se poate vede şi a se înţelege din sfintele scripturi, cum că aceasta se arată a fi din începutul lumii, apoi însuşi Dumnezeu fiind unul, iată numărul *unul,* şi cu a sa bună voire născând pe al său fiu, să numi faţa a două, iată că se făcu şi *al doilea* număr, şi suflând Dumnezeu dintru a sa ştiinţă şi înţelegere, suflarea cea sfântă a sa, se făcu şi *al treilea* număr. Deci iată încredinţarea este ştiinţă de numărare, că întru alt feliu noi n'am pute să tâlcuim. Şi după aceasta se mai zice şi în sfintele Biblii, cum că Dumnezeu au făcut lumea în 6 zile, care număr de 6 este cel mai iscusit între aritmetice,

1. Claude Buffier (1661—1737) a fost un călugăr din ordinul iezuiţilor. Francez de origină, a trăit în Polonia. Lucrările sale de Geografie au făcut epocă pe acele vremi.

2. V. A. Ureche Istoria Şcoalelor I, Bucureşti, 1892, p. 41.

www.digibuc.ro

ajungându-să încă şi al 7 număr, că de Siriani se cheamă Savva şi de alţii Savvato, iar de noi Sâmbătă, căsă închipueşte o zi de odihnă. Vine încă acest număr pomenit şi în sfânta scriptură aceasta nouă unde zice: Domnul nostru Iis-(us) H(ri(s-(tos), acele cuvinte către apostolul Petru, nu-ţi zic ţie de 7 ori, ci de şapte zeci de ori câte 7. Iată şi numărul înmulţit, care mai desăvârşit se poate numi aritmetică. Zice şi Orighen, în cartea Numerilor la cuvântul al 28, întărind şi Tertulian că Enoh nu numai că au fost prooroc, dar cum că ar fi şi scris numărul de stele şi planete şi pentru a lor depărtări şi întoarceri, lucruri, că cu adevărat este fără de putinţă a să face fără de aritmetică.

In cartea Facerii, la cap 5, arată Evreii cu încredinţare că Dumnezeu ar fi dat lui Adam în grădina de Edem o carte de 21 de file, unde era scris tot ce era să să întâmpleze cu această facere a lumii până la sfârşit. Scriu şi Aravii şi mai mult Suida, unde zice: că Adam ar fi lăsat multe cărţi scrise de dânsul fiului său Avel întru care arăta tot ceia ce i să descoperise dela Dumnezeu, scriind şi capurile de astronomie şi de alte meşteşuguri, unde se vede cât sâ fie de vechiu şi mai înainte de toate acest meşteşug şi învăţătură de aritmetică, fiind arătată şi scrisă de însăş mâna lui Dumnezeu.

Şi pentru aceasta văzând noi bunătatea şi mărirea acestei cărţi, am silit din toată prostia ştiinţei mele de am tâlcuit-o şi am aşezat-o după al nostru obicei de numărare şi în limba noastră moldovenească, fiind atâta de trebuincioasă în toate trebile vieţii noastre, căci nimica nu se poate face unde să nu intre acest meşteşug, că de vom vrea să căutăm pentru lucrurile cereşti au poate-să fără de aciasta?

Asemenea când să căutăm şi pentru a pământului şi a sa împărţire, cum şi pentru chivernisire şi apărare de toate cele înprotivitoare, au putea-vom fără a pune mai înainte în orânduială că arătat se vede întru facere de neguţitorie a cumpăra şi a vinde, că fără de aceasta nu se poate. Meşteşug şi învăţătură cu adevărat întru toate folositoare dela carii ne vine toată cea bună stăpânire şi chivernisire, că fără de aceasta noi am petrece o vieaţă întunecată şi încurcată, neştiind nici cum şi nici câte să fie lucrurile.

Dară cu aceasta să dă orânduială şi tocmală la toată fapta omenească şi la fieştecare alt lucru, aceasta este aceia: care alege binele dela rău, şi noaptea din zi şi clătire dela linişte, cu aceasta chevernisesc împăraţii şi domnii împărăţiile, ţerile şi răpublicile, cu aciasta arhistragii pun oştile la orânduială (şi într'un cuvânt) mai că toate lucrurile câte sânt în lume.

Deci la aceasta întru întâiul loc vi se cade vouâ să puneţi silinţă de avă învăţa, căci aceasta să poate face, dar altele fără de aceasta nu să pot.

Că eu sânt al vostru cel de bine voitoriu,
Spre al vostru folos.

Smeritul între Arhierei.
AMFILOHIE HOTINIUL.

www.digibuc.ro

Această *predoslavie* cuprinde 4 fețe și șapte rânduri din fața a 5-a (nenumerotate). Urmează îndată: „Scară de toate ce să află întru această cărticică", pe 2 fețe tot nenumerotate. Cartea cuprinde 168 de pagini, pe 18 jum.x22 jum. c.m. Ultimile trei pagini au paginația greșită (155, 154, 519 (în loc de 165, 166, 167); iar pagina dela urmă este nenumerotată.

Cartea este împărțită în 18 capitole, cu întrebări și răspunsuri. De pildă: Cap. I. In(trebare): Ce lucru este aritmetica?

R(ăspuns): Aritmetica este un meșteșug de a pune numerile în orânduială, pentruca să se poată cunoaște socoteala lor, și este o parte a Matimaticii.

I. Pece limbă să numește Aritmetică?

R. Grecește (Aritmetichi), că în limba noastră nu zice altă fără decât meșteșugul numărării, au învățătura numărului.

I. De câte feliuri este aritmetichi, ori această învățătură?

R. De două feliuri, una care se face cu socotința gândirii, și alta cu lucrare.

Cap. I sfârșește cu un tablou pe două coloane (care cuprinde o față și jumătate), în care sunt puse față în față cifrele arabe (cum scrim noi azi) și literile cirilice (cum se scriau numerile atunci) dela 1--1.000.000. O mie de mii.

Cap. II se întitulează: *Pentru izvodirea figurilor.*

I: Cine izvodi figurile acestea și au fost tocmitoriu aritmeticii?

R. Multe sânt gândurile unora și a altora; iară nici unii nu vin la dreapta știință, căci unii zic Haldeii, alții Evreii, alții Finicii, pentru casă aibă ușurință întru a lor neguțorii, căci le obicinue mai mult decât alții. Alții adeverească cum că ar fi arăpești, pentru chipul scrisorilor despre dreapta spre stânga. Dar fie de cine să fie, noi avem a da mulțămită ca de un lucru folositoriu spre trebuința noastră".

Cap. III. *Pentru număr și numărare.*

I: Ce va să zică numărare?

R. Nu va să zică altă fără decât as ști cineva soma lucrurilor sale.

I: Dar numărul ce este?

R. Numărul este o adunătură de unime, ori de lucruri adunate.

I: De câte feliuri este numărul?

R. De trei feliuri. Număr curat (1--9); număr încheiet (10, 20, 30--90) și număr însoțit (11, 12, 13--19).

I: Câte sânt părțile aritmeticii?

R. Cinci: Numărare, somare, tragere, înmulțire și împărțire. Dă apoi exemple de numărare dela unități și până la sute de mii și dilioane, asezând numerile în diferite poziții.

Cap. IV. *Despre somare.*

I: Ce este somare?

R. Nu va să zică altă fără de cât unire ori strângere întrun loc multe părți de numere întru o singură parte. Dă apoi exemple de adunare cu numere simple; apoi cu lei, bani, parale și încheie cu „încredințarea somării" sau proba adunării.

Cap. V. *Pentru tragere* sau scădere, cu „încredințarea tragerii", pentru a cărei înțelegere dă mai multe „închipuiri" sau exemple, explicându-le deslușit.

Cap. VI. *Pentru înmulțire".* Mai întâi arată ce va să zică înmulțirea și cum se face; apoi face „tabla pitagorică", explicând-o, dă mai multe exemple și încheind cu „încredințarea înmulțirii", dând iarăși mai multe exemple.

Cap. VII. *Pentru împărțire.* Câtul se numea număr „petrecătoriu ori cuprinzătoriu" și se așeza sub împărțitor. „Incredințările împărțirilor" se făceau „cu înmulțire înpărțitorul cu numărul petrecătoriu". Dă mai multe exemple. (Semnele celor patru operații de azi, nu se văd, se vede că nu erau în uz pe atunci).

Cap. VIII. „Pentru numere rămasă ori rămășiță" se vorbește de fracții ordinare, care se așezau ca și acum, cu „numărătoriu și numinătoriu". Lucrările cele mai trebuincioase sunt trei: „schimbare, întoarcere și prețuire.

www.digibuc.ro

Cap. IX. *Pentru schimbarea rămăşiţelor* şi cap. 10--14, cuprind operaţiuni cu fracţii ordinare şi zecimale, cu multe exmple din care se văd măsurile care se întrebuinţau: cântarul, oca, litra, dramu, apoi coţi, rupi şi grefuri, apoi stofe scumpe de „brocat" şi „tabac de Ispania de cel bun", care se vindea cu „12 lei oca".

Cap. XV. *Pentru rânduiala de trei* adică regula de trei aceia care „dela trei numere ştiute iese şi altul neştiut", care încă şi de aur fiind una din cele mai iscusite orânduele aritmeticeşti". Orânduiala „de trei dreptă" mai are o formă care se cheamă „întoarsă" şi „o dogmă care se cheamă orânduiala înmulţitoare". Cu aceasta se ocupă cap. 16.

Cap. XVII. *Pentru orânduiala tovărăşii neguţtoreşti* se ocupă cu regula asociaţiei sau a „tovărăşiei neguţtoreşti" şi încredinţarea ei, cu exemple deslușite „pentru priceperea ucenicilor", zicând uneori: „dar eu îţi voi arăta una metodă mai uşoară".

Cap. XVIII. *Pentru aritmetica geometrii* sau „măsurarea pământului", arată mai întâi „măsurile care se obişnuesc în geometrica practică", izvodite de către „Cozmometrii adecă: măsurătorii lumii, care ei leau izvodit şi leau dat şi oarecare nume şi semne". El arată că „începutul de toate măsurile este un grăunţ de orz, numindusă linie plină". 4 de aceste linii au grăunţe, fac un deget. 4 degete fac un lat de mână, cu trei laturi de mână au 12 degete fac un picior, că noi numim o palmă domnească. Cu 6 de aceste picioare au palme fac pasu geometric".

Vorbeşte apoi de stadie sau versta rusească (125 paşi). Mila italiencească. (1.000 de paşi ori 8 stadii); leghea (4.000 paşi ori 32 stadii); mila nemţească (5.000 de paşi ori 40 de stadii).

Mai arată că „picioru parijului" nu se potriveşte nici nu palma domnească din Moldova, nici cu piciorul cel vechi al Romii, fiind mai mare şi multă gâlcevire făcură geometrii şi astronomii pentru această adăogire, încurcândusă întru măsurile meridianului".

Vorbeşte apoi de „pontu" geometriei; de *liniile: „dreaptă,* o sfoară întinsă între două cue"; *strâmbă* sau călcată; *boltită, scăfată,* apoi de unghiu sau *angolu,* unde se împreună două linii la vârf, *triangolu* se împreună trei linii.*Angolu* este „ascuţit, tâmpit şi isocile". Se ocupă apoi de patrulatere *scfadrile,* care sunt:*Cfădratu întocma, cfădratul lung, rombu, romboide.* Figurile nu sunt făcute cu linii ca azi, ci cu cerculeţe mici, aşezate în figuri geometrice. Arată apoi cum se ridică la patrat şi cum se scoate rădăcina pătrată şi cea cubică. Trece la aflarea suprafeţelor, „pentru somele despre faţa figurii scalenului şi a optusului au tâmpit". (cap. 4); iar în ultimul capitol (5), tratează „pentru măsurile care să fac într'un vas, de câte ocă sau vedre să fie", dând exemple de cotitul vaselor, aşa de necesară în practica vieţii. După ce dă câteva exemple de cum se face cotitul vaselor, încheie capitolul cu următoarea afirmare pusă în formă de întrebare şi răspunsul ei.

I: Eu mă minunez cum au găsit omul atâtea meşteşuguri, întâi acesta de a da cu un băţ în apă şi a şti măsura apii, că este un lucru vrednic de minune.

R. Aceasta a se minuna, nu este alta de cât lucru neştiinţei; căci deţi vei aduce aminte de ceia ce s'au zis în predoslovie de această cărticică, pe lesne vei cunoaşte că Dumnezeu din început au dat omului pricepere, de a închipui cum se formează şi sfârşeşte prin afirmarea că răbojul ar fi de origină romană, căci şi Romanii cei vechi se slujeau de el, cu însemnare de puţin lucru în osebire de a elinilor „cu nişte crestături cu însemnări pe nişte beţişoare, că însă şi la noi tot se ţine pomenire şi mai mult între păcurari (ciobani), deşi fac a lor semni pe nişte lemnişoare numindule".

La sfârşit se arată: „Purtătoriu de grija tipografiei fiind ieromonahul *Kir Inochente* duhovnic şi eclesiar sfintei mitropolii.

Diacon Teodor şi Ioan asezători slovilori".

www.digibuc.ro

II. LUCRĂRI RĂMASE IN MANUSCRIS.

1). GRAMATICA.

dela învăţătura fizicii, scoasă de pre limba italienească pre limba molodovenească, întru care se cuprinde tot ceia ce omul voesce a sci şi a învăţa în ceri şi pre pământ din lucrurile cele mai cunoscute şi mai trebuincioase. Anul 1796, April 10.

Pe verso titlului, începe o predoslovie (f. 1-2 nenumerotate), din care iese în relief marea dragoste pentru patrie, pe care autorul voeşte a o însufla cetitorilor.

Iată acea predoslovie: *„Iubite cetitor.*

„Toţi dascalii şi învăţătorii zic şi scriu, că orecare nu poartă griji să aibă iubire şi dragoste cătră patria sa, adecă pentru ţara şi pământul şi limba în care s'au născut păcătueşte întocma ca şi cel ce trece cinstea părinţilor săi. După cum zice Ţiţeron şi Ulysă cel pre înţelept şi Ovidio cel minunat, nu sciu cu ce dulceaţă să hrănesc, cei ce nu pomenesc de patria sa şi altele".

Deci şi eu pentru datoriă aceasta vrând a fi oareş-ce mulţămitoarea, şi ne având alta cu ce să mă arăt, am pus puţină osteneală cu toată prostia me de am tălmăcit, această cărticică numită gramativa învăţăturilor fizicii de pe limba italicneasca pe limba moldovenească, care *socotesc a fi de folos, celor întâi tineri învăţători, ce călătoresc pe drumul învăţăturilor,* apoi că zăbovindu-se mai întâi, cu cetire, au (2) şi cu învăţătura la aceasta, vor ave multă cunoştinţă încă şi sciinţă şi dimpreună uşurinţă şi înţelegerea vorbilor celor ce-i învaţă, fiind că întru adâncimea învăţăturilor sunt multi cuvinte şi tălmăciri, cu greu a se deprinde, şi a se înţelege, dintru întâi, că alti cuvinti sint dintru întâi obicinuite prin învăţături a să scri şi a se înţelege puterea lor pe limba streină, fiind foarte cu greu altor limbi, cari n'au cuvinte în destul, ca să poată de odată a zice şia cunoaşte tâlcul şi puterea aceluiaşi cuvânt. După cum şi noi aice multi cuvinte greceşci şi latinesci leam pus însuşi acelea, *ca să nu stricăm simţirea lor,* dându-le numai din puterea vocabulariului ,adică din cartea care tălcueşce, cu aceiaşi limbă, cuvântul oareşcare simţire de cunoştinţa lor, cu multi cuvinti şi întru acelaşi loc, unde sau scris, şi iar şi le zic celor ce voesc a să învăţa dela alţii apucând oarşce zugrăvală, de cunoşcinţă, din cărticica aceasta ii cu grabă or înţelege, pre cei ce li vorbesc, cum pentru învăţături, aşidere şi pentru cuvinte, lăsându-i cu pace întru liniscea lor, a se învăţa; iară pre cei ce vor lua sama tâlcuirii mele, ii rog să nu prindă îndată în ponoslu pentru nedreapta me tălămăcire dar să îndreptează".

Urmează: „Scara de tot ce se află în cartea aceasta" (f. 3--5 ne numerotate); apoi un capitol despre filosofie şi ştiinţă, în general, întitulat: „Gramatica învăţăturilor fiziceşci de toate lucrurile cele ce sânt mai cunoscute şi mai obicinuite răzămate asupra încredinţărilor". (f. 1--19).

www.digibuc.ro

După acest capitol se încep cele patru părţi ale cărţii şi anume:

I). „Gramatica dela învăţătura fizicii *partea dintăi.* Pentru *somalogie* şi pentru apropierile dela materie, pentru feliurile alese a trupurilor cu îndreptări dela fire. Pentru fire de obşce şi pentru apropierile trupurilor fireşci (f. 19--46). Partea aceasta are 11 capitole.

II. „Gramatica dela învăţătura fizicii *partea al doilea.* Pentru *cosmologhie,* care cuprinde o vedere de obşce pentru toată lumea mai întâi, pentru soare, pentru lună, pentru planeţi, pentru cometi au steli cu coadă, pentru stelile statornice au întărite" (f. 46--67). Are 6 capitole.

III. „Gramatica dela învăţătura fizică *partea al triilea.* Pentru *aerologhie* şi mai întâi pentru atmosfera ori pentru aer, pentru vânturi, pentru meteore, pentru ivirile cereşci", vezi f. 67--88). Are 4 capitole.

IV. „Gramatica dela învăţătura fizicii *partea a patra,* pentru *gheologhie*" (f. 88--185). Partea aceasta are 5 capitole.

Reproduc un pasaj din această traducere, spre a înţelege cetitorul, cam cum a putut fi tradusă:

„Pentru sunet. Să luăm sama acum la firea şi apropierea sunetului de vreme că simţirea de toţi curiozii zic că şi aceasta esti o parte îndestulată dela firi, spre o trebuincioasă socotinţă. Sunetul esti o pornire de valuri de a aerii, făcându-să dela oarecare clătire de urlet, că lovirea pricinueşce în părţile de un trup, acesti valuri ori lovituri din aerii viind a lovi asupra timpanului dela urechile noastre cu agiutoriul nervilor poartă la spiritele noastre această simţire. Şi pentrucă un singur şi acelaşi sunet esti înţeles de mulţi oameni carele se găsesc în osebite locuri, esti la scuturare şi cutremurul, date dela lovire de oarecare trupuri care să închide, ca întru o sferă împrejurul trupului, că esti ca un chedru şi câţi se vor întâmpla într'această sferă, toţi într'un chip vor auzi sunetul de acea lovire" (f. 32).1).

Manuscrisul acesta se găseşte în biblioteca muzeului Academiei spirituale din Kiev, sub Nr. 751. După o notiţă de pe el, scrisă ruseşte, se adevereşte că el a fost trimis acolo, de cineva din Basarabia; fapt care de altfel, s'a petrecut şi cu alte manuscrise din Basarabia, spre o mai bună păstrare [2]). D. Ciobanu precizează că, însuşi bibliotecarul Academiei, *Crilovschi,* i-a declarat că manuscrisul a fost dăruit bibliotecii de către *E. Mihalevici,* basarabean de origină, fost profesor al seminarului teologic din Chişinău. Manuscrisul este în formă de caiet şi

1) Etienne Ciobanu: *La continuité roumaine dans la Bessarabie, annexée en 1812,* par la Russie. Extrait du *Bulletin de la Section Historique de l'Académie roumaine,* Bucarest. 1920, p. 13. După studiul aceluiaşi: *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă. Chişinău.* 1923. p. 24--28. Comp. de acelaşi: I *Biserici vechi din Basarabia* şi II *Din bibliotecile ruseşti.* Chişinău, 1924, p. 80--81.

2) St. Berechet în rev.: *Biserica Ortodoxă Română* pe 1925, p. 736. Comp. N. Iorga: *Neamul Românesc Literar.* V, Nr. 41-42, 1912, pagina 642--646.

www.digibuc.ro

are 5 plus 185 de file, mărimea 20 jum.X152 jum. c.m. Scrisul destul de frumos. Nu ni se arată nici numele autorului, nici al traducătorului sau alcătuitorului. Toţi însă, care s'au ocupat cu studiul lui, şi-au dat părerea că este o lucrare tot a lui Amfilohie: *a)*. După asemănările de *titlu, formă* şi *limbă* cu celelalte lucrări ale lui; *b)*. Din „predoslovie" se vede că, şi această operă a fost făcută „tot spre folosul tinerilor cari călătoresc pe calea învăţăturilor", ca şi „gramatica Teologhicească"; *c)*. Data manuscrisului: „1796, Apr. 10", este tocmai la un an după ieşirea de sub presă a celorlalte 3 opere ale lui, de mai nainte. Această fizică însă nu s'a putut tipări, din felurite împrejurări. *d)* Era „scoasă" tot din italieneşte, ca şi celelate „lucrări de ştiinţă" ale lui Amfilohie; iar, pe acea vreme, Amfilohie era *unicul* care ştia italieneşte bine şi ţinuse, cum se vede, ca să adauge şi o carte de „fizică", pe lângă cea de geografie şi de matematică, spre complectarea studiilor. Dacă s'a predat, ca manuscris, în şcolile de pe atunci, este probabil. Nu avem însă dovezi sigure. In tot cazul, trebue să înţelegem că nu s'a ostenit el în zadar, şi numai nevoia unei asemenea cărţi l-a silit ca să o traducă, el, vestitul autor de cărţi didactice.

2). *„A toată lumea călătorie sau înştiinţare de lume cè vechi ce noâ, adică istorie de toate pământurile ce sunt până acum ştiute la 4 părţi ale lumii date în limba franţuzească de abatele I. Beleport. S'au tălmăcit pe limba rusească în Sanct Petersburg la let 1780 s'au scos pe românească limba la let 1785.... în Iaşi".*

Şi acest manuscris este al lui Amfilohie: *a)*. Din asemănările de titlu şi limbă; *b)*. Traducătorul ştia ruseşte, din care limbă probabil l-a „scos pe românească limbă"; *c)*. Corespunde cu data tălmăcirii celorlalte opere ale sale; *d)*. Are cunoştinţi de geografie şi *e)* Iubeşte cultura apuseană, o urmăreşte şi se sileşte a o transplanta şi în şcolile din Moldova. Nu-şi spune numele său şi nici al tălmăcitorului din franţuzeşte în ruseşte, ca şi la „gramatica dela învăţătura fizicii [1]).

III. *Lucrări atribuite lui Amfilohie.* B. P. Hajdău mărturiseşte că „Amfilohie, mai lăsase, în manuscris, o *istorie a Moldovei,* întitulată: λόγοι καὶ ἔργα cuvine şi fapte, scrisă în 1752 şi care se păstra într'o vreme la protoiereul *Rodostat,* în ţinutul Hotinului, unde a văzut-o părintele meu". Despre acest manuscris nu ştim nimic mai mult decât ceea ce scrie Hajdău [2]). Am văzut însă că Amfilohie, la sfârşitul cărţii sale: *De obştie geografie....* dă şi o listă a Domnilor Moldovei, începând cu Dragoş-Vodă şi terminând cu Alexandru Calimah (1795-1799),

1). D. St. Berechet zice că: „Asupra acestui manuscris d. N. Iorga a vorbit în 19 Ianuarie 1919, la Academia Română", demonstrând că este al lui Amfilohie, pe anumite motive. Noi cercetând la Academia Română, am constatat că la acea dată nu s'a ţinut şedinţă. Se vede că data este greşită. Vezi revista: *Biserica Ortodoxă Română.* 1925, pag. 736.

2). Revista *Lumina,* Iaşi, 1863, t. III, p. 58 sqq.

www.digibuc.ro

din vremea lui. Este posibil că a încercat să scrie și *aparte*, o istorie a Moldovei, care ar fi fost acest manuscris, despre a cărui soartă nu se mai știe nimic. Autoritatea de istoric-critic a marelui învățat Hajdău și faptul că el mărturisește, fără ezitare, că a văzut-o în cutare loc, dând și anul când a fost scris, adevereşte exactitatea lucrului.

Insemnătatea culturală a operelor lui Amfilohie. Este de netăgăduit că lucrările episcopului Amfilohie au avut o însemnătate considerabilă, din punctul de vedere al răspândirei culturii în masele poporului. Pentru a ne da seamă de aceasta, este nevoe a ne aduce aminte de starea învățământului, din acele vremi. Afară de școlile mânăstirești și de pe lângă mitropolii și episcopii, precum și de acele conduse de clerici și dascăli, unde se predau *ceaslovul, psaltirea* și ceva *cântări*, erau școlile grecești, numite pompos *Academii*, unde se învățau limbile: slavonă și grecească. In aceste școli, principalul era gramatica grecească, din care li se dădeau școlarilor să învețe, multe numiri, regule și mulțime de cuvinte, îngreuind mintea ucenicilor și poruncindu-le ca numai cele date să le citească și *să le învețe, ca papagalul* pe derost, nimic, știind sau înțelegând, din cele ce învățau, din care pricină, stăteau ucenicii câte 10--12 ani, îmbătrâneau învățând gramatica, fără să știe ceva. Căci ce voești? „Reguli peste reguli, cu excepții peste excepții, și cu excepții la excepții, cu note și excepții erudite, la reguli și la excepții; până la seaca reproducere servilă a cuvintelor, în frânturi de fraze, pulverizate și dezorganizate; apoi știința gramaticală, nesfârșita și nebiruita gramatică și iar gramatică". Era peste putință de învățat și ținut minte; iar dacă ucenicii nu știau, *bătaie la falangă*, din care pricină școlarii prinseseră oroare de școală.

Cea întâi minte luminată, care ridică glasul împotriva *chipului de paradosire* a dascălilor greci, care *tâmpea mintea ucenicilor* și le *strica judecata* a fost mitropolitul *Iacov Stamate*, care propune domnitorului Mihail Șuțu, printr'o *anafora*, ca de aici înainte, să se proceadă astfel: După ce va învăța copilul *oareș-ce gramatică*, i se va paradosi mitiile lui Esop, *neericà dialoghie*, stratigmata lui Polien și câte altele sunt ca acestea, *ușoare și folositoare* începătorilor ucenici, către care *pogorîndu-se oareșcum dascălii și făcându-se și ei ca dânșii începători*, metahiresc mințile ucenicilor, *ca niște trepte* și așa merg înainte, *dela cele știute și-i învață pe cele neștiute;* iar pe cei *nedomiriți*, să-i întâmpine, cu *răbdare* și *liniștitul* răspuns al învățăturii. Și, în sfârșit, când vor ajunge la cele mai mari *matimi*, atunci dascălul, ce este împodobit cu toată învățătura... nu va mai îndemna pe ucenici, *să învețe derost*, cu anii, clasuri, sizighii și câte altele ca acestea, *technologhicești bârfeli....*". Iată dar, cum acest mare mitropolit, pune bazele *pedagogiei moderne*, de a se *pogorî dascălul la mintea scolarilor*,

www.digibuc.ro

de a le preda învăţăturile, ca *pe nişte* trepte, dela *cele ştiute la cele neştiute,* dela cele *de aproape* la cele mai îndepărtate [1]. Şi ce se întâmplă atunci? Se întâmplă acel proces psihologic, că din ciocnirea între curentul vechi *slavon,* gârbovit şi îmbătrânit şi între cel *grecesc,* de curând sosit în ţară, iese la suprafaţă, ca soarele în zorile dimineţii, un al treilea curent, *curentul românesc,* care cu geniul său firesc, sparge învelişurile exotice ale spiritului străin şi apare la lumina soarelui ca roua dimineţii pe firul de iarbă verde.

Engel şi *Wolf* ne spun, că *Amfilohie* era *cel mai de aproape lucrător* al mitropolitului Iacov II Stamati [2]. Mărturia lui Wolf, cu deosebire --- care fusese medicul de casă al acestui din urmă ierah, încă de pe când era episcop al Huşilor (1782-1792) --- este mai pre sus de orice îndoială. Mitropolitul Iacov Stamate pusese *bazele metodei de predare* a învăţăturilor în şcoli. Tovarăşul său de lucru, Amfilohie vine şi *pune în aplicare* principiile pedagogice ale mitropolitului, prin *cărţile sale didactice.* Mai mult, complectează şi extinde aceste principii la toate obiectele de învăţământ. Cărţi bisericeşti, fuseseră traduse şi prelucrate şi mai nainte, pentru nevoile şcoalelor bisericeşti şi pentru popor, care, setos de veacuri, de astfel de hrană duhovnicească, le gustă, cu multă râvnă înţelesul şi le păstrează, în deosebită cinste, ca pe nişte odoare de mare preţ. Se simţea însă mare lipsă de cărţi de *ştiinţă lumească* şi în această direcţiune îşi concentrează Amfilohie toată activitatea sa. Aceasta însă era tot în vederile mitropolitului Iacov, care stăruise ca să se introducă în şcoli *epistimurile.* Intr'adevăr, în cap. 4 al anaforalei către Domnitor,. amintită mai sus, *Iacov* zice: *O Academie fără epistimuri este ca* o *casă fără fereşti* şi *şcoala unde geometria nu ar ocupa un loc deosebit,* nici *nu se poate numi şcoală,* după dreptate.

Matematica este o *învăţătură dumnezeiască* [3]. *Platon* nu-

1). Vezi raportul celebru al mitropolitului Iacov Stamati către domnitorul Mihail Şuţu la V. A. Urechiă: *Istoria Românilor,* tom. V (al III-lea al seriei 1786-1800), Bucureşti 1893, p. 522. Comp. Econ. V. Pocitan, *Metoda de predare a religiunii în şcoalele secundare.* Bucureşti, 1913, p. 11 şi următoarele.

2). Engel, *Geschichte der Moldau und Walachey.* Halle, 1804, I, p. 136. Andreas Wolf: *Beiträge zu einer Statistisch-historischen Beschreibung der Fürsthentums Moldau.* Hermanstadt, 1805, p. 6, 284 şi urm.

3). Iacov era de părere însă, că *epistimurile* trebuesc să se înveţe în *greceşte,* convins fiind că nicio limbă nu este aşa de potrivită, în paradosirea lor ca aceasta. *Cicero* însuşi, zice: „*Zevs* de ar fi vrut să vorbească, nu ar fi vorbit a (1) mintirea decât numai cum a scris Platon"; iar altul zice: „Insuşi *firea* de va vorbi cândva ca să arate acele ce se lucrează într'însa, n'ar vorbi în altă limbă, decât în cea elinească. De aceia dascălul de epistimuri trebue să fie Elin".

Dascălul de limba *latinească* este iarăşi absolut trebuitor: *a)* Pentru *îndreptarea* şi *împodobirea* limbei moldoveneşti şi *b)* pentru *paradosirea pravilelor,* căci cum zice adâncul Montesquieux, toate cele ce sunt au pravile: *Dumnezeirea* are pravilele sale; *lumea* aceasta materialnică are pravilele sale; *minţile* cele peste omenire au pravilele lor; *dobitoacele* necuvântătoare au pravilele lor şi *omul* are pravilele sale, pe care şi *suflet al politiei,* le numeşte dumnezeescul *Platon.* (Cap. 5).

www.digibuc.ro

mea pe *Dumnezeu, veşnic geometru,* iar în cap. VI, cu privire la *dascălul de geometrie practică,* zice: Pe cei fără meşteşug numai pământu'i hrăneşte; mai vârtos pe cei mai mulţi ai Moldovei pământeni, din care pricină răsar multe *sfezi şi judecăţi,* din pricina *hotarelor moşiilor.* Urmează dar că, *dacă n'ar fi descoperit Egiptenii mai înainte Geometria, trebuiau s'o afle Dacii,* ca să hotărască, după rânduială, pământurile lor. Pe *dascalul de geometrie practică,* francezii îl numesc *inginer,* care dascăl trebue să se aşeze în Academie, paradosind epistimia aceasta, în limba *franţuzească,* „până când cei ce vor învăţa-o să o iee pe limba lor".

Tocmai aceste principii le aplică Amfilohie, în cărţile sale şi anume: *Geografia* o începe cu *Turcia,* din care făceau parte *Ţările Române* şi apoi merge la alte state (dela cele mai apropiate la cele mai depărtate). La urma ei, aşează şi o listă a Domnilor Moldovei (ca să poată dascălul a se referi şi la domnii altor ţări). *In Aritmetică,* începe dela operaţiile cele mai simple, la cele mai complexe. La *Geometrie,* vorbeşte de *palma domnească* cunoscută Moldovenilor şi apoi de *piciorul* Parizului care s'a mărit mai cu două degete ca al Romei; iar despre *palma domnească* a Moldovei care, cu piciorul Romei vechi „vine tocma", se miră scvriind: „că este o minune, cum s'a păzit într'o ţară, o măsură atât de veche, potrivindu-se cu măsurile lui Vespasian împărat" (dela cele ştiute, la cele neştiute). In prefaţa cărţii de *fizică,* ca şi în toate locurile unde-i vine bine, presoară şi dragostea de ţară, neam şi lege (patriotism).

Din cele expuse mai sus scoatem următoarele adevăruri:

I. *Biserica* ne-a dat *primele şcoli* şi cea dintâi *literatură.*

Şcoala românească s'a născut la umbra bisericii, în tinda ei. Făuritorii ei au fost *dascălii, preoţii* şi *călugării* din mânăstiri. *Limba românească* în forma ei aleasă şi frumoasă, tot în mânăstiri s'a închegat. In *tiparniţile* mânăstireşti se tipăreau nu numai cărţile bisericeşti, ci şi cele *profane;* iar cei dintâi „diortositori" (purtători de grija tipografiilor) şi „aşezători de slove", au fost ieromonahii şi ierodiaconii sau simpli călugări. Tot aici s'a născut şi s'a păstrat *arta),* cu toate ramurile ei, precum şi *literatura,* cu care astăzi ne mândrim, admirând frumuseţea ei.

II. Dela ierarhii ţării, începând cu *Iacov II Stamate în Moldova,* se introduc în şcoale, *metodele de predare* pe baze pedagogice, nu numai pentru *ştiinţele religioase,* ci şi *pentru toate celelalte ramuri de învăţământ.*

III. Amfilochie Hotiniul, alcătueşte primele cărţi didactice, după principiile pedagogice, arătate de mitropolitul Iacov Stamate, având de normă *manualele* celor mai distinşi dascăli din Apus. Ele s'au introdus în şcoale, mai întâi în *manuscris* şi apoi au fost o parte *tipărite, de către mitropolitul Iacov Stamate,* fiind de mare nevoe pentru şcoale, în acele vremi. Iată dar care a fost *rolul Bisericii şi al slujitorilor ei,* în trecutul neamului nostru. Iată ce a lucrat *Amfilohie Hotiniul.*

www.digibuc.ro

BIBLIOGRAFIE.

1. Engel, *Geschichte der Moldau und Walachey*. Halle. 1804.
2. Dr. Andreas Wolf, *Beiträge zu einer statistische-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau*. Hermanstadt, 1805. Părţi din această carte sunt traduse româneşte de *Tudor Pamfile*, sub titlul: „Pagini vechi din vieaţa moldovenească". Chişinău, 1919.
3. Postelnicul Manolache Drăghiciu: *Istoria Moldovei pe timp de 500* ani. Iaşi, 1857.
4. B. P. Hăjdău, Revista „Lumina". Iaşi, 1863.
5. Wickenhauser, *Mark Hotin in Bucowiner Haus kalender*. 1868.
6. Melchisedek, *Chronica Huşilor şi a episcopiei cu asemine numire, dupre documentele Episcopiei şi alte monumente ale Ţerei*. II. Appendice, Bucuresci, 1869.
7. Idem: *Cronica Romanului şi a Episcopiei de Roman*. II. Bucuresci, 1874.
8. Al. Papadopol-Calimach, *„Amfilohie Hotiniul„* în: Revista pentru istorie, archeologie şi fizologie a lui *Gr. Tocilescu*. III, vol. I, Bucureşti, 1885.
9. C. Erbiceanu, *Istoria mitropoliei Moldovei şi Sucevei*. Bucureşti 1888.
10. Avksentii Stadniţkii, *Amfilohii episcop Hotinskii* (ruseşte). Kişinevă, 1891.
11. V. A. Ureche, *Istoria Şcoalelor*. I. Bucureşti, 1892.
12. N. Iorga, *Istoria literaturii române in secolul al XVIII-lea*, vol. II. Bucureşti, 1901.
13. Idem, *Studii şi documente, cu privire la Istoria Românilor*. I şi V, VI şi VII. Bucureşti, 1903 şi 1904.
14. Dim Dan, *Mânăstirea şi comuna Putna*. Bucureşti, 1903.
15. N. Mazere, *Geografia în şcoalele noastre*, în rev. „Cultura română". Iaşi, 1904.
16. N. Iorga, *Neamul românesc în Basarabia*. Bucureşti, 1905.
17. Idem, *Contribuţii la istoria învăţământului în ţară şi în străinătate* (1780-1830). Bucureşti, 1906.
18. D. Onciu, *Din istoria României*. Bucureşti, 1906.
19. N. Iorga, *Contribuţii la istoria literaturii române în veacul al XVIII şi al XIX*. Bucureşti, 1906.
20. Idem, *Istoria Bisericii Româneşti*. I-II. Vălenii-de-Munte, 1908-909.
21. I. Bianu şi Nerva Hodoş, *Bibliografia românească veche*, II. Bucureşti, 1910.
22. N. Iorga, *Ceva despre ocupaţiunea austriacă în anii 1789-1791*. Bucureşti, 1911.
23. D. Dan, *Cronica episcopiei de Rădăuţi*. Viena, 1912.
24. Al. Lapedatu, *Monumentele noastre istorice, în lecturi ilustrate*. Bucureşti, 1914.
25. Econ. Vasile Pocitan, *Biserica românească din Basarabia*. Bucureşti, 1914.
26. N. Iorga, *Ceva mai mult despre vieaţa noastră culturală şi literară în secolul al XVII-lea*, în: *Anal. Acad. Române*, seria II, tom. XXXVIII. Mem. istorice. Bucureşti, 1916.
27. Pr. C. Bobulescu, *Schitul Zagavia*, în revista: „Miron Costin". VII. Chişinău, 1919.
28. Petre V. Haneş, *Scriitorii Basarabeni*. Bucureşti, 1920.
29. Tudor Pamfile, *Ţinutul Hotinului la 1817* (cu o hartă după aceea a lui Alexis Nour). Chişinău, 1920.
30. St. Ciobanu, *La continuité roumaine dans la Bessarabie annexée en 1812 par la Russie*, în: *Bulletin de la section historique* (de l'Academie). Bucarest, 1920.
31. St. Berechet, *Documente slave de prin arhivele ruse*. I. Bucureşti, 1920.
32. N. Iorga, *Nichifor Theotokis şi Moldova* în: rev. istorică. Bucureşti, VII, 1921.
33. *Anuarul eparhiei Chişinăului şi Hotinului* (Basarabia). Chişinău, 1922.

www.digibuc.ro

34. Justin St. Frăţiman, *Studiu contributiv la Istoricul mitropoliei Proilaviei* (Brăila). Chişinău, 1923.
35. I. Nistor, *Istoria Basarabiei.* Cernăuţi, 1923.
36. St. Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă.* Chişinău, 1923.
37. *Episcopia Hotinului.* Anuarul eparhiei (cel întâi). 1925.
38. St. Berechet, *Episcopia Hotinului* în revista: *Biserica Ortodoxă Română.* Bucureşti, 1925.
39. Idem, *Activitatea literară a episcopului de Hotin „Amfilohie"*, în revista: *Biserica Ortodoxă Română.* Bucureşti, 1925.
40. Ierodiacon Dr. Laurenţiu Busuioc, *Scurtă privire istorică asupra trecutului episcopiei Hotinului,* în: *Episcopia Hotinului.* Chişinău, 1925.
41. *Episcopia Hotinului.* Buletinul eparhial al acestei episcopii, dela 1925 încoace. Bucureşti, 1925.
42. Econ. V. Ursăcescu, *Aritmetica Vlădicăi Amfilohie din anul 1925,* în revista *Biserica Ortodoxă Română.* Bucureşti 1926.
44. N. Iorga, *Istoria învăţământului românesc.* Bucureşti, 1928.
45. T. G. Bulat, *Basarabia după Gr. Ureche,* în: *Arhivele Basarabiei.* Chişinău, 1929.
46. Idem, *Biserica Armeană din Hotin, în: Arhivele Basarabiei.* Chişinău, 1929.
47. Ioan A. Băcilă, în: *Arhivele Basarabiei.* I. Chişinău, 1929.
48. C. N. Tomescu, *Infiinţarea eparhiei Chişinăului şi Hotinului,* în *Arhivele Basarabiei.* Chişinău, 1929.
49. Idem, *Ştiri despre Biserica Principatelor Române la 1808,* în *Arhivele Basarabiei.* Chişinău, 1930.
50. Dr.Dr. Simeon Reli, *Raiaua Hotinului în timpul ocupaţiei austriace şi legăturile ei bisericeşti cu episcopia Bucovinei.* Cernăuţi, 1930.
51. P. S. S. *Visarion* al Hotinului: Diferite acte şi documente în revista *„Arhivele Basarabiei".* Chişinău, 1929--1932.
52. Ec. Dr. *I. Simionescu:* Documente relative la *schitul Zagavei* în: *Biserica Ortodoxă Română",* pe 1931.

www.digibuc.ro

www.digibuc.ro